

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

GRETA

Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima

GRETA(2021)08

Treći krug evaluacije

Pristup pravdi i efikasnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima

Objavljeno: 2.jun 2021.

Sadržaj

Preambula	3
I. Uvod	4
II. Pregled trenutne situacije i trendova u oblasti trgovine ljudima u Crnoj Gori	6
III. Razvoj institucionalnog i političkog okvira za borbu protiv trgovine ljudima	7
IV. Pristup pravdi i efikasnim pravnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima	10
1. Uvod.....	10
2. Pravo na informisanje (Članovi 12 i 15).....	12
3. Besplatna pravna pomoć (Član 15)	14
4. Psihološka pomoć (Član 12)	16
5. Pristup poslu, stručno osposobljavanje i obrazovanje (Član 12).....	17
6. Naknada (Član 15).....	17
7. Istrage, gonjenja, sankcije i mjere (Članovi 22, 23 i 27)	20
8. Odredba o nekažnjavanju (Član 26).....	26
9. Zaštita žrtava i svjedoka (Članovi 28 i 30)	27
10. Specijalizovane institucije i koordinaciona tijela (Član 29).....	28
11. Međunarodna saradnja (Član 32).....	30
12. Međusektorska pitanja	31
a. rodno-osjetljivi kriminal, građanski, radni i upravni postupci.....	31
b. postupci prilagođeni djeci za dobijanje pristupa pravdi i pravnim lijekovima	32
c. uloga preduzeća.....	33
d. mjere za sprečavanje i prepoznavanje korupcije	33
V. Dodatne teme koje se tiču Crne Gore.....	34
1. Mjere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije	34
2. Društvene, ekonomske i druge inicijative za grupe podložne trgovini ljudima (Član 5)	36
3. Identifikacija žrtava trgovine ljudima.....	36
4. Podrška žrtvama.....	39
5. Identifikacija i podrška djeci koja su žrtve trgovine ljudima	41
Prilog 1 - Lista zaključaka i predloga GRETA-e za djelovanje.....	44
Prilog 2 - Spisak javnih tijela, međuvladinih organizacija i aktera civilnog društva sa kojima je GRETA održala konsultacije.....	50
Komentari vlade.....	53

Preambula

Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) je uspostavljena u skladu sa članom 36 Konvencije Savjeta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima („Konvencija“), a stupila je na snagu 1. februara, 2008. GRETA je odgovorna za praćenje sprovođenja Konvencije koje obavljaju strane, i za sastavljanje izvještaja za evaluaciju mjera koje preduzimaju sve strane.

U skladu sa Članom 38, stav 1, Konvencije, GRETA procjenjuje sprovođenje Konvencije prateći postupak podijeljen po krugovima. Na početku svakog kruga, GRETA bira posebne odredbe Konvencije na kojima se bazira postupak evaluacije.

Prvi krug praćenja Konvencije je pružio pregled njenog sprovođenja od strane država članica. Drugi krug evaluacije je posmatrao uticaj zakonodavnih, političkih i praktičnih mjera na sprečavanje trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava trgovine ljudima, i gonjenje trgovaca ljudima, naročito obraćajući pažnju na mjere koje su preduzete da bi se bavile pitanjem novih trendova i ranjivosti djece kada je u pitanju trgovina ljudima.

GRETA je odlučila da će se treći krug evaluacije Konvencije fokusirati na pristup pravdi žrtava trgovine ljudima i efikasnim pravnim lijekovima, što je veoma značajno za rehabilitaciju žrtava i vraćanje prava, a odražavaće pristup borbi protiv trgovine ljudima koji se fokusira na žrtve i ljudska prava. Za ovu temu su relevantne brojne odredbe Konvencije kojima se utvrđuju suštinske i proceduralne obaveze, naročito članovi 12, 15, 23, 26, 27, 28, 29, 30 i 32.

Pristup pravdi i efikasnim pravnim lijekovima zavisi od ispunjenja niza preduslova, uključujući i brzu i tačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, pružanje perioda za oporavak i razmišljanje, dostupnost materijala, psihološku, medicinsku i pravnu pomoć, pristup prevodima i prevođenju, po potrebi regulisanje boravka žrtve, pravo na traženje i korištenje azila, potpuno poštovanje principa nevraćanja. Ovi preduslovi koji odgovaraju različitim odredbama Konvencije su detaljno pregledani tokom prvog i drugog kruga evaluacije praćenja Konvencije. Shodno tome, GRETA je odlučila da zatraži od svake države potpisnice ažurirane informacije o sprovođenju prethodnih GRETA preporuka na određene teme, kroz zaseban upitnik specifičan za svaku zemlju. Saznanja GRETA-e i analize ovih tema su predstavljeni u zasebnom poglavlju.

Sažetak

Od drugog kruga evaluacije sprovođenja Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Crna Gora je usvojila novu Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima, koja pokriva period 2019-2024, kao i nove Standardne operativne procedure radi identifikacije žrtava trgovine ljudima. Dalje, u cilju jačanja istrage i krivičnog gonjenja slučajeva trgovine ljudima, vlasti su osnovale Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima.

Crna Gora je zemlja porijekla, odredišta i tranzita žrtava trgovine ljudima. Do kraja 2019. godine broj identifikovanih žrtava, uglavnom žena i djece iz Crne Gore, bio je nizak. Od novembra 2019. godine, nakon otkrivanja velikog slučaja u kojem su učestvovali žrtve sa Tajvana, povećao se broj identifikovanih žrtava, dostigavši 52 do kraja 2020. Došlo je i do prelaska na više muških žrtava i radne eksploatacije kao dominantne oblike eksploatacije.

U fokusu trećeg kruga evaluacije Konvencije je pristup žrtvama trgovine ljudima pravdi i efikasnim pravnim lijekovima, izvještaj detaljno analizira sprovođenje odredbi Konvencije kojima se uspostavljaju suštinske i proceduralne obaveze relevantne za ovu temu.

Nakon izmjena Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, žrtve trgovine ljudima priznaju se kao privilegovani korisnici besplatne pravne pomoći, bez procjene njihovog finansijskog stanja. Pozdravljajući ovo, GRETA poziva vlasti da preduzmu dalje korake da olakšaju i zagarantuju pristup pravdi za žrtve trgovine ljudima, uključujući tako što će osigurati da advokati koji pružaju pravnu pomoć žrtvama trgovine prođu neophodnu obuku i specijalizaciju.

GRETA pozdravlja činjenicu da osobe sa dozvolom za privremeni boravak iz humanitarnih razloga imaju slobodan pristup tržištu rada, iako takve dozvole nisu izdate žrtavama od stupanja na snagu relevantnog zakona. GRETA smatra da bi vlasti trebale da ojačaju efikasan pristup i/ili reintegraciju tržišta rada za žrtve trgovine ljudima i njihovo ekonomsko i socijalno uključivanje kroz niz konkretnih mjera.

Nijednoj od žrtava trgovine ljudima koja je podnijela imovinski zahtjev u krivičnom postupku nije dodijeljena naknada od počinioca tokom izvještajnog perioda, a nije bilo slučajeva trgovine ljudima u kojima je privremeno oduzeta ili trajno oduzeta imovina optuženog. GRETA poziva vlasti da ulože konkretne napore da zagarantuju efikasan pristup naknadi za žrtve trgovine ljudima, uključujući i stupanjem na snagu bez daljeg odlaganja Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, koji bi žrtvama trgovine omogućio da traže naknadu od države.

GRETA pozdravlja osnivanje Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima i činjenicu da se pregovori ne koriste u slučajevima trgovine ljudima. Efektivne konačne kazne izrečene su u dva slučaja trgovine ljudima od 2014. godine. GRETA naglašava da prekvalifikacija krivičnog dela trgovine ljudima u druga krivična dela s blažim kaznama, kao i neuspjeh da se osude trgovci ljudima stvaraju osećaj nekažnjivosti i podrivaju napore za podršku žrtvama da svedoči. GRETA podstiče vlasti da preduzmu mere za jačanje krivičnog odgovora na trgovinu ljudima i podstaknu specijalizaciju tužilaca i sudija za rad na slučajevima trgovine ljudima.

GRETA pozdravlja usvajanje smjernica o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima i smatra da bi crnogorske vlasti trebale da preduzmu mjere da obezbijede efikasno poštovanje ovih smjernica, obraćajući posebnu pažnju na djecu koja su potencijalne žrtve trgovine.

GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale preduzeti korake kako bi zagarantovale postupke koji uzimaju u obzir djecu prilikom istrage, krivičnog gonjenja i presuđivanja u slučajevima trgovine ljudima, uključujući mjere za obezbjeđivanje dovoljnog broja soba za razgovore prilagođenih djeci širom zemlje. vlasti bi takođe trebale u potpunosti koristiti sve raspoložive mjere za zaštitu žrtava i svjedoka trgovine ljudima i sprječavanje zastrašivanja tokom cijelog postupka.

GRETA pozdravlja učešće crnogorskih vlasti u međunarodnoj saradnji, uključujući kroz sporazume o saradnji sa Eurojustom i susjednim zemljama, i poziva ih da nastave svoje napore u tom pogledu.

Izvještaj takođe ispituje napredak postignut u primjeni prethodnih GRETA preporuka o odabranim temama. Crnogorske vlasti sprovele su niz mjera usmjerenih na romsko i egipćansko stanovništvo i interno raseljena lica, koje imaju potencijal da se bave osnovnim uzrocima trgovine ljudima. GRETA smatra da vlasti treba da nastave da ulažu u socijalne, ekonomske i druge mjere za grupe podložne trgovini ljudima, kao i da ulažu

napore u promovisanje rodne ravnopravnosti, borbu protiv nasilja nad ženama i dječjim/ranim / prisilnim brakovima i podršku politikama za osnaživanje žena i djevojčica kao sredstvo za borbu protiv osnovnih uzroka trgovine ljudima.

Iako su uloženi naponi na podizanju svijesti o rizicima od eksploatacije rada i poboljšanju saradnje između relevantnih agencija, inspektori rada nisu otkrili slučajeve sa indikatorima trgovine ljudima. GRETA podstiče vlasti da preduzmu mjere za poboljšanje sposobnosti Inspekcije rada da spriječi i otkrije slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Vlasti bi takođe trebale da ojačaju angažovanje sa privatnim sektorom i usvoje zakone koji integrišu sprečavanje trgovine ljudima i eksploataciju radne snage u politike javnih nabavki i promovišu transparentnost u lancima snabdjevanja. Štaviše, mjere za borbu protiv korupcije u kontekstu trgovine ljudima treba da budu uključene i efikasno sprovedene u opšte politike borbe protiv korupcije.

GRETA pozdravlja usvajanje SOP-ova za identifikaciju žrtava, prema kojima je formalna identifikacija žrtava odvojena od krivičnog postupka, kao i uspostavljanje multidisciplinarnog tima za identifikaciju. Međutim, GRETA primjećuje da postoje kontinuirane praznine u identifikaciji žrtava, posebno među tražiocima azila i ilegalnim migrantima. Moraju se uložiti dodatni naponi u osposobljavanje osoblja za upotrebu indikatora i upućivanje mogućih žrtava na formalnu identifikaciju i pomoć.

Dalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale osigurati održivije finansiranje pomoći žrtvama trgovine ljudima, kako bi se osigurao opseg i kvalitet pruženih usluga i dovoljan broj mjesta za sve žrtve kojima je potreban siguran smještaj, uključujući muškarce.

Vlasti su usvojile protokol koji se odnosi na djecu koja žive i rade na ulici i razvile SOP-ove za postupanje sa djecom odvojenom od roditelja i djecom bez pratnje. Takođe je organizovan niz aktivnosti i radionica za podizanje svijesti. GRETA smatra da bi vlasti trebale da osiguraju da djeca žrtve trgovine ljudima imaju koristi od specijalizovanog smještaja i usluga i da obezbijede dugoročno praćenje socijalne uključenosti djece žrtava trgovine.

I. Uvod

1. Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Konvencija“) je u Crnoj Gori stupila na snagu 1. novembra, 2008. Prvi GRETA izvještaj o evaluaciji o Crnoj Gori je objavljen 13. septembra, 2012.¹ godine, a drugi 28. septembra, 2016.²
2. Na osnovu drugog GRETA izvještaja, 4. novembra, 2016. godine, Komitet potpisnica Konvencije je usvojio preporuku upućenu crnogorskim državnim organima³ gdje se od njih zahtijeva da u periodu od godinu dana obavijeste Komitet o mjerama koje su preduzete radi usaglašavanja sa preporukom. Izvještaj crnogorskih vlasti je razmotren i objavljen na 22. sastanku Komiteta potpisnica.⁴ Zatim, 12. oktobra, 2018. godine, crnogorski državni organi su dostavili dodatne informacije kao nastavak njihovog izvještaja koji je poslat kao odgovor na preporuke Komiteta potpisnica.
3. 21. juna, 2019. godine, GRETA je u pogledu Crne Gore pokrenula treći krug evaluacije time što je crnogorskim državnim organima poslala upitnik za ovaj krug. Rok za dostavu odgovora na upitnik je bio 21. oktobar, 2019. a odgovori su stigli 29. oktobra, 2019. godine.
4. Pri pripremi sadašnjeg izvještaja, GRETA je koristila odgovore crnogorskih državnih organa na upitnik iz trećeg kruga,⁵ gorepomenuti izvještaj i dodatne informacije koji su dostavljeni kao odgovor na preporuke Komiteta potpisnica, kao i informacije koje su primljene od civilnog društva. Posjeta za procjenu Crnoj Gori je trajala od 2. do 5. marta, 2020. kako bi se održali sastanci sa relevantnim vladinim i nevladinim akterima, kako bi se prikupile dodatne informacije i posmatralo praktično sprovođenje usvojenih mjera. Posjetu je izvršila delegacija koji su činili:
 - Gđa Julia Planitzer, članica GRETA-e;
 - G. Mihai Șerban, član GRETA-e;
 - Gđa Petya Nestorova, izvršna sekretarka Konvencije.
5. Tokom posjete, GRETA delegacija se sastala sa predstavnicima Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima, Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije, Ministarstva pravde, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja, Ministarstva ekonomije, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva turizma i održivog razvoja, Inspekcije rada i Zavoda za zapošljavanje. Sastanci su takođe održani sa tužiocima, sudijama Vrhovnog i Višeg suda u Podgorici, i sa predstavnicima Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu i Policijske akademije. Dalje, vođeni su razgovori sa članovima Skupštine Crne Gore i Kancelarije ombudsmana.
6. Pored toga, održani su sastanci sa vladinim i nevladinim organizacijama, Advokatskom komorom i Unijom poslodavaca Crne Gore. GRETA delegacija se takođe sastala sa predstavnicima Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS), Visokog komesarijata UN za izbjeglice (UNHCR) i Dječijeg fonda Ujedinjenih nacija (UNICEF).

¹ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680631f72>

² <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a8d1e>

³ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b7f30>

⁴ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680631f75>

⁵ <https://rm.coe.int/greta-2018-26-mne-rep/16809e0a88>

-
7. Tokom posjete je GRETA delegacija posjetila specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima i Dječiji dom „Mladost“ u Bijeloj.
 8. Lista nacionalnih organa, nevladinih organizacija i drugih organizacija sa kojima je delegacija održala sastanke je navedena u Prilogu 2 ovog izvještaja. GRETA je zahvalna na pruženim informacijama.
 9. GRETA želi da evidentira saradnju sa crnogorskim državnim organima, naročito sa gospodinom Željkom Spalevićem, načelnikom Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima u Ministarstvu unutrašnjih poslova i gđom Marijanom Radunović, višom savjetnicom u tom Odjeljenju.
 10. Nacrt sadašnjeg izvještaja je GRETA odobrila na 38. sastanku (6- 9 oktobar, 2020.) i dostavljen je crnogorskim državnim organima na komentarisanje. Komentari su primljeni 15. februara 2021. godine, a GRETA ih je uzela u obzir prilikom usvajanja konačnog izvještaja. Izvještaj pokriva situaciju do 26. marta 2021.; razvoj događaja od tog datuma nije uzet u obzir u analizi i zaključcima u nastavku. Zaključci i predlozi GRETA-e za djelovanje su sumirani u Prilogu1.

II. Pregled trenutne situacije i trendova u oblasti trgovine ljudima u Crnoj Gori

11. Crna Gora je istovremeno zemlja porijekla, odredišta i tranzita za žrtve trgovine ljudima. Prema podacima koje su crnogorske državne institucije dostavile, broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima je bio tri u 2016. (sve ženska djeca), četiri u 2017. (sve ženska lica, dvije odrasle osobe i dvoje djece), i 10 u 2018. (osmero muških i dvoje ženskih lica, od čega su četvoro djeca), i jedno u oktobru 2019. (maloljetno žensko lice). Iako statistika koju su dostavili nije bila raščlanjena prema vrsti eksploatacije, državni organi su naznačili da je većina identifikovanih žrtava bilo podložno seksualnoj eksploataciji, a takođe je sve veći broj žrtava prisilnog prosjačenja i prisilnog braka. Većina žrtava su crnogorski državljani, dok su neke žrtve stranci iz Srbije, Albanije i Kosova* takođe identifikovane. U novembru 2019. godine, formiran je novi tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima (pogledati stav 18) i kao rezultat otkrivanja velikog slučaja trgovine 84 žene i muškarca iz Tajvana (koji se naziva „call centar slučaj“, vidjeti stav 91),⁶ broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima je značajno porastao. Prema ažuriranim informacijama koje su pružile crnogorske vlasti, do kraja 2020. godine tim za formalnu identifikaciju žrtava saslušao je ukupno 59 lica (u 15 procesuiranih slučajeva) i dodijelio status žrtve za 52 lica (27 muškaraca, 15 žena 4 dječaka i 6 djevojčica). Od njih je 39 (27 muškaraca i 12 žena) identifikovano kao žrtve radne eksploatacije, dvije žene, jedna djevojčica i jedan dječak kao žrtve seksualne eksploatacije, tri djevojčice i tri dječaka kao žrtve prisilnog prosjačenja, jedna žena i tri djevojčice kao žrtve nedozvoljenog braka, a jedna djevojčica kao žrtva kombinacije prisilnog prosjačenja i nedozvoljenog braka.⁷ Što se tiče porijekla žrtava, 12 žena i 25 muškaraca su bili sa Tajvana, dva muškarca iz Pakistana, a ostatak je iz Kosova *, Srbije i Crne Gore. Podaci za 2020. godinu ukazuju ne samo na važan porast broja identifikovanih žrtava, već i na prelazak na više muških žrtava i prvenstveno na radnu eksploataciju.

12. Sve je veći broj osoba koje su u tranzitu kroz Crnu Goru kao dio mješovitog migracionog toka. Prema UNHCR, rekordan broj tražioca azila koji izražavaju namjeru da se prijave za azil, zabilježen je 2019. godine (7,975). Od njih, većina (75.9%) je prešla kroz Crnu Goru bez podnošenja zahtjeva za azil, a samo 1,921 njih se prijavilo za azil (većinom muškarci iz Maroka, Alžira, Iraka i Sirije). Bilo je 198 djece koja su zatražila azil (121 dječaka i 77 djevojčica), od kojih je 2% bilo bez pratnje (sve dječaci). UNHCR napominje da od uspostavljanja crnogorskog sistema azila 2007. nijedna žrtva trgovine ljudima nije identifikovana u kontekstu procedure za azil, što upućuje na to da postupci za otkrivanje indikatora ranjivosti i identifikovanje žrtava trgovine ljudima među tražiocima azila nisu dovoljni (vidjeti stav 171). Prema ažuriranim informacijama dobijenim od crnogorskih vlasti, u decembru 2020. godine, nakon intervjua sa avganistanskim tražiocima azila u centru za azil u Spuzi, protiv jednog lica je pokrenut krivični postupak za trgovinu ljudima i ropstvo. **GRETA bi željela da bude obaviještena o ishodu ovog postupka, uključujući i to da li su avganistanski tražioci azila formalno identifikovani kao žrtve trgovine ljudima i da li su dobili pomoć i zaštitu.**

* Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

⁶ Žrtve su regrutovane u Tajvanu i stigle su u Crnu Goru sa turističkim vizama. Smještene su na tri različite lokacije u Podgorici i bili su primorani da zovu kineske državljanke, koristeći lažne identitete (npr. predstavljajući se kao policija, tužioc ili sudije), kako bi dobili njihove podatke i natjerali ih na prenos novca.

⁷ U četiri slučaja tim za identifikaciju nije dodijelio status žrtve trgovine ljudima, ali je procijenio da su lica u pitanju u riziku od toga da postanu žrtve, i preporučio je organima starateljstva da obrate posebnu pažnju na njih.

13. Prema civilnom društvu, broj identifikovanih žrtava ne odražava stvarno stanje fenomena. Značajan broj radnika migranata dolazi u Crnu Goru iz susjednih zemalja (Srbija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija, Albanija), zbog sezonskog rada preko ljeta, naročito u ugostiteljskom sektoru i građevinskoj industriji. Neki od njih imaju neregularan radni status i nemaju socijalnu zaštitu, a njihove plate su zadržane. Dalje, nevladine organizacije su naznačile da su oni upućivali slučajeve seksualne eksploatacije policiji, koji nisu istraživani, a dotične osobe nisu identifikovane kao žrtve. Prema izvještaju Crnoj Gori Grupe eksperata za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), iako je teško utvrditi rasprostranjenost prisilnih brakova u državi, čini se da je praksa ugovaranja ranih brakova koji se graniče sa prisilnim brakovima najčešći slučaj u romskim i egipatskim zajednicama.⁸ GREVIO ističe da postoji potencijalno preklapanje između prisilnih brakova i trgovine ljudima u toj mjeri da prisilni brakovi mogu biti povezani sa seksualnom eksploatacijom, radnom eksploatacijom i finansijskim i drugim dobitima za širu porodicu.⁹ Međutim, tužilaštvo takve slučajeve rijetko tretira kao trgovinu ljudima (iako Član 444 KZ-a, koji kriminalizuje trgovinu ljudima, uključuje „sklapanje nedozvoljenog braka“ u oblike eksploatacije).

III. Razvoj institucionalnog i političkog okvira za borbu protiv trgovine ljudima

14. Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, koju predvodi nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, vraćena je u Ministarstvo unutrašnjih poslova 2019. godine i preimenovana u Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima. Novi nacionalni koordinator je određen u avgustu 2019. U odjeljenju trenutno radi šest državnih službenika.

15. Prema drugoj GRETA evaluaciji Crne Gore, usvojena je nova Strategija za borbu protiv trgovine ljudima, obuhvatajući period od 2019. do 2024. godine.¹⁰ Strategija je pripremljena uz pomoć OEBS-a, prateći evaluaciju sprovođenja prethodne strategije (2012-2018) od strane nezavisnog eksperta angažovanog od strane OEBS-a. Strategija obuhvata rezultate prethodne strategije i preostalih izazova, i postavlja četiri strateška cilja (koji se tiču prevencije, identifikacije i pomoći žrtvama, reakcija krivično pravnog sistema, koordinacije i saradnje) sa 17 posebnih ciljeva i indikatora uticaja. U aneksu Strategije, navedene su liste indikatora za različite vrste eksploatacije. GRETA je obaviještena da je 1.085.000€ dodijeljeno za sprovođenje Strategije (iz budžeta različitih ministarstava, međunarodnih donatora i predpristupnih IPA fondova), od kojih je 217.000€ raspodijeljeno 2019. U 2020. godini planirana je potrošnja 173.900€ (od čega 32.900€ za aktivnosti prevencije, 58.500€ za zaštitu žrtava, 12.500€ za odgovor krivičnog pravosuđa, i 70.000€ za koordinaciju i međunarodnu saradnju).

16. Sprovođenje Strategije je nadgledano od strane Koordinacionog tijela koje je tek uspostavljeno i na čijem se čelu nalazi Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova. Sastoji se od predstavnika svih organa javnog sektora koji sprovode aktivnosti obuhvaćene Strategijom (15 institucija), kao i NVO predstavnika. Dalje, predstavnici relevantnih međunarodnih organizacija mogu prisustvovati sastancima kao posmatrači. Koordinaciono tijelo je održalo četiri sastanka u 2019. i usvojilo je poslovnik o radu i godišnji plan rada za 2020. Predstavnici NVO su uključeni u rad Koordinacionog tijela na osnovu „Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona“¹¹ i nakon javnog poziva koji je objavilo Ministarstvo unutrašnjih poslova. Shodno tome, Koordinaciono tijelo uključuje predstavnike NVO Institut za socijalnu i obrazovnu politiku (koji vodi specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima, vidi stav 178), Savjet za implementaciju omladinske politike i Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore.

⁸ GREVIO izvještaj o osnovnoj procjeni za Crnu Goru, 25. oktobar 2018, str. 46. Egipatska zajednica u Crnoj Gori je povezana sa romskom zajednicom i nije povezana sa Egipptom.

⁹ Ibid, str. 47.

¹⁰ <https://www.osce.org/mission-to-montenegro/424622?download=true>

¹¹ Službeni list CG, br. 14/18

17. U cilju jačanja istrage i krivičnog gonjenja slučajeva trgovine ljudima, vrhovni državni tužilac i direktor Uprave policije su oformili Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima, koji je sa radom počeo u decembru 2018.¹² Timu je dodijeljeno osam službenika iz Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije, Višeg državnog tužilaštva i Ministarstva pravde. Osoblje nastavlja sa svojim uobičajenim poslom tokom rada u timu. Više državno tužilaštvo koordiniše rad sa Operativnim timom. U vrijeme GRETA posjete je otvoreno ukupno 12 slučajeva trgovine ljudima kao rezultat rada Operativnog tima (za više detalja pogledati paragrafe 86-90).

18. Nove Standardne operativne procedure (SOP) za identifikaciju žrtava trgovine ljudima su razvijene uz pomoć IOM-a i angažovanosti eksperata iz Srbije i Sjeverne Makedonije. Prema ovim Standardnim operativnim procedurama, identifikacija žrtava nije povezana sa pokretanjem krivičnog postupka, i sprovodi je multidisciplinarni tim. Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima je uspostavljen u novembru 2019. i odmah je počeo sa identifikovanjem žrtava zbog prethodno spomenutog velikog slučaja (pogledati paragrafe 11 i 91). Tim predvodi doktor (zapošljen od strane Ministarstva unutrašnjih poslova) i sastoji se od policijskog službenika iz specijalizovanog odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima, socijalnog radnika i predstavnika Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima. Dva od četiri člana tima čine žene. NVO su navodno bile uključene u izradu SOP-a samo u određenoj mjeri (jedan NVO predstavnik je prisustvovao jednom sastanku). Namjera je bila da se u tim za identifikaciju uključi psiholog, zbog čega su objavljena dva poziva, ali se niko nije prijavio. Ukoliko je potrebno, predsjedavajući tima ima mogućnost da zatraži dodatnu ekspertizu. GRETA je obaviještena da je u periodu između novembra 2019. i marta 2020. godine održano devet sastanaka tima za identifikaciju, na kojima se razmatrao status 43 osobe. Međutim, u vrijeme GRETA posjete u martu 2020. SOP nisu bile zvanično usvojene od strane Vlade, i samim tim nisu bile obavezujuće. Vlada je na sjednici od 19. oktobra 2020. godine usvojila SOP-ove u formi Nacionalnog plana za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima.

19. Dalje, uz podršku UNICEF-a (vidjeti paragraf 190), izrađene su nove Standardne operativne procedure za postupanje sa djecom koja su odvojena od roditelja i za djecu bez pratnje.

20. Takođe, uz pomoć OEBS-a (za više detalja pogledati paragraf 99) su razvijene Smjernice za odredbe o nekažnjavanju za policijske službenike, tužioce i sudije.

21. Memorandum o razumijevanju (MOR) između državnih institucija i NVO-a o borbi protiv trgovine ljudima,¹³ kojim se definišu odgovornosti svih zainteresovanih strana i postavljaju se operativne procedure, izmijenjen je i dopunjen i ažuriran, i potpisan je u junu 2020.¹⁴

¹¹ <https://tuzilastvo.me/vrdt/sadrzaj/nyE>). Pripremni sastanak, podržan od strane US ambasade u Podgorici, održan je u novembru 2018. godine (<https://me.usembassy.gov/conference-on-trafficking-in-persons/>).

¹² Pogledati paragraf 19 GRETA drugog izvještaja o Crnoj Gori.

¹³Vidjeti stav 19 drugog izvještaja GRETA za CG

¹⁴ Potpisnici MOR-a su Vrhovni sud, Vrhovno državno tužilaštvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Uprava policije, Javna ustanova Centar za podršku djeci i porodici Bijelo Polje, Crveni krst Crne Gore i nevladine organizacije Crnogorski ženski lobi, Sigurna ženska kuća, SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja - Nikšić, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore i Institut za socijalnu i obrazovnu politiku.

22. Nevladine organizacije igraju ključnu ulogu u borbi protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori kroz sprovođenje aktivnosti za podizanje svijesti, obuke i istraživanja, pokretanje linija za pomoć, pružanje pomoći žrtvama i učestvovanje u međunarodnim projektima. NVO Centar za ženska prava je vodio pripremu izvještaja koji je nazvan „Monitoring i evaluacija politika za suzbijanje trgovine ljudima u Crnoj Gori 2018-2019“, zasnovan na analizi osam slučajeva trgovine ljudima i sličnih krivičnih djela koja su bila u različitim fazama postupka do kraja 2019 (vidjeti paragrafe 52, 93, 100 i 109 za više detalja). NVO Crnogorski ženski lobi je vodio jedino specijalizovano prihvatilište za žrtve trgovine ljudima, koje je zatvoreno u martu 2019. s obzirom na to da NVO nije imao licencu usklađenu sa novim procedurama za licenciranje (prema Zakonu o socijalnoj i dječijoj zaštiti, pogledati paragraf 176). Nakon organizovanja tendera od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja, 16. decembra 2019. je otvoreno novo specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima, koje vodi NVO Institut za socijalnu i obrazovnu politiku – Nikšić (pogledati paragraf 179). Osim toga, NVO Centar za romske inicijative – Nikšić se fokusira na pitanje prisilnih i ugovorenih brakova, gdje registruje ukupno 84 slučaja, uključujući i osam iz 2019. godine. Jedan od slučajeva koji prati ovaj NVO je u jednom trenutku označen kao trgovina ljudima u oktobru 2019., a djevojčica iz slučaja je identifikovana kao žrtve trgovine ljudima.

23. Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima je 2019. godine objavilo tri otvorena poziva za NVO-e. Prvi se bavio jačanjem vještina policije pri identifikaciji žrtava trgovine ljudima, gdje su tri NVO dobili sredstva u ukupnom iznosu od 10 760 eura. Drugi se ticao zaštite žrtava trgovine ljudima i sredstva su raspodijeljena na tri nevladine organizacije (uključujući i rad telefonske linije Crnogorskog ženskog lobija), u ukupnom iznosu od 26 910 eura. Treći poziv se ticao sprovođenja kampanje kako bi se smanjila potražnja za uslugama žrtava trgovine ljudima; šest NVO-a je primilo grant u ukupnom iznosu od 15 000 eura. U 2020. godini je bilo predviđeno da se obezbijede sredstva za NVO projekte u ukupnom iznosu od 40 000 eura.

24. **GRETA ponavlja preporuku iz drugog izvještaja o tome da crnogorske državne institucije treba da razmotre mogućnost uspostavljanja nezavisnog nacionalnog izvjestioca, ili određivanja drugog, već postojećeg mehanizma kao nezavisnog organizacionog tijela, sa ciljem omogućavanja efikasnog monitoringa anti-trafiking aktivnosti državnih institucija i davanja preporuka dotičnim licima i institucijama (pogledati Član 29, stav 4 Konvencije, i paragraf 298 Obrazloženja).** Ključne karakteristike mehanizma nacionalnog izvjestioca treba da budu sposobnost da kritički nadgleda napore i efikasnost svih državnih institucija, uključujući i nacionalne koordinate, i da u tom dijelu održavaju konstanu razmjenu sa civilnim društvom, istraživačkom zajednicom i drugim relevantnim zainteresovanim stranama. Strukturna odvojenost između ovih funkcija za monitoring i izvršnih funkcija omogućava objektivnu evaluaciju sprovođenja zakona o trgovini ljudima, politika i aktivnosti, identifikovanje praznina i nedostataka, i formulisanje sveobuhvatnih pravnih i političkih preporuka.

IV. Pristup pravdi i efikasnom pravnom lijeku za žrtve trgovine ljudima

1. Uvod

25. Žrtve trgovine ljudima, na osnovu svog statusa žrtve zločina i žrtve kršenja ljudskih prava, imaju pravo na pristup pravdi i efikasnom pravnom lijeku za bilo kakvu štetu koja im je načinjena. Ova prava moraju biti zagarantovana, na rodno i starosno osjetljiv način, svim žrtvama trgovine ljudima koje su pod jurisdikcijom država potpisnica Konvencije, bez obzira na njihov imigracioni status ili prisustvo na nacionalnoj teritoriji, i bez obzira na njihov kapacitet ili spremnost da sarađuju u bilo kojoj krivičnoj istrazi.

26. Pravo na efikasan pravni lijek je odraz pristupa koji se bazira na ljudskim pravima, a koji je osnova Konvencije. Bez obzira na to da li je država uključena u trgovinu ili je direktno odgovorna za štetu, obaveze koje proističu iz međunarodnog prava o ljudskim pravima zahtijevaju od država da olakšaju i garantuju efikasan pristup pravnom lijeku, ukoliko nisu uspjele u tome da preduzmu razumne korake kojima bi spriječile trgovinu ljudima, zaštitile potencijalne ili stvarne žrtve trgovine ljudima, i efikasno istražile krivično djelo trgovine ljudima.¹⁵

27. Prema Osnovnim principima Prava na efikasan pravni lijek za žrtve trgovine ljudima,¹⁶ smatra se da pravo na efikasan pravni lijek uključuje restituciju,¹⁷ odštetu,¹⁸ rehabilitaciju,¹⁹ zadovoljstvo²⁰ i garanciju neponavljanja.²¹ Svim žrtvama trgovine ljudima je poteban pristup prigodnom i efikasnom pravnom lijeku, počevši od pristupa pravdi. Pružanje efikasnog pravnog lijeka ima višestruku svrhu. Lijek za nadoknadu štete, na primjer, za bilo kakvu povredu, gubitak ili pretrpljenu štetu može da predstavlja podršku u procesu osnaživanja i oporavka žrtve, može im pomoći u socijalnom uključivanju i spriječiti ponovnu viktimizaciju. Lijek za rehabilitaciju na sličan način može pomoći pri oporavku žrtve i pri socijalnom uključivanju. U tom pogledu je od značaja i Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim načelima pravde u vezi sa žrtvama krivičnih djela i zloupotrebe vlasti iz 1985. godine, koja ističe glavne korake koje treba preduzeti kako bi se unaprijedio pristup pravdi i pravičnom pristupanju, restituciji, naknadi štete i socijalnoj pomoći za žrtve zločina.²²

¹⁵ Rantsev protiv Kipra i Rusije, zahtjev br. 25965/04, presuda od 7. januara 2010.; L.E. protiv Grčke, zahtjev br. 71545/12, presuda od 21. januara 2016.; Chowdury i drugi protiv Grčke, zahtjev br. 21884/15, presuda od 30. marta 2017.; S.M. protiv Hrvatske, zahtjev br. 60561/14, presuda Velikog vijeća 25. juna 2020.

¹⁶ Generalna skupština UN-a, Osnovna načela prava na efikasan lijek za žrtve trgovine ljudima, aneks Izvještaja Specijalnog izvjestioca o trgovini ljudima, naročito ženama i djecom, 28. jul 2014., A/69/33797.

¹⁷ Restitucija uključuje vraćanje slobode, uključujući i puštanje žrtve iz pritvora; uživanje ljudskih prava i porodičnog života, uključujući spajanje i kontakt sa članovima porodice; bezbjednu i dobrovoljnu repatrijaciju; privremeni ili trajni boravišni status, status izbjeglice, dopunsku/pomoćnu zaštitu ili preseljenje iz trećih zemalja; prepoznavanje pravnog identiteta i državljanstva žrtve; obnavljanje zaposlenj žrtve; pomoć i podrška kako bi se olakšala društvena integracija ili ponovna integracija; vraćanje imovine, kao što su lična i putna dokumenta i druge lične stvari.

¹⁸ Naknade mogu pokrivati fizičku ili mentalnu štetu; odštetu za izgubljene mogućnosti, uključujući zaposlenje, obrazovanje i socijalne beneficije; naknadu troškova neophodnog prevoza, njege djeteta ili privremenog smještaja; materijalnu štetu ili gubitak zarade; moralnu ili nematerijalnu štetu; naknadu pravnih taksi ili drugih troškova koji se tiču učešća žrtve u krivično pravnom postupku; naknadu troškova nastalih zbog prve, medicinske ili druge pomoći.

¹⁹ Rehabilitacija uključuje medicinsku i psihološku njegu, pravne i socijalne usluge, sklonište, savjetovanje i lingvistička podrška, bez obzira na kapacitete ili volju žrtve da učestvuje u pravnim postupcima.

²⁰ Zadovoljstvo uključuje efikasne mjere koje imaju za cilj prestanak kršenja prava; provjeru činjenica i potpuno javno otkrivanje istine do mjere da to otkrivanje ne izaziva dalju štetu i prijetnju sigurnosti, privatnosti i ostalih interesa žrtava i njihovih porodica; zvaničnu izjavu ili sudsku odluku kojom se vraća dostojanstvo, reputacija i prava žrtve; javna izvinjenja; sudske i administrativne sankcije prema počiniocima.

²¹ Garancije neponavljanja uključuju omogućavanje efikasne istrage, krivično gonjenje i sankcionisanje trgovaca ljudima; sve mjere neophodne da bi se žrtva zaštitila od ponovne trgovine ljudima; pružanje ili jačanje obuke za relevantne službenike; jačanje nezavisnosti sudstva; modifikovanje praksi koje uzrokuju, održavaju ili promovišu toleranciju na trgovinu ljudima, uključujući i rodno-zasnovanu diskriminaciju, i konfliktnu i post-konfliktnu situacije; efikasno rješavanje osnovnih uzoraka trgovine ljudima; promovisanje kodeksa ponašanja i etičkih normi za privatne i javne aktere; zaštita pravnih, medicinskih i ostalih stručnjaka i branitelja ljudskih prava koji pomažu žrtvama.

28. Konvencijom se naročito predviđa materijalno pravo žrtava trgovine ljudima na naknadu štete i pravnu zaštitu, kao i niz proceduralnih prava koji su neophodni da bi se omogućio pristup tim pravima. Ovo uključuje pravo na to da žrtva bude identifikovana, da joj bude dodijeljen period za razmišljanje i oporavak, kao i boravišna dozvola (kako bi se žrtvi omogućilo da ostane u državi i potraži pristup pravnom lijeku), pravo na savjetovanje, informisanje, pravnu podršku i besplatnu pravnu pomoć. Drugo važno proceduralno pravo je pruženo odredbom Konvencije o nekažnjavanju (Član 26), prema kojoj žrtva trgovine ljudima ne može biti kažnjavana zbog umiješanosti u nezakonite radnje na koje je žrtva bila primorana. Dalje, Konvencija zahtijeva od država potpisnica da omoguće konfiskovanje i zaplijenu imovine trgovaca ljudima, što bi se koristilo za finansiranje državnih šema odštete za žrtve.

29. Djeci je potrebna posebna podrška i pristup pravnom lijeku, s tim da su najbolji interesi djeteta uvijek primarni u svim aktivnostima koje se tiču trgovine djecom. Određivanje zakonitog staratelja koji će predstavljati djecu bez pratnje ili razdvojenu djecu, predstavlja vitalnu ulogu u omogućavanju pristupa pravdi i pravnom lijeku djeteta koje je žrtva. Osim toga, olakšavanje spajanja porodice može biti važan element restitucije.²³

30. Civilno društvo, uključujući i NVO-a, sindikate, organizacije iz dijaspore i organizacije poslodavaca, igraju vitalnu ulogu u omogućavanju žrtavama trgovine ljudima da dobiju nadoknadu štete i druge lijekove.²⁴ U tom smislu, treba se pozvati na međunarodne projekte COMP.ACT – Evropske akcije za obeštećenje žrtava trgovine ljudima²⁵ i Napokon pravda - Evropske akcije za obeštećenje žrtava zločina,²⁶ koji za cilj imaju jačanje pristupa naknadi za žrtve trgovine ljudima.

31. Privatni sektor takođe treba da ima ulogu u omogućavanju pristupa, kao i u pružanju pravnih lijekova žrtvama trgovine ljudima, u skladu sa UN-ovim okvirom „Zaštita, poštovanje i pravni lijek“ i Vodećim principima Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima.²⁷ Uloga preduzeća uključuje korake kojima se omogućava da njihovi lanci snadbijevanja budu oslobođeni trgovine ljudima, kao i usvajanje i sprovođenje mjera kojima se žrtvama olakšava pristup pravnim lijekovima za svu štetu koja se desi. Osim toga, preduzeća imaju potencijal da pomognu žrtvama trgovine ljudima kako bi ponovo stekli ekonomsku nezavisnost.²⁸ Države samim tim treba da osiguraju da preduzeća koja su uključena u trgovinu ljudima snose odgovornost i preduzmu korake kako bi se smanjila ograničenja koja mogu dovesti do odbijanja pristupa pravnim lijekovima.

32. S obzirom na to da je trgovina ljudima često transnacionalni zločin, efikasna međunarodna saradnja je od suštinske važnosti za ispunjavanje obaveza koje se tiču prava na pravdu i efikasan pravni lijek. Ovo uključuje saradnju u praćenju i zaplijeni imovine stečene kriminalom, kao i u vraćanju zaplijenjene imovine u svrhu obeštećenja.

²² Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim pravnim principima za žrtve krivičnih djela i zloupotrebu moći, usvojila Generalna skupština odlukom 40/34 29. novembra 1985., dostupno na: https://www.unicef-irc.org/portfolios/documents/472_un-declaration-crime.htm

²³ UNODC, ICAT izdanje, Pružanje efikasnog pravnog lijeka za žrtve trgovine ljudima, 2016, str. 7-8. dostupno na: http://icat.network/sites/default/files/publications/documents/Ebook%20ENG_0.pdf

²⁴ OEBS Naknada za žrtve trgovine i eksploatacije u regionu OEBS-a, 2008, str. 48-53.

²⁵ <http://www.compactproject.org/>

²⁶ <http://lastradainternational.org/about-lsi/projects/justice-at-last>

²⁷ Vodeći principi Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima, sprovođenje UN-ovog okvira „Zaštita, poštovanje i pravni lijek“, Doc. A/HRC/17/31 (2011).

²⁸ UNODC, ICAT izdanje, Pružanje efikasnog pravnog lijeka za žrtve trgovine ljudima, 2016, str. 8-9.

2. Pravo na informisanje (Članovi 12 i 15)

33. Žrtve koje više nisu pod kontrolom svojih trgovaca se uglavnom nalaze u položaju velike nesigurnosti i ranjivosti. Dvije zajedničke karakteristike za situaciju žrtava su bespomoćnost i potlačenost trgovcima ljudima, zbog straha i nedostatka informacija o tome kako da se izbore sa situacijom. Članom 12, stavom 1, tačkom d Konvencije se propisuje da se žrtvama omogući savjetovanje i informisanje, naročito u vezi sa njihovim zakonskim pravima i usluama koje su im dostupne, na jeziku koji razumiju. Osim toga, prema Članu 15, stavu 1 Konvencije, države potpisnice moraju osigurati da žrtve, od njihovog prvog kontakta sa nadležnim institucijama, imaju pristup relevantnim sudskim i upravnim postupcima, na jeziku koji razumiju.

34. Informacije koje se žrtvama trgovine ljudima moraju pružiti se tiču suštinski važnih pitanja, uključujući i dostupnost zaštite i pomoć, različite opcije koje su otvorene za žrtvu, rizike koje nose, zahtjeve za legalizovanje njihovog prisustva na teritoriji držve potpisnice, različite oblike pravne pomoći, način na koji krivično pravni sistem funkcioniše (uključujući i posljedice istrage ili suđenja, dužinu suđenja, obaveze svjedoka, mogućnosti za dobijanje obeštećenja od osoba koje se proglašavaju krivima, ili od drugih lica i entiteta, kao i to da se presuda efikasno i u potpunosti izvrši). Informisanje i savjetovanje treba da omogući žrtvama da ocijene njihovu situaciju i da na osnovu informacija naprave izbor od niza mogućnosti koje suza njih otvorene.²⁹

35. Mnoge žrtve ne govore, ili govore jako malo, jezik zemlje u koju su dovedene radi eksploatacije. Nepoznavanje jezika samo doprinosi njihovoj izolaciji i jedan je od faktora koji ih sprečava u korištenju njihovih prava. Pružanje prevoda i prevodilaca, tamo gdje je potrebno, je od suštinske važnosti za garantovanje pristupu pravima, što je preduslov za pristup pravdi. GRETA je istakla potrebu za dostupnim, kvalitetnim i nezavisnim prevodiocima.³⁰

36. Prema crnogorskim državnim institucijama, pretpostavljene žrtve i žrtve trgovine ljudima su verbalno informisane o njihovim pravima, od strane policije, kada se sprovode različite aktivnosti u kontekstu krivičnog postupka, prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku (ZKP). Žrtve trgovine ljudima su takođe informisane o njihovim pravima u specijalizovanom skloništu za žrtve trgovine ljudima nakon što su tamo upućene odmah nakon identifikacije. Nadalje, Nacionalnim planom za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, lica za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima informišu se vezano za vrstu dostupnih usluga, procedura identifikacije i razgovora, zaštite ličnih podataka i bezbjednosnih politika. U slučaju djece, informacije se pružaju u skladu sa djetetovim razvojnim kapacitetom i u odgovarajućem okruženju. U slučaju djeteta bez pratnje, informacije se pružaju u prisustvu djetetovog zakonskog staratelja ili odgovornog odraslog lica.

37. Žrtve trgovine ljudima koje su pretrpjele štetu su takođe informisane od strane nadležnog javnog tužioca o njenim/njegovim pravima kao povrijeđene strane, u skladu sa odredbama ZKP-a. Žrtve koje imaju status svjedoka u krivičnim postupcima su takođe informisane o njihovim pravima i obavezama u ulozi svjedoka, u skladu sa ZKP. Dalje, prema Članu 52 ZKP-a, žrtve trgovine ljudima mogu podnijeti privatnu tužbu nadležnom sudu (npr. da se predstavljaju kao privatni tužioci), što im omogućava pojedina prava navedena u Članu 58 ZKP-a. Naročito, oštećena strana koja je žrtva „krivičnog djela protiv polne slobode“ (Poglavlje 18 KZ-a) ima pravo da bude saslušana i da njen postupak sprovodi sudija istog pola, ukoliko sastav suda to dozvoljava (Član 58, stav 4 ZKP-a). Osim toga, prema Članu 59 ZKP-a, ukoliko nadležni tužilac odluči da odbaci krivičnu prijavu i prekine istragu/krivični postupak, oštećena strana može da preuzme gonjenje kao pomoćni tužilac (ostali uslovi su navedeni u Članovima 60-65 ZKP-a).

²⁹ Vidjeti Objašnjenje Konvencije, paragrafi 160-162.

³⁰ Vidjeti 8. Opšti izvještaj aktivnosti GRETA-e, paragrafi 168-169.

38. Prema novim Smjernicama principa nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima za policijske službenike, državne tužioce i sudije (vidjeti paragraf 6), „Država je dužna da žrtvama omogući da blagovremeno i

propisno budu informisane o dostupnim uslugama, kao i o pravima koja ih zakonom sleduju. Žrtve treba da budu upućene na službe za podršku osnovane na crnogorskim sudovima, koje pružaju posebnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, kao i na informativni vodič za žrtve/svjedoke trgovine ljudima, koji sadrži detaljan pregled dostupnih usluga, mjera zaštite i njihovih prava i obaveza tokom krivičnog postupka³¹.

39. Službe za podršku za žrtve/svjedoke su postavljene od strane crnogorskih sudova nadležnih za slučajeve trgovine ljudima i nasilja u porodici. GRETA je informisana da su takve usluge dostupne u 15 prvostepenih sudova, dva viša suda i sudove koji se bave prekršajima. Usluge koje pružaju ove službe imaju za cilj da pomognu žrtvama/svjedocima kako bi izbjegli sekundarnu viktimizaciju tokom sudskog postupka, tako što osiguravaju da prava žrtava/svjedoka nisu prekršena i da ne postoji diskriminacija ni po kojem osnovu. Međutim, službe podrške za žrtve/svjedoke nemaju konkretnog iskustva sa žrtvama trgovine ljudima. Prema informacijama koje su dostavile vlasti, u saradnji sa NVO Centar za ženska prava, Vrhovni sud Crne Gore organizovao je dvodnevnu radionicu pod nazivom „Jačanje kapaciteta službi za podršku žrtvama u pravosuđu“, od 10. do 11. oktobra 2019. u Podgorici, za usluge podrške žrtvama/svjedocima na sudovima u Crnoj Gori. Obuka se fokusirala na pružanje podrške žrtvama porodičnog nasilja, trgovine ljudima i žrtvama krivičnih djela protiv seksualne slobode. Dalje, u okviru projekta Horizontalni instrument II „Unapređenje proceduralnih zakona u pravosudnom sistemu Crne Gore“, Savjet Evrope trenutno razvija „Protokol za službe za podršku žrtvama i svjedocima na sudovima za rad sa žrtvama i svjedocima trgovine ljudima i nasilja u porodici“. Njegov cilj je da profesionalcima iz službi za podršku žrtvama/svjedocima olakša ispunjavanje osnovnih prava i potreba žrtava i pruži im odgovarajuću podršku.

40. Vrhovni sud Crne Gore, u saradnji sa NVO Centar za ženska prava, je u 2011. izdao „Informator za svjedoke i žrtve krivičnih djela trgovine ljudima i nasilja u porodici“ koji je 2017. godine dopunjen. Informator pruža jasne i direktne informacije o pravima i obavezama žrtava koje se tokom sudskih postupaka pojavljuju kao svjedoci u slučajevima nasilja u porodici i trgovine ljudima. Takođe, informator daje odgovore na pitanja koja se tiču zaštite tokom sudskog postupka i podrške koju pružaju službe za zaštitu žrtava/svjedoka. Prema crnogorskim državnim institucijama, informator je dostupan javnosti na veb sajtu Vrhovnog suda Crne Gore. Međutim, GRETA ističe da da je poterbno odraditi ciljanu pretragu kroz sudski sistem Crne Gore bi se informator pronašao³². Uz podršku Programske kancelarije Savjeta Evrope u Podgorici, informator je u procesu ažuriranja i prevođenja na strane jezike.

41. Dalje, Ministarstvo pravde je, uz stručnu pomoć UNICEF-a, napravilo materijale za djecu i njihove roditelje o dječijim pravima, koji uključuju informacije o pravima u sudskom postupku i podršci koja im je dostupna.

42. Tokom krivičnog postupka, u skladu sa Članom 8 ZKP-a, žrtva ili oštećena strana ima pravo da koristi njegov/njen jezik, pa je samim tim omogućen pismeni i usmeni prevod od strane profesionalnih prevodilaca zapošljenih sa zvanične liste sudskih tumača. Kada je neophodno da se angažuju usluge prevođenja, policija zapošljava prevodioce sa zvanične liste sudskih tumača. Međutim, prema poslednjoj listi sudskih tumača koju je izdalo Ministarstvo pravde, ne postoji prevodilac za romski jezik. GRETA je obaviještena da je osoblje u specijalizovanom skloništu za žrtve trgovine ljudima pokušavalo da komunicira sa žrtvama iz Tajvana na engleskom i da je prevodilac za kineski jezik ponekad posjećivao sklonište. Prema crnogorskim vlastima, prevodioci za kineski jezik su korišćeni kada su žrtve davale zvanične izjave, u skladu sa članom 8 ZKP. Dalje, policijski službenici sa Tajvana pomagali su prilikom razgovora prevođenjem na engleski jezik.

³¹ Smjernice principa nekažnjavanja za žrtve trgovine ljudima, za policiju, državne tužioce i sudije, paragraf 6.

³² <https://sudovi.me/static/vrhs/doc/6308.pdf>.

43. Što se tiče prevođenja u centru za azil u Spužu i u novopostavljenom tranzitnom centru u Rožajama, gdje se vrši prvi pregled i registracija tražioca azila, GRETA je informisana da UNHCR plaća niz izbjeglica da rade kao prevodioci (kulturološki mediatori), a postoji i projekat sa Crvenim krstom Crne Gore i NVO Građanska alijansa koji uključuje prevodioce. Neki prevodi (npr. sa Farsija) su takođe organizovani putem skajpa. Međutim, naglašena je potreba za obezbjeđivanjem nezavisnih tumača. Prema ažuriranim informacijama koje su pružile vlasti, pisani materijali za tražioce azila, uključujući i vezano za trgovinu ljudima, trenutno se ažuriraju i distribuiraju se početkom 2021. godine na devet jezika. Dalje, prema vlastima, prevođenje u postupku za odobravanje međunarodne zaštite može se obaviti putem telefona ili audio-vizuelne konferencije. U februaru 2018. godine u okviru Regionalne inicijative za migracije, azil i izbjeglice (MARRI) zaključen je Protokol o upotrebi zajedničkih prevodilačkih kapaciteta u oblasti migracija i azila, kojim se predviđa uspostavljanje grupe vanregionalnih prevodilaca, kao i obezbjeđivanje usluga prevođenja na daljinu.

44. **GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da pojačaju sistemsko pružanje usmenih i pismenih informacija licima za koja je pretpostavlja da su žrtve i formalno identifikovanim žrtvama trgovine ljudima, na jeziku koji razumiju, o njihovim pravima, dostupnim uslugama i kako im pristupiti, kao i o posljedicama identifikacije. Službenici za sprovođenje zakona i članovi tima za identifikaciju treba da budu obučeni i upućeni o tome kako žrtvama trgovine ljudima pravilno da objasne njihova prava, uzimajući u obzir kognitivne sposobnosti žrtava i njihovo psihičko stanje. Slično tome, osoblje koje radi u prihvatnim centrima i centrima za pritvor za azil treba da bude obučeno kako da licima ili grupi ljudi koji su u riziku od trgovine ljudima pruži informacije na proaktivan način.**

45. **GRETA takođe smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu dodatne korake kako bi se osigurala dostupnost prevodilaca za različite jezike koje tražioce azila koriste, kao i njihovu nezavisnost ali i osjetljivost na pitanja trgovine ljudima.**

3. Pravna podrška i besplatna pravna pomoć (Član 15)

46. Član 15(2) Konvencije, obavezuje države potpisnice da prema unutrašnjem pravu obezbijede pravo žrtve trgovine ljudima na pravnu podršku i besplatnu pravnu pomoć. Kako su sudski i upravni postupci često kompleksni, pravna pomoć je neophodna kako bi žrtve mogle da koriste svoja prava. Na svakoj državi potpisnici je da odredi kriterijume za dobijanje takve besplatne pravne pomoći. Države potpisnice ne treba samo da uzmu u obzir Član 15(2) Konvencije, već i na Član 6 ECHR. Iako se prema Članu 6(3)(c) Evropske konvencije o ljudskim pravima pruža besplatna podrška od strane zvanično određenog advokata samo u krivičnim postupcima, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava³³, u pojedinim uslovima, prema Članu 6(1) ECHR takođe prepoznaje pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim pitanjima. Samim tim, čak i u odsustvu zakona kojim se dodjeljuje besplatna pravna pomoć u građanskim pitanjima, na sudovima je da procijene da li, u interesu pravde, podnosiocu zahtjeva koji nema finansijska sredstva treba pružiti besplatnu pravnu pomoć ukoliko nije u mogućnosti da priušti advokata.

47. GRETA izvještaj ističe značaj dodijeljenog advokata, čim postoji osnova za vjerovanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, prije nego što osoba da zvaničnu izjavu i/ili odluči da li želi da sarađuje sa vlastima. Rani pristup pravnoj pomoći je takođe važan kako bi se omogućilo žrtvama da započnu građansku parnicu za kompenzaciju i obeštećenje.³⁴

48. U Crnoj Gori je pristup besplatnoj pravnoj pomoći određen Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći (usvojen 2011. godine, na snazi od 1. januara 2012). Prema dopunama i izmjenama ovog zakona 2015. godine,³⁵ žrtve trgovine ljudima su prepoznate kao privilegovani korisnici besplatne pravne pomoći, bez procjene njihovog finansijskog stanja (tj. pristup pravnoj pomoći se ne provjerava). Prema Članu 13 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, uslovi za dobijanje besplatne pravne pomoći su ti da je lice: korisnik finansijske pomoći u skladu sa zakonodavstvom kojim se uređuje socijalna i dječija zaštita; dijete bez roditeljske njege; osoba sa invaliditetom; žrtva nasilja u porodici ili žrtva trgovine ljudima; Pravna pomoć je dostupna od onog momenta kada je lice identifikovano kao žrtva trgovine ljudima. Prema članu 34.

Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, postupak za odobravanje besplatne pravne pomoći podrazumijeva podnošenje zahtjeva nadležnom organu putem službe za besplatnu pravnu pomoć koja postoji u okviru svakog osnovnog suda.

49. Član 6 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći definiše vrste besplatne pravne pomoći: pravni savjet; izrada podnesaka sudovima drugih javnih organa; predstavljanje u sudskom postupku, pred organima javne vlasti, i u vansudskom rješavanju sporova; i odbrana optuženih lica. Pravo na besplatnu pravnu pomoć je dodijeljeno crnogorskim državljanima, licima bez državljanstva koje legalno borave u Crnoj Gori, drugim licima koja legalno borave u Crnoj Gori, i ostalim licima koja su tako određena u skladu sa ugovorima koje je Crna Gora ratifikovala. Troškovi pravne pomoći se finansiraju iz budžeta Crne Gore.

50. Crnogorske državne institucije su konkretno navele da žrtve trgovine ljudima mogu primiti besplatnu pravnu pomoć za traženje kompenzacije i izvršavanje naloga za kompenzaciju. Pružanje pravne pomoći automatski podrazumijeva izuzimanje od troškova sudskog postupka.

51. Usluge besplatne pravne pomoći su uspostavljene u svim osnovnim sudovima i pružaju ih advokati sa liste Advokatske komore Crne Gore, koja je uz prethodnu saglasnost advokata, postavljena u skladu sa teritorijalnom nadležnošću osnovnih sudova. U izuzetnim slučajevima, besplatnu pravnu pomoć mogu pružiti advokati van lokalne nadležnosti osnovnog suda, ukoliko za to postoje opravdani razlozi. Postoje advokati koji su posebno obučeni za zastupanje svjedoka i žrtava koje su djeca. Međutim, nema advokata koji su posebno obučeni za slučajeve trgovine ljudima. Dalje, GRETA je informisana o tome da je moguće da advokat bez iskustva u krivičnom postupku, već samo sa iskustvom u građanskim sporovima, bude dodijeljen žrtvi trgovine ljudima. Prema sagovornicima, u praksi je teško promijeniti advokata po službenoj dužnosti dodijeljenog da zastupa žrtvu.

52. Prema izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za suzbijanje trgovine ljudima u Crnoj Gori 2018-2019“ koji se bazira na analizi osam slučajeva trgovine ljudima u periodu 2018-2019, samo u jednom od ovih slučajeva, koji se tiče četvoro djece koja su žrtve trgovine ljudima od strane njihovog oca u svrhu prisilnog prosjačenja i prisilnog rada, bio je dodijeljen advokat sa liste advokata specijalizovanih za slučajeve sa djecom i za zastupanje djece. Prema vlastima, u ostalim slučajevima žrtve ili nisu željele da ostvare svoje pravo na besplatnu pravnu pomoć (npr. U predmetu K.br. 82/20, oštećena je dala pisanu izjavu da je srećno udata u Nemačkoj i da je dobila dijete) ili je dodjela advokata odložena (u predmetu K.br. 161/20 dodjela advokata nije se smatrala neophodnom, s obzirom na to da je prvo ročište zakazano za 11. mart 2021).

53. GRETA pozdravlja činjenicu da u Crnoj Gori pristup besplatnoj pravnoj pomoći za žrtve trgovine ljudima ne zavisi od dokaza za nedostatak finansijskih sredstava za plaćanje advokata. GRETA ističe da je pristup pravnoj podršci važan čim postoje razlozi za vjerovanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, tokom istrage zato što advokat može pomoći žrtvi u pripremi detaljne pisane žalbe ili podnesaka o zločinu, što može ograničiti broj ispitivanja žrtve u policiji. Advokat može biti prisutan tokom ispitivanja od strane policije i omogućiti da se proceduralna prava žrtve poštuju. Osim toga, advokat može zatražiti da se imovina okrivljenog zamrzne kako bi se zagarantovala naknada i kako bi se pomoglo žrtvi da se konstituiše kao privatni ili pomoćni tužilac.

54. GRETA poziva crnogorske vlasti da preduzmu dalje korake kako bi se olakšalo i kako bi bio zagarantovan pristup pravdi žrtvama trgovine ljudima, naročito osiguravajući:

- da je dodijeljen advokat čim postoje opravdani razlozi da je lice žrtva trgovine ljudima, prije nego što dotična lica moraju da odluče da li žele da sarađuju sa nadležnim institucijama i/ili da daju zvaničnu izjavu;
- da državne institucije i Advokatska komora ohrabruju obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, a žrtve trgovine ljudima se sistemski upućuju na specijalizovane advokate sa iskustvom u krivičnim predmetima.

4. Psihološka pomoć (Član 12)

55. Trgovina ljudima i eksploatacija mogu imati ozbiljne psihološke i fizičke posljedice po žrtve, uključujući i probleme sa mentalnim zdravljem i gubitak samopouzdanja. Psihološka pomoć je neophodna kako bi se pomoglo žrtvama trgovine ljudima da se izbore sa traumom kroz koju su prošle, i kako bi došle do oporavka i društvene uključenosti. Nekim žrtvama je potrebna dugoročna terapijska intervencija s obzirom na nasilje koje su pretrpjele. Svaka žrtva trgovine ljudima treba da ima kliničku procjenu osmišljenu tako da uključuje evaluaciju njihove naročite spremnosti za terapiju, a koju sprovodi iskusan klinički psiholog.³⁶

U slučaju trgovine djecom, treba zaposliti dječije psihologe.

56. U Crnoj Gori, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti i Zakon o zdravstvenoj zaštiti daju prava pretpostavljenim žrtvama i žrtvama trgovine ljudima koje su crnogorski državljani i državljani zemalja sa kojima Crna Gora ima bilateralne sporazume za besplatnu zdravstvenu njegu, što takođe pokriva psihološku pomoć. U slučaju državljana trećih zemalja, Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima organizuje pristup zdravstvenoj njezi. Postoji aneks koji se tiče Ministarstva zdravlja i Memoranduma o razumijevanju između državnih institucija i NVO-a za borbu protiv trgovine ljudima, koji određuje obaveze ministarstva, a psihološka pomoć je navodno uključena u aneks. Specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima (pogledati paragraf 179) zapošljava jednog psihologa.

57. Prema prethodno pomenutom izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za suzbijanje trgovine ljudima u Crnoj Gori 2018-2019“, žrtve primaju ograničenu psihološku pomoć. Akteri civilnog društva dovode u pitanje psihološko stanje niza žrtava, kao i njihovu sposobnost da donesu odluke o svojim aktivnostima.

58. Crnogorske vlasti ukazale su da je pružanje zdravstvene zaštite, uključujući psihološku pomoć, žrtvama trgovine ljudima definisano Aneksom Sporazuma o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima potpisanog sa Ministarstvom zdravlja. Član 9 ovog aneksa definiše način pokrivanja troškova zdravstvene zaštite. Za žrtve koje nisu osigurane u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju Crne Gore primjenjuju se odredbe Zakona o međunarodnoj zaštiti stranaca i Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju Crne Gore. U slučaju da je žrtva državljanin države sa kojom je Crna Gora potpisala bilateralni sporazum o socijalnom osiguranju, troškovi se regulišu u skladu sa tim sporazumom. U svim ostalim slučajevima troškove snosi Ministarstvo unutrašnjih poslova.

59. GRETA smatra da crnogorske državne institucije treba da sprovedu dalje korake kojima bi se žrtvama trgovine ljudima osigurala psihološka podrška kako bi im se pomoglo da prevaziđu traume kroz koje su prošle, i kako bi ostvarile oporavak i društvenu uključenost.

³⁴ Pogledati OEBS, Trgovina ljudima koja dovodi do mučenja i drugih oblika zlostavljanja (2013), Beč, str.115.

5. Pristup poslu, stručno osposobljavanje i obrazovanje (Član 12)

60. Članom 12, stavom 4 Konvencije se zahtijeva od država potpisnica da omoguće žrtvama trgovine ljudima, koje legalno borave u državi, da imaju pristup tržištu rada, stručnom osposobljavanju i obrazovanju. Važan element oporavka i uspješne društvene integracije žrtava trgovine ljudima je njihovo ekonomsko osnaživanje, koje može biti sprovedeno zapošljavanjem, mikro-preduzećima i socijalnim preduzećima.³⁷ GRETA je istakla potrebu za razvijanjem javnih i privatnih partnerstava, sa ciljem stvaranja prigodnih poslovnih prilika za žrtve trgovine ljudima.³⁸

61. Kao što je zabilježeno u paragrafu 12, do skoro su većinu žrtava trgovine ljudima činili crnogorski državljani, većinom djeca. Situacija se promijenila sa identifikovanjem velike grupe državljana trećih zemalja na kraju 2019. Zakon o posredovanju pri zapošljavanju sadrži odredbe koje se tiču zapošljavanja lica sa humanitarnim dozvolama, prema Članu 52 novog Zakona o strancima (na snazi od marta 2018) koje su dodijeljene žrtvama trgovine ljudima. Lica sa dozvolom za privremeni boravak iz humanitarnih razloga imaju slobodan pristup tržištu rada u Crnoj Gori, ako posebnim zakonom nije drugačije propisano. Poslodavac mora imati kopiju dozvole za privremeni boravak u svojim prostorijama i mora obavijestiti nadležno ministarstvo o zapošljavanju i prestanku radnog odnosa. GRETA je obaviještena da od stupanja na snagu Zakona o strancima, žrtvama trgovine ljudima nisu izdavane dozvole za privremeni boravak iz humanitarnih razloga. Štaviše Zavod za zapošljavanje je naveo da se njihova evidencija ne odnosi na nezaposlena lica registrovana kao žrtve trgovine ljudima (postojala je samo jedna osoba sa humanitarnom dozvolom u evidenciji). Sa Odjeljenjem za borbu protiv trgovine ljudima je pripremljen nacrt Protokola o saradnji u integraciji i reintegraciji žrtava trgovine ljudima. Osim toga, kao što je zabilježeno u drugom GRETA izvještaju, Protokol o saradnji je potpisan od strane Unije poslodavaca Crne Gore i Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, koji, između ostalog, pruža pomoć pri reintegraciji žrtava trgovine ljudima. Međutim, nije bilo informacija ni o kakvim slučajevima zapošljavanja žrtava trgovine ljudima na osnovu ovog Protokola.

62. GRETA pozdravlja to što dozvole za privremeni boravak iz humanitarnih razloga omogućavaju pristup tržištu rada, i smatra da crnogorske vlasti treba da dalje jačaju efikasan pristup, i/ili reintegraciju vezano za tržište rada za žrtve trgovine ljudima i njihovu ekonomsku i društvenu integraciju, kroz pružanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanje, podizanje svijesti među poslodavcima, promovisanje mikro-preduzeća, socijalna preduzeća i javno-privatna partnerstva, kao i kroz državne programe za zapošljavanje, sa ciljem stvaranja poslovnih mogućnosti za žrtve trgovine ljudima.

6. Naknada (Član 15)

63. Članom 15(3) Konvencije se uspostavlja pravo žrtve trgovine ljudima na naknadu. Naknada je novčana i pokriva i materijalnu povredu (kao što su troškovi liječenja) i nematerijalnu štetu (pretrpljena patnja). Međutim, iako je trgovac ljudima dužan da nadoknadi štetu žrtava, u praksi se rijetko kada dešava potpuna nadoknada, zato što trgovac nije pronađen, nestao je, ili je proglasio bankrot. Članom 15(4) se samim tim zahtijeva od država potpisnica da preduzmu korake kojima se žrtvama garantuje naknada. Sredstva za garantovanje nadoknade su na državama potpisnicama, koje su odgovorne za uspostavljanje pravne osnove naknade, administrativnog okvira i operativnih aranžmana za šeme nadokande. Sa tim u vezi, Članom 15(4) se predlaže uspostavljanje fonda za nadoknadu ili uvođenje mjera ili programa za društvenu pomoć i integraciju za žrtve, koji mogu biti finansirani oimovinom stečenom kriminalnim putem. U tom pogledu je značajna i Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, prema kojoj, ukoliko naknada nije u potpunosti dostupna iz drugih izvora, država treba da doprinese naknadi onima koji su pretrpjeli ozbiljne tjelesne povrede ili oštećenje zdravlja koji se direktno mogu pripisati namjernom krivičnom djelu nasilja, kao i izdržanim osobama koje su od takvog zločina izgubile život, čak i onda kada počilac ne može biti krivično gonjen ili kažnjen.

64. Naknada ispunjava više svrha: plaćanje odštete za povredu, gubitak ili štetu koju je počinitelj prouzrokovao, pristup pravdi, osnaživanje žrtava, a može poslužiti i kao i vrsta kažnjavanja i odvratanja trgovaca ljudima. Samim tim, nadoknada ima ključnu ulogu u borbi protiv trgovine ljudima, ne samo kao instrument vraćanja pravde, već i kao prevencija i prepoznavanje neuspjeha od strane država u ispunjavanju njihovih obaveza u vezi sa ljudskim pravima.

65. Žrtve često, na kraju krivičnog postupka, napuštaju zemlju u kojoj su eksploatisane. Ovo stvara prepreke za podnošenje građanskih zahtjeva za naknadu, što je dodatno povezano sa nizom ograničenja, kao što su visoki troškovi, nedostupnost besplatne pravne pomoći i usluga podrške žrtvama, kao i to što podnositelj zahtjeva snosi teret dokazivanja količine štete. Države potpisnice treba da razmotre usvajanje postupka po kojem žrtve imaju pravo da u razumnom roku donesu odluku o naknadi od strane počinioca kao dio krivičnog postupka.

66. Pravni okvir za naknadu žrtvama trgovine ljudima u Crnoj Gori je ostao nepromijenjen od druge GRETA evaluacije. U principu, žrtve trgovine ljudima mogu dobiti naknadu od počinioca tokom krivičnog postupka, podnošenjem imovinskog zahtjeva u skladu sa odredbama ZKP-a, i/ili pred građanskim sudom, u skladu sa Zakonom o parničnom postupku.

67. ZKP (članovi 234 do 245) omogućava podnošenje imovinskopravnog zahtjeva proisteklog iz izvršenja krivičnog djela. Imovinski zahtjev se može odnositi na naknadu štete, vraćanje u posjed ili otkazivanje određenog pravnog posla. Pokretanje imovinskog zahtjeva u krivičnom postupku može podnijeti lice koje je ovlašćeno za vršenje zahtjeva u parničnom postupku, i može ga podnijeti državnom tužiocu ili sudu pred kojim se krivični postupak sprovodi. Zahtjev se može podnijeti najkasnije do zaključenja glavnog suđenja. Lice ovlašćeno za podnošenje zahtjeva je u obavezi da jasno navede njegove/njene tvrdnje i da pruži dokaze. GRETA je obaviještena da tužilac ne igra ulogu u naknadi žrtve (iako bi, ukoliko je utvrđeno da je počinitelj imao profit od žrtve, to bilo uključeno u zahtjev predat sudu od strane tužioca, kao i procjena visine profita). Iznoseći krivičnu presudu, sud može, u cjelini ili djelimično, da izda nalog o zahtjevu za naknadu štete, a u drugom slučaju može naložiti podnosiocu zahtjeva da preostali dio prenese u parnični postupak. Ukoliko bi utvrđivanje činjenica u vezi sa zahtjevom za naknadu dovelo do značajnog odlaganja postupaka, sud će savjetovati oštećenoj strani da cijeli zahtjev nastavi putem parničnog postupka. Osim toga, ukoliko sud oslobodi okrivljenog ili prekine krivični postupak, oštećena strana može podnijeti zahtjev putem parničnog postupka. Sud takođe može naložiti oštećenom i okrivljenom da spor riješe putem medijacije.

68. Zakon o obligacionim odnosima reguliše pitanja naknade za materijalnu i nematerijalnu štetu. Sud u parničnom postupku je vezan za pravosnažnu presudu krivičnog suda. U parničnim postupcima, sud je u obavezi da sprovede postupak bez odlaganja i sa što manje troškova, i da spriječi bilo kakvu povredu prava koja su stranama dodijeljena u postupku. Troškovi dokaza i ostali sudski troškovi tokom postupka se plaćaju unaprijed od strane koja ih predlaže, iako na kraju te troškove snosi strana koja izgubi spor. Strana koja zbog svog finansijskog stanja nije u stanju da snosi troškove postupka može biti izuzeta od strane suda od plaćanja sudskih taksi, ili od plaćanja avansa za troškove svjedoka, svjedoka vještaka, ispitivanja i izvođenja drugih dokaza. Kao što je naznačeno u paragrafu 48, žrtve trgovine ljudima primaju besplatnu pravnu pomoć koja automatski znači izuzeće od troškova sudskog postupka. U slučaju dosuđivanja naknade štete, izvršenje sudske odluke se sprovodi u skladu sa pravilima Zakona o izvršenju i obezbjeđenju.³⁹ Međutim, dužina trajanja parničnog postupka je uglavnom velika (npr. 2,5 godine) što obeshrabruje žrtve od traženja naknade.

³⁸ Članovi 234 do 245 ZKP-a.

³⁹ Sl. list Crne Gore, br. 36/2011 i 28/2014.

69. GRETA je informisana o tome da nijedna žrtva trgovine ljudima nije dobila naknadu štete od počilaca. Ispitivanje koje je sproveo Vrhovni sud je analiziralo 18 predmeta (17 predmeta prema Članu 144 KZ-a i jedan prema Članu 145 KZ-a, koji kriminalizuju trgovinu djecom za usvajanje). Prema informacijama dostavljenih od crnogorskih vlasti, analiza presuda pokazuje da je od ukupno 39 žrtava, njih ukupno (9) devet istaklo imovinsko-pravni zahtjev tokom krivičnog postupka, ali nijedna žrtva trgovine ljudima nije ostvarila naknadu štete kroz krivični postupak I sve žrtve su upućivane na parnicu. Primjera radi, u presudi Višeg suda u Podgorici, K br. 19/12: „Shodno čl.239 ZKP-a, oštećena ... upućena je na parnicu, da u istoj ostvari imovinsko-pravni zahtjev postavljen u odnosu na optužene, jer činjenice utvrđene u krivičnom postupku nisu pružale pouzdan osnov ni za potpuno ni za djelimično presuđenje, a njihovo utvrđivanje bi vodilo znatnom odugovlačenju postupka.“ Jedna od preporuka Analize je da u cilju boljeg informisanja žrtava o njihovim pravima, Vrhovni sud Crne Gore izda flajer o pravu na naknadu štete za žrtve trgovine ljudima.

70. Članom 90 ZKP-a se određuje privremeno oduzimanje imovinske koristi i finansijska istraga radi produženog oduzimanja imovine za krivična djela navedena u KZ-u, na predlog tužioca. Tužilac će pokrenuti finansijsku istragu naredbom protiv osumnjičenih i optuženih lica, njihovih pravnih sljedbenika ili lica kojima su osumnjičena ili optužena lica prenijela određenu imovinu. Tokom finansijske istrage, biće prikupljeni dokazi o imovini i prihodima osumnjičenih ili optuženih lica, njihovih pravnih sljedbenika ili lica kojima su optužena lica prenijela imovinu koja je stečena u periodu propisanom KZ-om. U skladu sa Članom 92 ZKP-a, sud će u presudi o privremenom oduzimanju predmeta, imovinske koristi i imovine, naznačiti vrstu i vrijednost predmeta, imovine i iznos novčane dobiti, kao i period na koji će biti oduzeti. Međutim, GRETA ne zna za postojanje bilo kojeg slučaja u kojem su takvi zahtjevi podnešeni u praksi. Tokom druge evaluacije, crnogorske državne institucije su upućivale na novi Zakon o oduzimanju prihoda stečenih kriminalom,⁴⁰ od kojeg se očekivalo da omogući efikasnije trajno i privremeno oduzimanje imovine. Zakonom se uređuju uslovi za oduzimanje prihoda stečenih kriminalom, postupak oduzimanja i druga pitanja relevantna za oduzimanje takvih prihoda, kao i upravljanje oduzetim prihodima. Međutim, prema informacijama koje su crnogorske institucije pružile, nije bilo slučajeva trgovine ljudima u kojima je imovina okrivljenog privremeno oduzeta ili trajno.

71. Žrtve trgovine ljudima spadaju u kategoriju žrtvi zločina koje imaju pravo da prime naknadu štete od države, u skladu sa Zakonom o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, koji je usvojen 1. jula 2015. godine, ali će stupiti na snagu kada Crna Gora pristupi Evropskoj uniji. Član 2 ovog Zakona definiše „nasilno krivično djelo“ kao zločin počinjen sa namjerom, uključujući i upotrebu fizičke sile ili druga djela koja narušavaju moralni integritet; „krivično djelo protiv polne slobode“; ili zločin koji izaziva opasnost po život, tijelo ili imovinu osobe putem opasnih djela ili aktivnosti koje rezultiraju smrću, ozbiljnom fizičkom povredom ili teškim oštećenjem fizičkog ili mentalnog zdravlja jedne ili više osoba. Zločin mora biti prijavljen policiji ili tužilaštvu. Naknada pokriva zdravstvene troškove, gubitak zarade ili troškove sahrane. Ukoliko je krivično djelo prouzrokovalo radnu nesposobnost, biće isplaćen paušalni iznos koji ne prevazilazi 10 prosječnih neto zarada. Državljeni Crne Gore, državljani države potpisnice Evropske konvencije o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, državljani države članice Evropskog savjeta i Evropske unije sa stalnim boravkom u Crnoj Gori, kao i državljani EU i lica koja legalno borave u EU po zakonu imaju pravo na nadoknadu.

72. Postupak naknade od strane države mora da bude pokrenut pisanim zahtjevom Ministarstvu pravde najkasnije šest mjeseci od dana izvršenja krivičnog djela. Vlada će sastaviti komisiju koja će u roku od tri mjeseca odlučiti o naknadi, a u komplikovanim slučajevima u roku od šest mjeseci od dana kada je primljen zahtjev za naknadu. Pri utvrđivanju prava na državnu naknadu i iznos naknade, mora se procijeniti: pređašnje ponašanje žrtve, tokom i nakon počinjenog zločina; doprinos žrtve nastanku i obimu štete; postojanje opravdanih razloga zašto žrtva nije prijavila zločin policiji ili tužilaštvu; saradnja žrtve sa policijom i tužilaštvom; finansijsko stanje žrtve ili njenih izdržavanih lica. Naknada može biti dodijeljena prije započinjanja sudskog ili drugog postupka ukoliko je to neophodno za blagovremenu eliminaciju štetnih posljedica po fizičko i psihičko zdravlje žrtve. Nakon isplate naknade žrtvi ili njenim izdržavanim licima, sva prava koja se tiču počinioca krivičnog djela se prenose državi, do iznosa plaćene naknade.

73. Crnogorske državne institucije su se osvrnule na različite obuke organizovane za tužioce i sudstvo, od strane Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, sa fokusom na prava žrtava, ali nijedna obuka

nije konkretno vezana za pitanje naknade. Godine 2019. je obuka HELP za borbu protiv trgovine ljudima Savjeta Evrope, koja uključuje modul o naknadi za žrtve, prevedena na crnogorski jezik i pohađalo ju je otprilike 40 članova pravosuđa.

74. Crnogorske vlasti su se osvrnule na Horizontal Facility II projekat pod nazivom „Unapređenje procesnih prava u pravosudnom sistemu Crne Gore“, koji sprovodi Savjet Evrope, čiji je cilj, između ostalog, obezbjeđivanje jednakog pristupa sudovima, sa fokusom na ranjive i marginalizovane grupe. U okviru projekta, između ostalog, izradiće se analiza prava žrtava u krivičnom postupku, a rezultati će se koristiti za neophodne zakonske izmjene i dopune.

75. GRETA je ozbiljno zabrinuta zbog nedostatka pristupa naknadi za žrtve trgovine ljudima, bilo od strane počinitelaca ili države. S obzirom na to da je dostupnost državne naknade obavezana Članom 15, stavom 4, GRETA je zabrinuta da će Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja stupiti na snagu tek kada Crna Gora pristupi Evropskoj uniji.

76. GRETA apeluje na crnogorske vlasti da ulože napore kako bi garantovali efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, naročito kroz:

- **osiguravanje da je prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku dobit od eksploatacije žrtve ili gubitak koji je žrtva pretrpjela, dio krivične istrage u cilju podržavanja zahtjeva za naknadu štete na sudu;**
- **potpuno korišćenje zakonodavstva o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete žrtvama trgovine ljudima i obezbedilo da se imovina koja se može povratiti koja je oduzeta u krivičnom postupku vrati žrtvi što je prije moguće;**
- **uvođenje postupka kroz koji žrtve imaju pravo da dobiju odluku o naknadi štete od počinioca kao dio krivičnog postupka i zahtijevaće od sudova da, gdje je to moguće, navedu zašto naknada štete nije uzeta u obzir;**
- **uključivanje teme nadoknade u programe obuke za advokate, tužioce i sudije i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon nudi da bi se uvažili zahtjevi za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima;**
- **osiguravanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na nacionalnost i status prebivališta, ispunjavaju uslove za državnu naknadu štete, donošenjem Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja; u tom kontekstu, uspostavljanje fonda za naknadu štete žrtava koji koristi oduzetu imovinu počinitelaca trgovine ljudima za finansiranje naknade štete treba tretirati kao prioritet.**

77. Nadalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale preduzeti dalje korake kako bi omogućile efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima tako što će dosuđivati naknadu u krivičnom postupku koju država može platiti unaprijed i država preuzima odgovornost za povraćaj iznosa od prestupnika.

7. Istrage, gonjenja, sankcije i mjere (Članovi 22, 23 i 27)

78. Svrha Konvencije, između ostalog, je i da osigura efikasnu istragu i krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima. Član 27(1) Konvencije utvrđuje da istraga ili krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima ne smije da zavisi od izvještaja žrtvi. Cilj je izbjeći pritisak koji trgovci ljudima vrše na žrtve putem prijetnji, u pokušaju da ih odvrate od toga da se požale nadležnim institucijama. U skladu sa Članom 27(2), ukoliko nadležni organ kojem je upućena žalba odluči na nema nadležnost za to pitanje, onda mora bez odlaganja prosljediti žalbu nadležnom organu države potpisnice na čijoj teritoriji je počinjen zločin. Osim toga, prema Članu 27(3), svaka država potpisnica će osigurati nevladinim organizacijama i drugim udruženjima koja za

cilj imaju borbu protiv trgovine ljudima ili zaštitu ljudskih prava, mogućnost da pomognu i/ili podrže žrtvu uz njen pristanak tokom krivičnog postupka koji se tiče krivičnog djela trgovine ljudima.

79. Članom 23 se zahtijeva od država potpisnica da usklade njihove aktivnosti sa ozbiljnošću prestupa i da utvrde krivične kazne koje su „efikasne, proporcionalne i odvraćajuće“. Osim toga, stav 3, Član 23 postavlja opštu obavezu za države potpisnice da usvoje prigodne pravne intrumente koji im omogućavaju da zaplijene ili na neki drugi način liše počinioce (npr. takozvano „građansko“ oduzimanje) instrumenata i prihoda stečenih krivičnim djelima trgovine ljudima. S obzirom na to da je trgovina ljudima skoro uvijek povezana sa finansijskim profitom, mjere koje bi lišile počinioce imovine stečene ili povezane sa tim krivičnim djelom bi bile efikasno oružje protiv zločina. Oduzimanje imovine stečene kriminalom je od suštinske važnosti za pojačavanje učinka kazne, kao i za osiguravanje isplate naknade za žrtve. Kao preduslov zahtijeva otkrivanje, identifikaciju i oduzimanje ilegalne imovine u vrijeme krivične istrage, kao i to da ima adekvatne postupke kojima bi se to obavljalo. Identifikacija, praćenje, zamrzavanje i oduzimanje imovine treba da bude urađeno u ranom stadijumu istrage.⁴¹ Identifikovani, zaplijenjeni i oduzeti ilegalni profiti od trgovine ljudima treba da budu iskorišteni za naknadu žrtvama trgovine ljudima, direktno ili putem fonda za naknadu žrtvama trgovine ljudima.

80. Takođe, Članom 22 Konvencije se zahtijeva od država potpisnica da osiguraju da pravna lica mogu odgovarati za zločine trgovine ljudima koje je u njihovu korist počinilo bilo koje fizičko lice, radeći individualno ili kao dio organa pravnog lica koje ima vodeću poziciju unutar pravnog lica. Odgovornost prema ovom članu može biti krivična, građanska ili administrativna.

81. U Crnoj Gori, kazna predviđena za osnovno krivično djelo trgovine ljudima, prema Članu 444 KZ-a je od godinu do 10 godina zatvora. Otežavajuće okolnosti predviđene Članom 444, stavovima 3 do 8 KZ-a se tiču djece (kažnjivo zatvorom najmanje tri godine); krivično djelo koje je počinio javni službenik u obavljanju njegovih/njenih dužnosti (kažnjivo zatvorom najmanje tri godine); teže tjelesne povrede (kažnjivo zatvorom od jedne do 12 godina); ugrožavanje života žrtve namjerno ili iz grubog nehata (kažnjivo zatvorom najmanje tri godine); smrt (kažnjivo zatvorom najmanje 10 godina); izvršenje krivičnog djela od strane više lica (kažnjivo zatvorom najmanje 5 godina). Gdje je najmanja zatvorska kazna postavljena prethodno spomenutim odredbama, najveća predviđena zatvorska kazna je 20 godina. Osim toga, u skladu sa Članom 444, stavom 7 KZ-a se određuje da „svako ko koristi usluge lica za koje se zna da je žrtva krivičnog djela na koje se odnosi stav 1 ovog Člana će biti kažnjen zatvorom od šest mjeseci do pet godina“. U slučaju djece, počinitelj će biti kažnjen zatvorom od tri do 15 godina.

82. U skladu sa ZKP-om, sporazum o priznanju krivice može biti zaključen za sva krivična djela za koja se goni po službenoj dužnosti, osim za ratne zločine i zločine terorizma. Član 301, stav 2 ZKP-a, između ostalog, predviđa obavezu okrivljenog da u određenom roku vrati dobitak stečen izvršenjem zločina, što omogućava žrtvi/povrijeđenoj strani da podnese imovinskopravni zahtjev u postupku za zaključenje sporazuma o priznavanju krivice. Prema tužiocima koji su se sastali sa GRETA-om tokom posjete, pregovaranje o krivici nije prikladno u slučajevima trgovine ljudima i nikada se nije primjenjivalo na takve slučajeve.

83. Zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica za krivična djela određuje da će pravno lice biti odgovorno za krivično djelo koje je počinila osoba u ime pravnog lica, u okviru svojih ovlašćenja, sa namjerom da za to pravno lice stvori neku dobit. Pravno lice je odgovorno čak i kada su aktivnosti tog lica bile u suprotnosti sa poslovnim politikom ili naredbama pravnog lica. Takođe, pravno lice će biti odgovorno za krivično djelo čak i kada osoba koja je to djelo počinila nije osuđeno za njega. Što se mogućih sankcija tiče, pravna lica mogu biti kažnjena i/ili zatvorena. Mogu se sprovesti i mjere bezbjednosti (npr. oduzimanje instrumenata kojima je počinjeno krivično djelo; zatvaranje; zabrana sprovođenja ekonomskih aktivnosti).

84. Prema informacijama koje su crnogorske državne institucije pružile, od 1. januara 2016. do

1. septembra 2019. su se desile četiri istrage trgovine ljudima (jedna 2016., dvije 2018. i jedna 2019.); dvije optužnice (jedna 2017. i druga 2019.); a što se tiče broja presuda, bila je jedna (2019. godine). Nijedan od slučajeva nije uključivao javne službenike. Osim toga, nije bilo krivičnih gonjenja koja uključuju pravna lica. Što se tiče razlike u broju krivičnih prijavi i optužnica, nadležne institucije su naglasile da u nekim slučajevima nije bilo dovoljno dokaza za podizanje optužnice za trgovinu ljudima, zbog čega su tužiocima podigli optužnice za druga krivična djela sa nižim dokaznim zahtjevima i blažim kaznama od onih za trgovinu ljudima. Nadležne institucije su naglasile da je policija evidentirala nekoliko slučajeva seksualne eksploatacije, koji su kvalifikovani kao „posredovanje u prostituciji“ (Član 210 KZ-a), kažnjivo zatvorom od tri mjeseca do dvije godine. U periodu od 01.01.2015. godine do 15.01.2021, za krivično djelo iz člana 210 Krivičnog zakonika, bilo je u radu ukupno 13 predmeta, od čega je bilo 12 pravosnažnih presuda, za 15 lica su donešene osuđujuće presude, dok je za jedno lice donijeta oslobađajuća presuda.

85. Za vrijeme GRETA posjete u martu 2020. godine, donijeta je samo jedna pravosnažna presuda od 2014. godine, od strane Višeg suda u Podgorici u aprilu, 2019. godine. Slučaj je rezimiran u nastavku.

“Ž.R” slučaj (slučaj K. br. 87/17)

- **Prvostepeni sud:** Viši sud u Podgorici
- **Broj slučaja:** K.br. 87/17
- **Vrijeme i trajanje glavnog suđenja:** od 6. novembra 2017. do 28. marta 2019. (1 godina, 4 mjeseca i 20 dana)
- **Žrtve:** Dijete (djevojčica, 12 godina)
- **Optuženi:** dva optužena (jedna žena, jedan muškarac), očuh i majka žrtve
- **Optužbe:**
 - protiv očuha
 - o Član 444, stav 3, u spoju sa stavom 2 i stavom 1 KZ-a (trgovina ljudima)
 - o Član 204, stav 4, u spoju sa stavom 1 KZ-a (dva krivična djela silovanja)
 - o Član 204, stav 4, u spoju sa stavom 1 i članom 20 KZ-a (pokušaj silovanja)
 - protiv majke
 - o Član 444, stav 3, u spoju sa stavom 2 i stavom 1 KZ-a (trgovina ljudima)
 - o Član 204, stav 4, u spoju sa stavom 1 i članom 25 KZ-a (dva krivična djela, pomaganje očuhu u izvršenju silovanja)
 - o Član 204, stav 4, u spoju sa stavom 1 i članovima 20 i 25 KZ-a (pomaganje u pokušaju silovanja)
- **Vrsta eksploatacije:** Trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, silovanje
 - o Žrtva je djevojčica od 12 godina koja je živjela u lošim uslovima sa majkom i očuhom, koji su bili zavisnici od droge i bavili se prostitucijom, i tri mlađa brata/sestre. Uprkos činjenici da je porodica primila dodatak za socijalnu zaštitu, bilo je očigledno da od 2013. godine majka nije bila u stanju da brine o njeno četvoro djece.⁴² Prema saznanjima suda, dvoje nastavnika iz dvije osnovne škole su znali za životne okolnosti žrtve, ali nisu preduzeli odgovarajuće mjere. Iako je Centar za socijalni rad bio informisan o situaciji, nije djelovao na proaktivan način u cilju sprečavanja eksploatacije djeteta.
 - o Majka i očuh su pokušavali da ubijede žrtvu da provede dva dana sa odraslim muškarcem, za sumu od 500 eura, kao i da zamijeni majku u prostituciji, ali je žrtva to odbila. Majka je stvorila okolnosti za očuha da siluje žrtvu.
 - o Prema informacijama dobijenim od djeteta sa kojim je žrtva razgovarala u školi, školski psiholog je poslao izvještaj ocu žrtve u kojem navodi da je očuh silovao ili spavao sa njom. Otac žrtve, sa kojim je žrtva ostala bliska, je podržao da prijavi krivično djelo.

⁴¹ Bilo je moguće identifikovati žrtvu putem broja slučaja, s obzirom na činjenicu da na rasporedu suđenja na sudu, ime optuženog nije bilo sakriveno.

- **Presude:** Žrtvin očuh je osuđen na 17, a majka na 15 godina zatvora. Presuda je postala pravosnažna 11. decembra 2019. godine
 - Kazna je takođe uključivala sledeće mjere:
 - o Obavezno liječenje zavisnosti od droge za očuha dok god postoji potreba za liječenjem, ali ne duže od tri godine, prema Članu 71 KZ-a;
 - o Oduzimanje dva mobilna telefona od očuha, kao predmeta koji su korišteni u izvršavanju krivičnog djela trgovine ljudima, prema Članu 75 KZ-a
- **Pravna pomoć:** Žrtva je imala advokata koji je učestvovao u postupku.
- **Naknada:** žrtvin otac koji je bio njen pravni predstavnik je upućen da parnicom zahtijeva odštetu.
- **Dobre prakse:**
 - o Žrtva, kao i djeca svjedoci, su bili pripremljeni na svjedočenje od strane Stručne službe Vrhovnog državnog tužilaštva, koja pruža pomoć svjedocima;
 - o Javnost je isključena iz suđenja; sva imena u presudi su sakrivena.
 - o Sud je bio osjetljiv na pitanje trgovine ljudima i slijedio je pristup posvećen žrtvama. Žrtva je svjedočila u odvojenoj prostoriji u prisustvu predstavnika iz Stručne službe Vrhovnog državnog tužilaštva, kao i u prisustvu predstavnika Centra za socijalni rad, dok su ostali učesnici suđenja bili u drugoj prostoriji. Advokat optuženog je imao pravo da postavi pitanje tužiocu, koji je zatim prosljedio pitanja socijalnom radniku koji bi na kraju pitao žrtvu.
 - o Žrtvi je redovnu podršku pružao psiholog, nakon što je prijavljeno krivično djelo.
 - o Žrtva je takođe imala podršku osoblja iz škole i primala je redovne posjete od strane predstavnika Centra za socijalni rad.

Tužilaštvo je obezbjeđivalo dokaze korišćenjem specijalnih istražnih tehnika (prislušivanje telefona osumnjičenih)

86. Kao što je navedeno u paragrafu 17, u cilju jačanja istrage i krivičnog gonjenja trgovine ljudima, vrhovni državni tužilac i direktor Uprave policije formirali su Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima krajem 2018. godine. Do posjete GRETA-e, otvoreno je ukupno 12 predmeta trgovine ljudima kao rezultat rada Operativnog tima, koji su bili u različitim fazama postupka. Više državno tužilaštvo izdalo je uputstvo Osnovnim državnim tužilaštvima prema kojem ako utvrde elemente krivičnih djela koja bi mogla biti povezana sa trgovinom ljudima (npr. Prinudno prosjačenje, posredovanje u prostituciji, krijumčarenje migranata...) trebalo bi da ih predaju Višem državnom tužilaštvu, koje razmatra slučajeve kako bi utvrdilo da li treba podići optužnicu za trgovinu ljudima ili neko drugo krivično djelo. Od sudija se takođe traži da daju prednost slučajevima trgovine ljudima, zakazujući ročište što je prije moguće.

87. Poslije posjete GRETA-e, za slučaj trgovine ljudima izrečena je još jedna presuda za trgovinu ljudima. K.br 4/19, od 17. jula 2020. godine, u kojem je Viši sud u Podgorici osudio okrivljenog na 10 godina zatvora (presuda još nije pravosnažna). Istraga je pokrenuta u oktobru 2018. godine, optužnica je podignuta 24. januara 2019. godine, a potvrđena 11. februara 2019. godine. Prema izjavi za javnost Višeg državnog tužilaštva u Podgorici⁴³ okrivljeni je prisilio svoje četvoro djece (tri dječaka i devojčicu) da prose i eksploatisao je njihov rad, istovremeno prijeteći da će ih ubiti i vršeci fizičko nasilje nad njima i njihovom majkom kad god odbiju da se povinuju, u periodu od 1. januara 2010. do 15. oktobra 2018. Porodica je živjela u siromašnom naselju u Podgorici, naseljenom uglavnom Romima. Prema dostupnim podacima, u martu 2006. godine okrivljeni je optužen za pokušaj trgovine novorođenom ćerkom, ali su umesto toga podignute optužnice za krivično djelo „promjena porodičnog stanja“ (član 218. KZ), jer su okrivljeni i bebina majka je tvrdila da su je dali drugom paru da se brine o njoj, bez naplate, jer nisu imali novca za odgovarajuću njegu, a okrivljeni je osuđen na 10 mjeseci zatvora.

88. Dalje, još tri predmeta trgovine ljudima dostigla su fazu suđenja u vrijeme treće posjete GRETA-e Crnoj Gori. U predmetu K. br. 82/20 (optužnica Kt.br. 142/19 od 15.06.2020), okrivljeni je osuđen na kaznu zatvora od dvije godine 28. Decembra 2020.; U predmetu K. br. 86/20 (optužnica Kt. Br. 62/20 od 18.06.2020), početak suđenja zakazan je za 23. oktobar 2020, ali je u više navrata odlagano usljed odsustva okrivljenog i oštećenog, a novi glavni pretres zakazan za 9. april 2021. U predmetu K. br. 190/19 (optužnica Kt. Br. 232/19 od 23. decembra 2019.), četiri glavna pretresa su odložena 2020. a dana 30.12.2020. godine donešena je presuda kojom su okrivljeni oslobođeni od optužbe.

89. Kao što je napomenuto u paragrafu 11, dvojica Pakistanaca identifikovana su kao žrtve trgovine ljudima u svrhu kućnog ropskog položaja. Oni su navodno platili 10.000 EUR za putovanje u Crnu Goru, nakon čega su bili zatvoreni i primorani da rade. Istraga slučaja započeta je u oktobru 2019. godine od strane specijalizovane policijske jedinice, uz pomoć nevladinih organizacija, a protiv dvojice okrivljenih pakistanskog porijekla podignuta je optužnica za trgovinu ljudima zbog radne eksploatacije. Na čekanju je bio postupak za azil u vezi sa dvijema žrtvama, koje su bile smještene u centru za azilante.

90. Dalje, takođe je bio u toku slučaj trgovine ljudima zbog nedozvoljenog (ugovorenog) braka i prisilnog prosjačenja, u kojem su žrtve (djevojčica i dječak) prebačene na Kosovo *. Krajem maja 2020. godine djeca su premještena u Centar za socijalni rad u Podgorici i smještena u specijalizovano prihvatilište. U toku je bio rad na vraćanju djece majci.

91. U paragrafu 11 pozivalo se na veliki slučaj trgovine ljudima (koji se naziva „slučaj call centra“), koji je otkriven krajem 2019. godine i koji se istraživao u vrijeme posjete GRETA-e u martu 2020. Žrtve su regrutovane na Tajvanu i stigle su u Crnu Goru preko turističkih viza od 90 dana. Bili su smješteni na tri različite lokacije u Podgorici, oduzete su im putne isprave i obučeni su za korišćenje različitih veb aplikacija kako bi pozivali kineske državljane, pretvarajući se da su policajci, tužioci ili sudije, zatražili njihove bankovne podatke i povukli novac. Nakon policijske akcije 8. januara 2020., uhapšeno je osam osumnjičenih, članova organizovane kriminalne grupe; Za 84 osobe (uključujući 13 žena) pretpostavljalo se da su žrtve trgovine ljudima, od kojih je 37 osoba identifikovano kao žrtva, a ostalih 47 su tretirane kao potencijalne žrtve i vraćene su na Tajvan. 8. Januara 2020. god podnijeta je krivična prijava Specijalnom državnim tužilaštvu protiv 8 lica zbog vršenja KD Stvaranje kriminalne organizacije iz čl. 401a i KD Trgovina ljudima iz čl. 444 KZ. Sprovedena je finansijska istraga i zaplijenjena imovina pronađena u Crnoj Gori. Gonjenje je predato nadležnom tužilaštvu na Tajvanu, s obzirom da su i optuženi i oštećeni državljani Tajvana. Sve žrtve su vraćene na Tajvan nakon davanja svjedočkog iskaza u Tužilaštvu.

92. Kao što je navedeno u paragrafu 13, član 444 KZ uključuje „zaključenje nezakonitog braka“ među oblike eksploatacije povezane sa trgovinom ljudima. Ostala povezana krivična djela sadržana su u članu 216 KZ (prisiljavanje djeteta na zajednički život u vanbračnoj zajednici sa odraslom osobom) i članu 214, stav 1 KZ (prisiljavanje ili prijetnja osobi da zaključi brak).⁴⁴ Prema NVO, tužilaštvo rijetko tretira slučajeve ugovorenih dečjih brakova, za koje se izvještava da se dešavaju u romskim zajednicama, kao trgovinu ljudima, što može biti povezano sa pojmom „zaključenje nezakonitog braka“, jer se ne tumači kao pokrivanje ugovorenih brakova. Prema prethodno pomenutom izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori u periodu 2018-2019.“, samo u 2019. godini na teritoriji opštine Nikšić prijavljeno je šest slučajeva dječjih brakova, ali nisu procesuirani jer pretpostavljena žrtva i počilnac tokom istrage nisu priznali da je došlo do gotovinske transakcije i da je bila obećana. Slučajevi nisu dalje istraženi i postupak je obustavljen. U vrijeme posjete GRETE, bio je u toku jedan slučaj trgovine ljudima u svrhu nezakonitog (ugovorenog) braka. Crnogorske vlasti su navele da se član 444 KZ može primijeniti na ugovorene dječije brakove. S tim u vezi, Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima zabilježio je šest slučajeva u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu nezakonitog braka. Više državno tužilaštvo u Podgorici podiglo je 2020. godine tri optužnice, u vezi sa kojima je suđenje u toku pred Višim sudom u Podgorici, i jednu optužnicu početkom februara 2021, koja je u postupku potvrđivanja. Pored toga, početkom 2021. godine jedan predmet je bio pod istragom, a drugi predmet iz 2020. godine prenijet je u nadležnost nižeg tužilaštva za krivično djelo vanbračne zajednice sa maljoletnikom iz člana 216. stav 2. u vezi sa st. 1. KZ.

93. Prema prethodno pomenutom izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori u periodu 2018-2019.“, nije bilo slučajeva u kojima je istraga okončana ili nije pokrenuta, jer žrtva nije saradivala. Sve identifikovane žrtve navodno su saradivale sa vlastima. Međutim, izvještaj se poziva na stereotipne stavove, poput onog da su ugovoreni dečiji brakovi i prosjačenje „kulturološki“ i „uobičajeni“ među romskom i egipatskom zajednicom.

94. S obzirom na ograničen broj krivičnih gonjenja trgovine ljudima, nije moguće izvući zaključke o prosječnom trajanju krivičnog postupka. U predmetu K.br. 87/17, istraga je trajala tri mjeseca (od 17. marta do 7. juna 2017. godine), presuda je donijeta 16. marta 2019. godine i postala pravosnažna 1. decembra 2019. godine, odnosno cio postupak trajao je ukupno 33 mjeseca.

95. GRETA pozdravlja osnivanje Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima, što je rezultiralo povećanjem broja krivičnih gonjenja trgovine ljudima i dvijema nedavnim osuđujućim presudama. GRETA takođe primjećuje da su kazne izrečene u ova dva slučaja efikasne i da bi se mogle smatrati srazmjernim težini krivičnog djela. Dalje, GRETA pohvaljuje činjenicu da se sporazumi o priznanju krivice ne koriste u slučajevima trgovine ljudima. Međutim, GRETA naglašava da prekvalifikacija krivičnog djela trgovine ljudima u druga krivična djela koja sadrže blaže kazne, kao i neuspjeh da se osude trgovci ljudima stvara osećaj nekažnjivosti i podriva napore da se žrtvama pruži podrška u svjedočenju. Treba poboljšati znanje i osjetljivost sudija, tužilaca i istražitelja o ozbiljnosti trgovine ljudima, ozbiljnom uticaju eksploatacije na žrtve i potrebi poštovanja njihovih ljudskih prava. Koncept „zloupotrebe položaja ranjivosti“, koji je dio međunarodne definicije trgovine ljudima, treba pravilno razumjeti i primijeniti u praksi, a istražitelji, tužioci i sudije treba da budu obučeni da prepoznaju suptilne oblike prinude koji karakterišu krivična djela trgovine ljudima .

96. **GRETA apeluje na crnogorske vlasti da preduzmu mjere kako bi ojačali odgovor krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući kroz:**

- **obezbjedivanje toga da se krivična djela trgovine ljudima proaktivno i ažurno istražuju, bez obzira na to da li je podnešena prijava za krivično djelo ili ne, koristeći sve moguće dokaze, kao što su dokazi prikupljeni kroz posebne istražne tehnike, finansijski dokazi, dokumenta i digitalni dokazi, kako bi se manje oslanjalo na svjedočenja žrtava ili svjedoka;**
- **traženje toga da se razmatra dodjeljivanje specijalizovanih finansijskih istražitelja za svaki slučaj trgovine ljudima ;**
- **jačanje napora u istragama, gonjenju i obezbjeđivanju presuda u slučajevima trgovine u svrhu radne eksploatacije, uz uključivanje inspektora rada i poreskih inspektora.**

97. **Nadalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dalje korake u cilju :**

- **unaprjeđenja gonjenja u slučajevima trgovine ljudima u svrhu dječijih, ranih i prinudnih brakova;**
- **senzibilizovanja tužilaca i sudija po pitanju prava žrtava trgovine ljudima, i podsticanja razvoja specijalizacije kod tužilaca i sudija za bavljenje slučajevima trgovine ljudima (v. takođe par.120).**

8. Odredba o nekažnjavanju (član 26)

98. U skladu sa članom 26 Konvencije, strane moraju obezbijediti mogućnost da se žrtvama trgovine ljudima ne izriču kazne za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima, u mjeri u kojoj su na to bile primorane. Kao što je GRETA ranije naglasila, kriminalizacija žrtava trgovine ljudima ne samo da je u suprotnosti sa obavezom države da pruža usluge i pomoć žrtvama, već i obeshrabruje žrtve da istupe i sarađuju sa agencijama za sprovođenje zakona, čime se takođe zadire u obavezu države da istražuje i procesuiraju odgovorne za trgovinu ljudima.⁴⁵ Pored toga, GRETA je primijetila da odsustvo posebne odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovine povlači za sobom rizik različitog postupanja, u zavisnosti od tužioca koji je nadležan za slučaj.

99. Iako u crnogorskom zakonu još uvijek ne postoji posebna odredba koja predviđa da se žrtve trgovine ljudima ne smiju kažnjavati zbog umiješanosti u nezakonite aktivnosti, u mjeri u kojoj su na to bile primorane, vlasti su 2017. godine usvojile Smjernice o primjeni načela nekažnjavanja za žrtve trgovine ljudima.⁴⁶ Smjernice su razvijene uz podršku OEBS-a i namijenjene su policijskim službenicima, tužiocima i sudijama. Ističu važnost rane identifikacije, obraćajući pažnju na osobe koje se bave prostitucijom i prosjačenjem (što je prekršaj prema Zakonu o javnom redu i miru) i obraćanja odgovarajućim stručnjacima (psiholozima, socijalnim radnicima, psihijatru i drugima).

100. Prema izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori u periodu 2018-2019.“, nijedna žrtva trgovine ljudima nije procesuirana. Međutim, GRETA je zabrinuta da bi djeca, posebno ona koja su umiješana u prosjačenje, mogla biti kažnjena za krivična djela koja su počinjena gdje su ona pritom potencijalno predmet trgovine.

101. Ministarstvo unutrašnjih poslova, uz finansijsku podršku OEBS-a, organizovalo je obuku o smjernicama o nekažnjavanju za policijske službenike, tužioce i sudije 26. i 27. septembra 2019. godine u Podgorici. Prisustvovala su tri policijska službenika, pet tužilaca (dva iz Višeg državnog tužilaštva u Podgorici i tri iz Višeg državnog tužilaštva u Bijelom Polju) i tri predstavnika pravosuđa (dva savjetnika iz Osnovnog suda i jedan iz Višeg suda u Podgorici).

102. **GRETA pozdravlja usvajanje smjernica o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima i smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu mjere kako bi osigurale efikasno poštovanje ovih smjernica, obraćajući posebnu pažnju na djecu koja su potencijalne žrtve trgovine ljudima, uključujući pružanje obuke o njihovoj osnovi za policijske službenike, tužioce, sudije, advokate i druge relevantne profesionalce.**

⁴⁵ Vidjeti 2. Generalni izvještaj o aktivnostima GRETA-e paragraf 58. Takođe pogledajte V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavke br. 77587/12 i 74603/12, presuda od 16. februara 2021.

⁴⁶ <https://www.osce.org/files/Guidelines%20on%20General%20principles%20regarding%20non-punishment%20provision%20for%20victims%20of%20trafficking%20in%20human%20beings%20%28THB%29.pdf>

9. Zaštita žrtava i svjedoka (članovi 28 i 30)

103. Prema članu 28. Konvencije, strane moraju preduzeti neophodne mjere kako bi pružile efikasnu i odgovarajuću zaštitu od potencijalnih odmazda ili zastrašivanja žrtvama i svjedocima trgovine ljudima, kao i članovima organizacija civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama tokom krivičnog postupka i, po potrebi, članovima porodica žrtava. Zastrašivanje žrtava i svjedoka gotovo uvijek ima za cilj suzbijanje dokaza protiv okrivljenih. Efikasna zaštita može biti različitih vrsta (fizička zaštita, preseljenje, promjena identiteta ...) i zavisi od procjene rizika pod kojim su žrtve i svjedoci. Pored toga, član 28 stav 3 predviđa da se djetetu žrtvi pružaju posebne mjere zaštite, uzimajući u obzir najbolje interese djeteta. Što se tiče perioda tokom kojeg treba da se obezbijede mjere zaštite, Konvencija cilja na neiscrpan način na period istrage i postupka ili period koji slijedi nakon njih. Period u kojem se moraju obezbjediti mjere zaštite zavisi od prijetnji upućenih licima u pitanju. Štaviše, s obzirom na to da je trgovina ljudima često međunarodna, a neke su zemlje male, član 28 stav 5 podstiče strane da zaključe sporazume ili aranžmane sa drugim zemljama kako bi primijenile član 28.

104. Dalje, član 30 Konvencije zahtijeva od strana da prilagode svoj sudski postupak kako bi zaštitili privatnost žrtava i osigurali im sigurnost, uključujući posebne mjere zaštite za djecu žrtve. Iako se mjere predviđene članom 28 bave vanparničnom zaštitom, mjere iz člana 30 odnose se na proceduralne mjere koje treba uvesti. Sljedeća sredstva mogu se koristiti, u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, za postizanje ciljeva člana 30: nejavne rasprave, audio-vizuelna tehnologija, snimci svjedočenja, i anonimno svjedočenje.

105. Kao što je objašnjeno u prvom GRETA-inom izvještaju o Crnoj Gori, dva instrumenta bave se pitanjem zaštite žrtava trgovine ljudima: ZKP i Zakon o zaštiti svjedoka.

106. Status zaštićenog svjedoka stiče se u skladu sa odredbama ZKP-a. U skladu sa članom 120, ako postoji opravdani strah da svjedočenjem ili odgovaranjem na određena pitanja, svjedok može ozbiljno ugroziti svoj život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu ili svog supružnika ili bliskog rođaka, svjedok može odbiti da iznese informacije iz člana 113 stav 3 (koji se odnose na lične podatke), da odgovori na pojedinačna pitanja ili da izjavu u cjelini, sve dok se ne osigura njegova/njena zaštita. Zaštita podrazumijeva saslušanje svjedoka pod pseudonimom i uz pomoć tehničkih uređaja (zaštitni zid, simulatori glasa, uređaji za prenos slike i zvuka).⁴⁷ Na osnovu člana 122 ZKP, odluke koje se odnose na primjenu mjera zaštite tokom istrage sačinjava istražni sudija, na predlog svjedoka, optuženog, branioca ili javnog tužioca, a na glavnom pretresu sudsko vijeće. Predlog mora biti opravdan. Prije donošenja odluke, istražni sudija će procijeniti da li je svjedočenje svjedoka toliko važno da se utvrdi status zaštićenog svjedoka. Detalji zaštićenog svjedoka zapečaćeni su u posebnoj koverti i čuvaju se kod istražnog sudije. Kovertu mogu otvoriti sudsko vijeće i drugostepeni sud u žalbenom postupku, ali uz napomenu da su je otvorili članovi vijeća koji su upoznati sa njenim sadržajem. Nakon toga, koverta će ponovo biti zatvorena i vraćena istražnom sudiji.

107. Zaštita svjedoka može se obezbjediti i van krivičnog postupka, u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka, koji takođe predviđa zaštitu srodnika svjedoka. Program zaštite svjedoka primjenjuje se pod uslovom da bi bez svjedočenja svjedoka bilo nemoguće ili znatno teže dokazati jedno od sljedećih krivičnih djela: 1) krivično djelo protiv ustavnog poretka i bezbjednosti Crne Gore; 2) krivično djelo protiv čovječnosti i druga osnovna ljudska prava zaštićena međunarodnim pravom; 3) organizovani kriminal; 4) krivično djelo za koje se zakonom može izreći kazna zatvora od pet godina ili više. Odluku o primjeni, suspenziji, ukidanju ili produženju programa zaštite svjedoka donosi posebna komisija za sprovođenje programa zaštite svjedoka. Postoji specijalizovana jedinica za zaštitu svjedoka Uprave policije (u okviru Sektora za borbu protiv organizovanog kriminala), koja sprovodi vanredne mjere, sprovodi program zaštite i obavlja druge zadatke u skladu sa ovim zakonom.

108. Crnogorske vlasti su se takođe pozvale na Stručnu službu pri Vrhovnom državnom tužilaštvu koja pruža podršku svjedocima i obraća posebnu pažnju na žrtve trgovine ljudima, posebno djecu.

109. Crnogorske vlasti su nagovijestile da u izvještajnom periodu nije bilo slučajeva mjera zaštite svjedoka preduzetih u vezi sa žrtvama trgovine ljudima. Prema izvještaju „Monitoring i evaluacija politika za borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori u periodu 2018-2019“, u posebnoj prostoriji Vrhovnog državnog tužilaštva saslušano je jedno dijete svjedok, pri čemu su okrivljeni i njegov advokat mogli da posmatraju i čuju intervju iz druge sobe, a svjedočenje žrtve je snimljeno za buduću upotrebu na sudu. Izvještaj napominje da su NVO izvještavale o pokušajima zastrašivanja od strane okrivljenih kojima su žrtve bile izložene tokom sudskog postupka. U jednom slučaju, NVO uključena u otkrivanje slučajeva nezakonitih/ugovorenih dječijih brakova prijavila je fizički napad na bliskog rođaka člana NVO, što je prijavljeno policiji.

110. Krivično zakonodavstvo Crne Gore posvećuje posebnu pažnju postupanju sa djecom koja učestvuju kao svjedoci tokom krivičnog postupka. Za detalje u vezi sa zaštitom djece u sudskim postupcima, vidjeti dalje (paragrafi 132-138).

111. GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo u potpunosti da iskoriste sve raspoložive mjere za zaštitu žrtava i svjedoka trgovine ljudima i sprečavanje zastrašivanja tokom istrage, kao i tokom i nakon sudskog postupka.

10. Specijalizovani organi i tijela za koordinaciju (član 29)

112. Prema članu 29 (1) Konvencije, strane moraju da usvoje neophodne mjere za promovisanje specijalizacije osoba ili entiteta u akcijama protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava. Svaka zemlja mora da ima stručnjake za borbu protiv trgovine ljudima u dovoljnom broju i da ima odgovarajuće resurse. Osoblje specijalizovanih vlasti i koordinaciona tijela trebalo bi, koliko je to moguće, biti sastavljeno od žena i muškaraca. Da bi se efikasno borili protiv trgovine ljudima i zaštitili njegove žrtve, neophodno je da se odgovarajuća obuka obezbijedi odgovarajućim službenicima.

113. U martu 2018. godine u Sektoru kriminalističke policije osnovano je odjeljenje koje se posebno bavi istragama u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i krijumčarenja migranata. Ima osam radnih mjesta, od kojih je sedam popunjeno u vrijeme posjete GRETE u martu 2020. Ova specijalizovana jedinica sprovodi mjere i aktivnosti izviđanja u saradnji sa šefom Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima. Kada je riječ o tehničkoj opremi koja se koristi za prikupljanje dokaza, ovo specijalizovano odjeljenje će, u skladu sa svojim nadležnostima, angažovati i druge jedinice Sektora kriminalističke policije, koje obavljaju aktivnosti u dijelu primjene mjera tajnog nadzora. IOM je pružio podršku za jačanje tehničkih i drugih resursa neophodnih za funkcionisanje specijalizovanog odjeljenja. Dalje, IOM je obučavao službenike kriminalističke policije širom zemlje i u svakom regionalnom odjeljenju kriminalističke policije postoji referentni službenik za trgovinu ljudima.

114. Dalje, od 2015. godine tužioci specijalizovani za slučajeve trgovine ljudima određeni su u Višim državnim tužilaštvima u Podgorici i Bijelom Polju,⁴⁸ koja su nadležna za procesuiranje slučajeva trgovine ljudima.

115. Kao što je napomenuto u paragrafu 17, u decembru 2018. godine uspostavljen je Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima, koji se sastoji od osam službenika koje su odredili Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije, Granična policija, Više državno tužilaštvo i Ministarstvo pravde. Timom predvodi viši tužilac iz Višeg državnog tužilaštva, specijalizovan za bavljenje organizovanim i teškim krivičnim djelima, uključujući trgovinu ljudima.

116. Ne postoje specijalizovane sudije kojima se automatski dodeljuju slučajevi trgovine ljudima. Sudije su dužne da prate dvodnevnu obuku godišnje o temi po sopstvenom izboru.

117. Policijska akademija organizuje dva puta godišnje jednodnevni seminar posvećen trgovini ljudima. Seminar je 2019. godine organizovan zajedno sa italijanskim pravosuđem.

118. Centar za obuku pripadnika pravosuđa i državnog tužilaštva, koji je osnovan kao zasebno tijelo 2018. godine, pruža obuku o trgovini ljudima, uključujući uz podršku međunarodnih donatora. Organizuje inicijalni program obuke za kandidate sudije i tužioce, koji pokriva temu trgovine ljudima kroz dvodnevni modul. Centar je bio u procesu razvoja novog programa obuke za trgovinu ljudima, uz podršku američke ambasade i EU, koji bi podrazumijevao obuku crnogorskih sudija i tužilaca koji će kasnije djelovati kao predavači, kako organizacija obuke ne bi zavisila od međunarodne pomoći.

119. Brojni drugi treninzi o trgovini ljudima odvijali su se u izvještajnom periodu. Na primjer, 25. i 29. septembra 2017. godine, UNODC i Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, uz finansijsku podršku američke ambasade, organizovali su obuku pod nazivom „Napredna obuka o identifikaciji, istragama i pružanju dokaza o krivičnom djelu trgovine ljudima i poštovanje prava žrtava u krivičnom postupku“. Još jedan trening o jačanju kapaciteta za istragu i krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima organizovala je Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, uz podršku OEBS-a u oktobru 2018. godine (četiri dvodnevna treninga u Beranama, Bijelom Polju, Budvi i Podgorici, gdje je svakom prisustvovalo tri do pet predstavnika pravosuđa, pet tužilaca i pet policijskih službenika). Dalje, od 17. do 18. septembra 2019. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava održalo je obuku u Tivtu o borbi protiv ugovorenih brakova, koju su pohađala četiri tužioca. Pored toga, tužioci i sudije su pohađali obuku o trgovini ljudima u inostranstvu (npr. 29. oktobra - 2. novembra 2018. u Bukureštu; 30. oktobra - 2. novembra 2018. u Sofiji; 18. i 22. februara 2019. u Budimpešti). Okrugli sto su takođe organizovali Vrhovni sud Crne Gore i AIRE centar o borbi protiv trgovine ljudima, sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i relevantnom crnogorskom zakonodavstvu i praksi, 5-6. Decembra 2019. godine u Budvi. Internet kurs HELP-a Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima preveden je i prilagođen pravnim profesionalcima u Crnoj Gori.

120. **GRETA pozdravlja postojanje policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za trgovinu ljudima i smatra da bi crnogorske vlasti trebale da promovišu specijalizaciju i obuku sudija za bavljenje predmetima trgovine ljudima. Dalja obuka o trgovini ljudima treba da bude integrisana u redovne programe obuke relevantnih profesionalnih grupa, uključujući službenike za sprovođenje zakona, tužioce, sudije, forenzičke eksperte, inspektore rada, socijalne radnike, osoblje za socijalnu zaštitu djece, zdravstveno osoblje i diplomatsko i konzularno osoblje.**

121. **Nadalje, GRETA smatra da bi trebalo ojačati pozitivne rezultate koje je postigao Operativni tim kroz obezbjeđivanje toga da se rad tima adekvatno i održivo finansira, i formalizuje.**

11. Međunarodna saradnja (član 32)

122. Član 32 Konvencije zahtijeva od strana da sarađuju u najširem mogućem obimu kako bi se spriječila i suzbila trgovinu ljudima, zaštitile i pružila pomoć žrtvama i istražili i procesuirali slučajevi trgovine ljudima. Međunarodna saradnja između država potpisnica Konvencije takođe je od suštinskog značaja za omogućavanje pristupa efikasnim pravnim lijekovima žrtvama trgovine ljudima. Strane moraju međusobno sarađivati „u najširem mogućem obimu“. Ovaj princip zahtijeva od njih da pružaju široku saradnju jedne drugima i da minimiziraju prepreke za nesmetan i brz protok informacija i dokaza na međunarodnom nivou. Što se tiče međunarodne saradnje u krivičnim stvarima u svrhu istraga ili postupka, odredbe Konvencije ne ukidaju niti zamenjuju odredbe relevantnih međunarodnih ili regionalnih instrumenata⁴⁹ o uzajamnoj pravnoj pomoći i izručenju, uzajamnim aranžmanima između strana u tim instrumentima i relevantne odredbe domaćeg zakona koje se odnose na međunarodnu saradnju.

123. U Crnoj Gori, Odjeljenje za međunarodnu policijsku saradnju odgovorno je za prenos zahtjeva i osiguravanje komunikacije u vezi sa policijskim istragama, putem INTERPOL-a, EUROPOL-a, SELEC-a i drugih kanala. Crna Gora nije učestvovala u paralelnim ili zajedničkim istragama u slučajevima trgovine ljudima i nije zatraženo da otvori istrage ili sprovodi finansijske istrage u takvim slučajevima. U jednom slučaju, zahtjev za uzajamnu pravnu pomoć upućen je Nemačkoj.

124. U maju 2016., Crna Gora je potpisala sporazum o saradnji sa Eurojust-om i imenovala tužioca za vezu.

125. U oblasti bilateralne saradnje, Crna Gora je sa Sjevernom Makedonijom zaključila Sporazum o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima, kojim se uređuju pitanja saradnje koja se odnose na identifikaciju, upućivanje, zaštitu i pomoć u dobrovoljnom povratku žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima. Protokoli o saradnji na polju borbe protiv trgovine ljudima takođe su potpisani sa Albanijom i Kosovom *. U cilju efikasnije primjene ovih bilateralnih sporazuma, u Tirani je u decembru 2016. godine potpisana Deklaracija o primjeni standardnih operativnih procedura za identifikaciju, upućivanje, dobrovoljni povratak i zaštitu žrtava trgovine ljudima. Operativne procedure primjenjuju se u prekograničnim slučajevima trgovine ljudima na osnovu bilateralnih protokola.

126. Crna Gora učestvuje u mreži Nacionalnih koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima iz Jugoistočne Evrope i učestvovala je u nizu regionalnih projekata vezano za trgovinu ljudima, u saradnji sa međunarodnim organizacijama.

127. **GRETA pozdravlja učešće crnogorskih organa u međunarodnoj saradnji, i poziva ih da nastave svoje napore u tom pogledu. Pozitivna svrha i benefiti korišćenja Eurojust-a trebalo bi da budu uključeni u obuke policijskih službenika, tužilaca i sudija.**

⁴⁹ Na primjer, Evropska konvencija o ekstradiciji, Evropska konvencija o međusobnoj pomoći u krivičnim stvarima i prateći protokoli, Okvirna odluka Savjeta od 13. juna 2002. o evropskom nalogu za hapšenje i procedurama predaje između država članica, Konvencija o pranju, traženju, zaplijeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom.

12. Međusektorska pitanja

a. rodno-senzitivni krivični, parnični, radni i administrativni postupci

128. Kao što je navedeno u Opštoj preporuci CEDAW br. 33 o pristupu žena pravdi, diskriminacija žena na osnovu rodnih stereotipa, stigme, štetnih i patrijarhalnih kulturnih normi i rodno zasnovanog nasilja, koje posebno pogađa žene, ima negativan uticaj na sposobnost žena da dobiju pristup pravdi na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima.⁵⁰

129. Žene se susreću sa preprekama u pogledu pristupa pravdi unutar i izvan pravnog sistema. Neke od ovih prepreka su pravne ili institucionalne prirode, dok druge imaju socijalno-ekonomsku i kulturnu osnovu. Pravne i institucionalne barijere uključuju diskriminatorne ili neosjetljive pravne okvire, uključujući zakonske odredbe koje su eksplicitno diskriminatorne; rodno neosjetljive odredbe koje ne uzimaju u obzir socijalni položaj žena; i praznine u zakonodavstvu koja se tiču pitanja koja nesrazmjerno utiču na žene. Na socio-ekonomskom nivou prepreke uključuju nedostatak svijesti o zakonskim pravima i zakonskim procedurama ili o načinu pristupanja pravnoj pomoći, koja može proizaći iz rodnih razlika u obrazovnim nivoima i pristupa informacijama. Dalja prepreka može biti nedostatak finansijskih sredstava, uključujući sredstva za plaćanje pravnog zastupanja, pravne takse, sudske takse, prevoz do sudova ili brigu o djeci⁵¹. Takve prepreke i pravni lijekovi za njih navedeni su u priručniku za obuke Savjeta Evrope za sudije i tužioce o obezbjeđivanju pristupa žena pravdi, kao i u publikaciji „Pristup žena pravdi: Vodič za pravnike“.⁵²

130. U skladu sa članom 58, stav 4, crnogorskog ZKP, oštećena strana koja je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode ima pravo da bude saslušana i da njen postupak bude vođen od strane sudije istog pola, ako to omogućava kadrovski sastav suda (član 58, stav 4 ZKP). Crnogorski organi su takođe naveli da žrtva ima pravo da bude saslušana od strane tužioca istog pola.

131. Prema vlastima, Nacionalim planom za formalnu identifikaciju predviđeno je da se u slučaju kada je potencijalna žrtva strani državljanin, po potrebi obezbjeđuje se prevodilac (tumač), koji će prije početka razgovora sa žrtvom potpisati ugovor o povjerljivosti. Vodi se računa o rodnoj dimenziji prilikom izbora prevodioca sa liste tumača. U skladu sa članom 18 Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca strancu koji traži međunarodnu zaštitu se, kad je to potrebno da bi se zahtjev za međunarodnu zaštitu potpuno obrazložio ili iz drugih opravdanih razloga, po službenoj dužnosti ili na njegov zahtjev, ako je to moguće, obezbijedi se prevodilac istog pola. Takođe, u postupku saslušanja, a u skladu sa članom 42 ovog zakona, ako stranac koji traži međunarodnu zaštitu to zahtijeva, Ministarstvo će, ako je to moguće i opravdano, obezbijediti da postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu vodi ovlašćeno službeno lice istog pola kao i podnosilac zahtjeva.

⁵⁰ CEDAW opšta preporuka br. 33 o pristupu žena pravdi, stav 8, CEDAW/C/GC/33 of 3 August 2015: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/33&Lang=en

⁵¹ Priručnik za obuke Savjeta Evrope za sudije i tužioce o obezbjeđivanju pristupa žena pravdi, str. 13 dostupan na <https://rm.coe.int/training-manual-women-access-to-justice/16808d78c5>

⁵² Dostupno na: <https://rm.coe.int/factsheet-womens-access-to-justice/16808ff44>

b. procedure koje uzimaju u obzir djecu u cilju pristupa pravdi i pravnim lijekovima

132. U okviru reforme maloljetničkog pravosuđa koja je započeta prije desetak godina, usvojen je Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku⁵³, kojim se uređuje status i zaštita djece, uključujući žrtve trgovine ljudima, u krivičnom postupku. Posebne odredbe se primjenjuju na djecu žrtve zločina i djecu svjedoke u krivičnom postupku. Svi učesnici u postupku, kao i mediji, dužni su da zaštite privatnost djeteta, uključujući i zaštitu podataka o identifikaciji. Zakon takođe uvodi zahtjev za specijalizacijom svih aktera u krivičnom postupku koji uključuju djecu (predsjednik vijeća, javni tužilac, istražni sudija, policijski službenik i advokat oštećenog).

133. Dalje, ZKP pruža određene mjere zaštite za djecu, kao što su nepostojanje neposrednog kontakta između djeteta žrtve/ svjedoka i okrivljenih u sudnicama i snimanje izjave djece za kasniju upotrebu na sudu, kako bi se izbjeglo ponovno saslušanje djece. Član 113 stav 5 ZKP propisuje da dijete koje je saslušano kao svjedok ima pravo da svjedoči u posebnoj prostoriji pred sudijom, dok tužilac, okrivljeni i branilac posmatraju iz druge prostorije, uz mogućnost postavljanja pitanja svjedoku. Tokom saslušanja djeteta, posebno ako je ono žrtva krivičnog djela, mora se voditi posebna briga da saslušanje nema štetan uticaj na njegovo mentalno stanje. Ako je potrebno, saslušanje djeteta obaviće se uz pomoć psihologa ili drugog stručnjaka. Član 113 stav 4 ZKP zabranjuje svjedočenje djeteta koje s obzirom na starost i mentalni razvoj nije sposobno da shvati važnost prava da ne mora svjedočiti.⁵⁴

134. Intervjue sa djecom vode specijalizovani policijski službenici. Uprava policije nema posebno prilagođene i namještene prostorije namijenjene za razgovore sa djecom, ali takva mjera je uključena u novu Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima. U tužilaštvima razgovore sa djecom vode obučeni tužioci za maloljetnike u posebno dizajniranim prostorijama. Međutim, očigledno postoji manjak ili odsustvo takvih prostorija u svim tužilaštvima i sudovima. Prema informacijama koje su pružili organi, postoji audio-vizuelna oprema za saslušanje djece u tri osnovna tužilaštva (Podgorica, Nikšić i Bijelo Polje). U 2019. godini intervjuisano je 35 djece pomoću audio-vizuelne opreme.

135. U okviru projekta „Jednaki pristup pravdi za djecu na Zapadnom Balkanu“, koji sprovodi UNICEF uz finansiranje iz Norveške, održana je i biće nastavljena obuka o pravdi prilagođenoj djeci za sudije. Za novi pravosudni statistički sistem razvijen je niz indikatora koji pokrivaju sve slučajeve u kojima su djeca uključena. Pored toga, šest prostorija za vođenje razgovora prilagođene djeci biće obezbijedeno u sudovima i tužilaštvima.

136. Ministarstvo pravde je, uz podršku UNICEF-a, razvilo materijale kojima se djeca i njihovi roditelji/staratelji obavještavaju o dječijim pravima i dostupnim službama podrške u okviru pravosudnog sistema. Materijali su objavljeni i dostupni su na veb stranici Ministarstva pravde na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku.

137. Crnogorske vlasti osvrnule su se na različite aktivnosti povezane sa poboljšanjem zaštite djece žrtava, poput studijske posjete Dječijem domu (Barnahus Service) u Talinu u Estoniji, maja 2019. Takođe, 2019. godine Vrhovni sud Crne Gore je posjetio osam sudova i državnih tužilaštava u Crnoj Gori, s ciljem identifikovanja sudova u kojima se mogu uspostaviti posebne prostorije za saslušanje djece (vidi stav 135).

138. GRETA pozdravlja sprovođenje gore pomenutih projekata i inicijativa i smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu korake da osiguraju postupke koji uzimaju u obzir djecu tokom istrage, krivičnog gonjenja i presuđivanja u slučajevima trgovine ljudima, u skladu sa Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravdi prilagođenoj djeci⁵⁵ koji treba da sadrže mjere koje će obezbijediti postojanje dovoljnog broja soba za sprovođenje razgovora prilagođenih djeci širom zemlje.

⁵³ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni list CG, br. 064/11 od 29.12.2011 i 001/18 od 04.01.2018.

⁵⁴ član 113, stav 4, ZKP.

⁵⁵ [Smjernice Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravdi prilagođenoj djeci](#) (usvojene od strane Komiteta ministara 17. novembra 2010. na 1098. sastanku zamjenika ministara

c. uloga preduzeća

139. U okviru zajedničkog projekta Saradnja javnog i privatnog sektora u sprječavanju trgovine i seksualne eksploatacije djece u putovanjima i turizmu, preko 200 predstavnika turističke industrije potpisalo je i primenjuje Kodeks ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu. Kodeks ima za cilj da poveća i osigura posvećenost crnogorskih turističkih kompanija da udruže napore u borbi protiv trgovine djecom. Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, sprovela je pet obuka za oko 50 predstavnika turističke industrije u 2018-2019. Obuka se navodno fokusirala na trgovinu ljudima za seksualno iskorišćavanje koje se odvija u hotelima. Bilo je inicijativa poput stavljanja telefonskog broja telefona za prijavljivanje trgovine ljudima na telefone u hotelskim sobama. Do sada nije prijavljen nijedan slučaj.

140. Protokol o međusobnoj saradnji potpisan između Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i Unije poslodavaca Crne Gore (koja ima više od 1.500 članova) predviđa zajedničke aktivnosti na blagovremenom informisanju o fenomenu trgovine ljudima i od strane poslodavaca i od strane zaposlenih, ili od strane lica sa kojima se zaključuje ugovor o radu. Protokol pruža žrtvama trgovine ljudima mogućnost da pohađaju obuku za obavljanje odgovarajućih poslova i da daju prioritet zapošljavanju u skladu sa potrebama poslodavaca.

141. Unija poslodavaca Crne Gore definiše podugovaranje kao glavno pitanje koje dovodi do nelojalnih uslova rada. GRETA je obaviještena o slučaju u građevinskom sektoru u kojem su albanski državljani radili za podizvođača i bili su vrlo loše plaćeni. Dalje, GRETA je obaviještena da podugovaranje nije dozvoljeno u sprovođenju projekata javnih nabavki, osim u građevinskom sektoru. Kompanije treba da potpišu izjavu kojom se obavezuju da rade u skladu sa zakonom i ne dozvoljavaju eksploataciju.

142. **GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da ojačaju angažovanje sa privatnim sektorom, u skladu sa Vodećim principima UN-a o poslovanju i ljudskim pravima⁵⁶ i Preporukom Komiteta ministara Savjeta Evrope CM / Rec (2016) 3 o ljudskim pravima i poslovanju⁵⁷, sa s ciljem podizanja svijesti o važnoj ulozi i odgovornosti preduzeća u pružanju podrške rehabilitaciji i oporavku žrtava i pružanju pristupa efikasnim pravnim lijekovima.**

143. **Dalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da usvoje zakone koji integrišu sprječavanje trgovine ljudima i eksploatacije radne snage u politike javnih nabavki i promovišu transparentnost u lancima snabdijevanja, kako bi se omogućila kontrola učinka kompanija u sprječavanju trgovine ljudima i radne eksploatacije.**

d. mjere za sprječavanje i detektovanje korupcije

144. Trgovina ljudima može se desiti u raznim kontekstima. Trgovci ljudima mogu biti dio organizovanih kriminalnih grupa koje često koriste korupciju kako bi zaobišle zakon, i pranje novca kako bi prikrile svoj profit.

145. Prema crnogorskim organima, nije identifikovan nijedan slučaj korupcije u izvještajnom periodu u vezi sa izvršenjem krivičnog djela trgovine ljudima.

⁵⁶ http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

⁵⁷ Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to member States on human rights and business, adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016 at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies.

146. Tijelo Savjeta Evrope sa glavnom ulogom u borbi protiv korupcije je Grupa država protiv korupcije (GRECO). Izvještaji o zemljama su relevantni za rješavanje strukturnih nedostataka u sprječavanju korupcije, uključujući potencijalno u kontekstu trgovine ljudima. GRETA se poziva na četvrti izvještaj GRECO-a o Crnoj Gori (2015), koji se fokusira na sprječavanje korupcije u pogledu članova parlamenta, sudija i tužilaca.⁵⁷ U ovom izvještaju, GRECO je primijetio da je Crna Gora preduzela konstruktivne korake nadograđujući svoje zakonodavstvo, kao što je usvajanje Zakona o sprječavanju sukoba interesa, kao i osnivanje Agencije za sprječavanje korupcije i Specijalnog tužilaštva za organizovani kriminal i korupciju. Međutim, GRECO je primijetio da je, uprkos pozitivnim zakonodavnim promjenama, korupcija i dalje važan razlog za zabrinutost u Crnoj Gori, što je rezultiralo zabrinjavajućim podacima o povjerenju građana u neke od njihovih ključnih institucija, posebno u političku klasu i pravosuđe.

147. **GRETA smatra da bi crnogorski organi trebalo da uključe i efikasno implementiraju mjere protiv korupcije u kontekstu trgovine ljudima u generalnim politikama protiv korupcije.**

V. Teme za praćenje koje se posebno odnose na Crnu Goru

1. Mjere za sprječavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

148. GRETA je obaviještena da je broj nezaposlenih 35.498 (15,3% radne snage) i da je stranim državljanima izdato 26.000 radnih dozvola u 2019. Zavod za zapošljavanje na svojoj veb stranici pruža informacije o uslovima zapošljavanja u inostranstvu, kao i o tome gdje potražiti pomoć u slučaju problema. Organizuju se radionice sa nezaposlenim osobama kako bi im se pomoglo u sticanju vještina. Zakon o posredovanju u zapošljavanju, usvojen u aprilu 2019. godine, prepoznaje posebno ranjive osobe kojima prijeti socijalna isključenost iz zdravstvenih, socijalnih ili drugih razloga, kojima treba da pomaže Zavod za zapošljavanje (uključujući strane državljane sa humanitarnim dozvolama, poput žrtava trgovine ljudima).

149. Inspekcija rada djeluje u okviru Sektora za zaštitu tržišta i ekonomije, igara na sreću i javnih nabavki, Uprave za inspeksijske poslove. Predstavnik Inspekcije rada član je koordinacionog tijela za praćenje sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima. GRETA je obaviještena da je Inspekcija rada zaposlila 31 inspektora (od kojih se 21 bavio radnim odnosima i pitanjima zapošljavanja, a 10 pitanjima bezbjednosti i zdravlja), što ukazuje na smanjenje broja inspektora rada u odnosu na broj iz 2015. godine (36). Određeni broj inspektora rada bili su pred penzijom, a pošto plate nisu bile atraktivne, bilo je teško zaposliti novo osoblje. Svi inspektori rada prošli su obuku o otkrivanju trgovine ljudima kao dio svoje početne obuke i dobili su indikatore. Tokom 2020. godine bilo je planirano da se organizuje šest treninga o novim standardnim operativnim procedurama za identifikaciju žrtava trgovine ljudima (vidjeti paragraf 165).

⁵⁸ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c983a>

150. Značajan broj radnika migranata dolazi u Crnu Goru iz susjednih zemalja na sezonski rad tokom ljeta, posebno u sektoru hotela i restorana na moru, kao i u građevinskoj industriji, i moraju imati radnu dozvolu. Inspektori rada blisko sarađuju sa imigracionim policajcima i Poreskom upravom, obavljajući zajedničke inspekcije visoko rizičnih poslovnih prostora (npr. gradilišta, restorani, noćni klubovi). U 2019. godini organizovano je 8 128 inspekcija u vezi sa radnim odnosima i pitanjima zapošljavanja, a 3 3023 u vezi sa pitanjima bezbjednosti i zdravlja. Mnoge inspekcije se organizuju na osnovu dojava (1 573 u 2019). U 2019. godini utvrđeno je da je 1 981 radnik bio u neregularnoj radnoj situaciji, uključujući 685 državljana Crne Gore. Inspektori rada dostavljaju policiji podatke o poslodavcima za koje je utvrđeno da krše Zakon o strancima neprijavlivanjem stranih radnika, što ih sprječava da dobiju nove privremene radne dozvole za strane radnike. Saradnja između inspekcije rada i Poreske uprave poboljšana je uspostavljanjem baze podataka o poslodavcima i zaposlenima koji su prijavljeni na obavezno socijalno osiguranje. Međutim, inspektori rada nisu otkrili slučajeve u kojima su postojali indikatori trgovine ljudima.

151. Kampanja "Zaštiti sebe- zaštitite druge" sprovedena je u 2018.g. na gradilištima u Crnoj Gori u okviru ESAP projekta (Evropska platforma za zapošljavanje i socijalna pitanja koju finansira EU) i koju sprovodi Međunarodna organizacija rada zajedno sa Sektorom granične policije UP i Poreskom upravom.

152. Turistička inspekcija provjerava turističke lokacije, ali se ne organizuju zajedničke inspekcije sa inspekcijom rada. Mjere se sprovode kako bi se smanjila prostitucija tokom ljetnje sezone. (npr. zatvaranje mobilnih barova).

153. Crna Gora nije ratifikovala Protokol iz 2014.g. Konvencije MOR br. 29 o prinudnom radu.

154. **GRETA apeluje na crnogorske organe da:**

- **obezbijede to da inspekcija rada ima adekvatne ljudske i finansijske resurse kako bi sprovedila inspekcije u cilju prevencije i otkrivanja slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
- **ojačaju saradnju između inspektora rada, službenika za sprovođenje zakona, poreskih organa, sindikata i aktera civilnog društva u cilju prikupljanja neophodnih dokaza za uspješne istrage i gonjenja slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
- **odvoje funkcije sprovođenja imigracionog zakonodavstva od uloga inspekcije rada i da obezbijede to da inspekcije rada prioritizuju otkrivanje lica koja rade u neregularnim situacijama koja su u riziku da postanu predmet trgovine ljudima;**
- **razviju mehanizme bezbjednog izvještavanja i podnošenja žalbi za slučajeve radne eksploatacije.**

155. **Nadalje, GRETA smatra da bi crnogorski organi trebalo da uvedu mehanizme praćenja usklađenosti preduzeća sa standardima rada i ljudskim pravima kroz njihove lance snabdijevanja.**

2. Socijalne, ekonomske i druge inicijative za grupe koje su u riziku da postanu predmet trgovine ljudima (član 5)

156. Crnogorske vlasti prijavile su niz mjera usmjerenih na romsku i egipćansku populaciju koje imaju potencijal da se bave osnovnim uzrocima trgovine ljudima. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, u skladu sa Strategijom za socijalnu inkluziju romskog i egipćanskog stanovništva za period 2016-2020., organizovalo je u 2018. godini niz događaja za podizanje svijesti o sprečavanju nasilja u porodici i prinudnih/ugovorenih brakova u određenom broju gradova. Informativni materijali štampani su na crnogorskom, romskom i albanskom jeziku, koji su se odnosili na korake koje treba preduzeti da bi se izbjegli rizici trgovine ljudima. Dalje, sprovode se aktivnosti i sredstva namenjena poboljšanju mogućnosti zapošljavanja ljudi iz romske i egipćanske zajednice, u skladu sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i ljudskih resursa. Dalje, postoji program osnovnog obrazovanja i stručnog usavršavanja odraslih iz romske i egipćanske populacije.

157. Ministarstvo prosvjete se osvrnulo na nekoliko inicijativa čiji je cilj integracija djece iz romske i egipćanske populacije u sistem javnih škola. Djeca iz kampa Konik, u kojem živi hiljade interno raseljenih lica nakon izbijanja sukoba na Kosovu *, primljena su u sedam osnovnih škola u Podgorici i obezbijedena prevozom i knjigama. Dalje, 21 asistent u socijalnoj inkluziji koji govori romski jezik obučen je da prati djecu i pruža im podršku. Potpisan je protokol za sprječavanje napuštanja škole i uspostavljena baza podataka za djecu u riziku od napuštanja škole. Ministarstvo prosvjete stipendira studente iz romske i egipćanske populacije. Osiguranje besplatnog školskog prevoza za romsku i egipćansku studentsku populaciju u Podgorici nastavljeno je sa ciljem integracije ovih populacija.⁵⁹

158. Crnogorske vlasti su se osvrnule na napore uložene tokom godina u cilju bavljenja problemima sa kojim se suočavaju interno raseljena lica. Međutim, trajno rješavanje pravnog statusa interno raseljenih lica sa Kosova* koja borave u Crnoj Gori omogućeno je priznavanjem prava na stalno nastanjenje ili privremeni boravak, kroz donošenje Zakona o dopunama Zakona o strancima, koji je stupio na snagu 7. novembra 2009. godine. Do 01.01.2021. godine, raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 15.251 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja riješeno je 15.111 zahtjeva, dok je po 140 zahtjeva postupak u toku.

159. Apatridija dovodi osobu u veći rizik da postane žrtva trgovine ljudima. Nakon raspada Jugoslavije, prema crnogorskom zakonodavstvu o nacionalnosti, Romi i Egipćani koji su rođeni van Crne Gore su u velikom riziku od apatridije ako ne mogu dokazati vezu sa bilo kojom od bivših jugoslovenskih zemalja, jer im je to neophodno dozvolu za stalni boravak. Globalni plan za eliminaciju apatridije usvojen je za period 2014-2024. Od stupanja na snagu novog Zakona o strancima u martu 2018., izdato je sedam (7) putnih isprava za lica bez državljanstva, četiri (4) dozvole za privremeni boravak, osam (8) zahtjeva za utvrđivanje da je podnosilac zahtjeva lice bez državljanstva je u proceduri, četiri (4) obustavljeno, jedan (1) odbijen. Organi su istakli da ove cifre ukazuju na činjenicu da je broj lica bez državljanstva u Crnoj Gori nizak. Takođe, izmijenjeni Zakon o vanparničnom postupku pojednostavio je postupak registracije lica rođenih van zdravstvene ustanove. Zakon, pripremljen u saradnji sa UNHCR-om i UNICEF-om, propisuje postupak utvrđivanja vremena i mjesta rođenja, kojim se uređuje status lica koja nisu upisana u matične knjige rođenih i lica rođenih izvan zdravstvenih ustanova. Prema vlastima, uvođenjem ovog postupka gotovo su u potpunosti otklonjene prepreke za upis u registar rođenih onih lica koja su rođena u Crnoj Gori.

160. Ministarstvo unutrašnjih poslova priremilo je i novu Strategiju o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, za period 2021-2025. godine, s Akcionim planom za 2021. i 2022. godinu

161. Ministarstvo prosvjete takođe je akreditovalo obuke za tražioce azila koje se sprovode u licenciranim školama.

162. **GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da nastave da ulažu u socijalne, ekonomske i druge mjere za grupe koje su u riziku da postanu predmet trgovine ljudima, uključujući i terenski rad u zajednicama Roma i Egipćana. Dalji napori treba da se ulože u**

promociju rodne ravnopravnosti, borbu protiv nasilja nad ženama i dječijim/ranim/prisilnim brakovima, kao i u podržavanje specifičnih politika za osnaživanje žena i djevojčica kao sredstva za borbu protiv osnovnih uzroka trgovine ljudima.

163. Pored toga, GRETA poziva crnogorske vlasti treba da nastave da osiguravaju efikasan pristup postupcima civilne registracije i izdavanju ličnih dokumenata izbjeglicama iz bivše Jugoslavije i osobama u riziku od apatridije.

3. Identifikacija žrtava trgovine ljudima

164. U svom drugom izvještaju o evaluaciji, GRETA je pozvala crnogorske vlasti da osiguraju da službenici za sprovođenje zakona, socijalni radnici, nevladine organizacije i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju svoj terenski rad na identifikovanju žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije; senzibilizuju relevantne službenike o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u cilju proaktivne identifikacije žrtava ovog oblika trgovine; posvete povećanu pažnju otkrivanju žrtava trgovine među tražiocima azila i osobama smještenim u imigracioni centar radi jačanja imigracija i ojačaju multidisciplinarnu saradnju između svih relevantnih partnera.

165. U vrijeme druge GRETA-ine procjene Crne Gore, osoba je i dalje bila „potencijalna“ žrtva trgovine ljudima do donošenja pravosnažne presude za krivično djelo trgovine ljudima. Niz aktera mogao je izvršiti preliminarnu identifikaciju na osnovu indikatora koji su potencijalnim žrtvama davali prava, ali sistem formalne identifikacije zavisio je od pokretanja istrage za trgovinu ljudima. Radna grupa sastavljena od predstavnika javnih organa i nevladinih organizacija, uz podršku IOM-a i uključivanje stručnjaka iz Srbije i Sjeverne Makedonije, razvila je Standardne operativne procedure (SOP) koje definišu način i postupak za dodjeljivanje statusa žrtve trgovine ljudima. Prema novim SOP-ovima, formalna identifikacija žrtava trgovine ljudima odvojena je od pokretanja krivičnog postupka i vrši je multidisciplinarni tim. Odlukom br. 01-050/19-4043/1 od 15. novembra 2019. godine, ministar unutrašnjih poslova osnovao je tim za formalnu identifikaciju žrtava. Timom predsjedava ljekar iz Uprave policije, a članovi su policijski službenik iz specijalizovane jedinice za borbu protiv trgovine ljudima, socijalni radnik iz centra za socijalni rad koji je nadležan za predmetni slučaj i predstavnik Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima (koji je sekretar tima). Tim bi takođe trebalo da uključi psihologa, ali takav stručnjak još uvek nije uključen zbog neuspjeha u pronalaženju zainteresovanih osoba. Predsjedavajući tima ima pravo da uključi predstavnike drugih relevantnih tijela ili NVO-a koji mogu imati informacije o osobi koja je identifikovana kao žrtva trgovine ljudima. Članovi tima dostupni su danonoćno i očekuje se da putuju do mjesta gde se nalazi žrtva. Kao što je naznačeno u paragrafu 18, SOP-ovi se i dalje odobravaju odlukom koja ih čini obavezujućim.

⁵⁹ Za više informacija o mjerama za poboljšanje pohađanja škole romske i egipćanske djece, pogledajte Zaključke ECRI o sprovođenju preporuka u pogledu Crne Gore (usvojene 7. aprila 2020), dostupne na: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809e8273>

166. Svi centri za socijalni rad dobili su brošuru koja sadrži SOP-ove i opisuje njihove uloge i odgovornosti u procesu formalne identifikacije žrtava trgovine ljudima. Na taj način svi koji vode slučaj upoznati su sa ovim procedurama kako bi na adekvatan način bili pripremljeni za uključivanje u tim.

167. U vrijeme posjete GRETA-e, identifikacioni tim je bio u procesu identifikacije žrtava trgovine ljudima iz grupe osoba sa Tajvana otkrivenih kao dio „slučaja call-centra“. Ovim licima je obezbijeden period oporavka i refleksije, kao što je predviđeno članom 54 novog Zakona o strancima (do 90 dana).

168. NVO Crnogorski ženski lobi i dalje vodi SOS telefon za žrtve trgovine ljudima, uz finansiranje iz Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima. Međutim, nijedan poziv na telefonsku liniju nije doveo do identifikacije žrtve trgovine ljudima.

169. Specijalizovana policijska jedinica za borbu protiv trgovine ljudima redovno provjerava prostorije u kojima bi moglo doći do trgovine ljudima, posebno u pogledu seksualne eksploatacije. Prema nevladinim organizacijama, postoje identifikovane praznine u mogućim slučajevima trgovine ljudima za seksualno iskorišćavanje, posebno tokom ljetnje sezone, kada žene iz susjednih zemalja (uključujući Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i Sjevernu Makedoniju) dolaze da rade u Crnu Goru. NVO su zabrinute zbog toga što se informacije koje su one dostavile policiji ne istražuju i ne ulaže se dovoljno napora da se identifikuju žrtve trgovine ljudima.

170. Kao što je navedeno u paragrafu 46, tokom inspekcija rada nisu identifikovane žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Prema dobijenim informacijama, čini se da je fokus inspekcija na suzbijanju ilegalnog rada i suzbijanju rada na crno u sivoj ekonomiji. Poslodavci se sankcionišu kada su radnici zaposleni bez odgovarajuće dokumentacije (boravišne dozvole i radne dozvole). Iako se sprovede zajedničke inspekcije sa policijom i Poreskom upravom, još uvijek nisu sprovedene zajedničke inspekcije sa specijalizovanom policijskom jedinicom za borbu protiv trgovine ljudima.

171. Kao što je navedeno u paragrafu 12, među tražiocima azila nisu identifikovane žrtve trgovine ljudima. UNHCR je izrazio zabrinutost zbog nedostatka bilo kakvog formalnog skrininga ranjivosti na mjestima ulaska i izlaska sa teritorije Crne Gore. GRETA je obaviještena od strane organa da je visok broj zahtjeva i kratak period boravka tražilaca azila u Crnoj Gori su dalji izazovi za identifikaciju žrtava trgovine ljudima među tražiocima azila. U 2019. godini UNHCR je zabilježio najveći broj ikada lica koja su tjerana da se vrate (1.952), od kojih je 71% bilo prvenstveno iz Bosne i Hercegovine u Crnu Goru, a 29% iz Crne Gore u Albaniju. U prihvatnom centru za strance i azilante u Spužu smješteno je oko 360 osoba (znatno više od zvaničnog kapaciteta)⁶⁰, ali prema UNHCR-u, u toj instituciji nema dovoljno osoblja i neophodni su dodatni resursi kako bi se poboljšala identifikacija lica koja su predmet trgovine ljudima među tražiocima azila. UNHCR je primijetio da nije prilično jasno gdje bi se tražilac azila uputio ako bi bio identifikovan kao žrtva trgovine ljudima. Otvoren je novi tranzitni centar u Rožajama, na albanskoj granici, kapaciteta 60 mjesta, i postojala je zabrinutost da će migranti biti vraćeni neposredno prije odgovarajućeg skrininga za ranjivost. U skladu sa trenutnom Nacionalnom strategijom za borbu protiv trgovine ljudima, planirano je organizovanje radionica sa tražiocima azila i ilegalnim migrantima o rizicima i zaštiti od trgovine ljudima. Jedna takva radionica održana je 16. decembra 2019. godine, uz učešće Crvenog krsta Crne Gore.

172. Vlasti su istakle da ne postoji motivacija za tražioce azila da se „samoidentifikuju“ kao žrtve trgovine ljudima i prijave eksploataciju, jer im je cilj doći do zemalja EU. Prema navodima vlasti, za kratko vrijeme tokom kojeg borave u Crnoj Gori, mogućnost uspostavljanja odnosa povjerenja koji je presudan za identifikaciju je mala. Ipak, razvijaju se mehanizmi za identifikovanje žrtava trgovine među tražiocima azila, podizanjem svijesti i pružanjem obuke službenicima koji rade sa ovom osjetljivom populacijom. Prema navodima vlasti, u Direkciji za prihvatanje stranaca koji traže međunarodnu zaštitu zapošljeno je tri pravnik, od kojih je jedan specijalizovan za trgovinu ljudima. Pored toga, svi profesionalci zaposleni u ovoj Direkciji (socijalni radnici, vaspitači, psiholozi) obučeni su za korišćenje indikatora i upućivanje potencijalnih žrtava na formalnu identifikaciju i pomoć.

173. GRETA pozdravlja usvajanje SOP-ova za identifikaciju žrtava trgovine ljudima i uspostavljanje multidisciplinarnog tima za identifikaciju. Međutim, GRETA primjećuje da postoje kontinuirane praznine u identifikaciji žrtava i stoga je neophodno da se unaprijedi proaktivna detekcija i dijeljenje informacija između relevantnih aktera u cilju identifikovanja žrtava trgovine ljudima, naročito po pitanju radne eksploatacije. Neregularni migranti i tražioci azila su posebno u riziku od toga da postanu žrtve trgovine ljudima. Moraju se uložiti dodatni napor u cilju obuke osoblja, uključujući onih koji rade sa tražiocima azila i neregularnim migrantima o tome kako da koriste indikatore i upućuju potencijalne žrtve na formalnu identifikaciju i podršku.

174. GRETA napominje da kolektivna protjerivanja negativno ometaju otkrivanje žrtava trgovine ljudima među pogođenima i izazivaju ozbiljnu zabrinutost u pogledu poštovanja obaveza prema Konvenciji od strane Crne Gore, uključujući pozitivne obaveze da identifikuje žrtve trgovine ljudima i da ih uputi na pomoć i sprovede procjenu rizika prije uklanjanja kako bi se obezbijedilo poštovanje obaveze zabrane protjerivanja. Moraju se uložiti dodatni napor u obuku osoblja, uključujući i one koje rade sa tražiocima azila i iregularnim migrantima, o tome kako da koriste indikatore i upućuju moguće žrtve na formalnu identifikaciju i pomoć. Prema vlastima, rizici od eksploatacije i trgovine ljudima su operacionalizovani u postupcima prvog prihvata, i sprovode se individualne procjene rizika za svaki pojedinačni slučaj prije vraćanja lica.

175. **GRETA apeluje na crnogorske organe da dalje jačaju identifikovanje žrtava trgovine ljudima uključujući kroz:**

- **definisane SOP-ova za identifikaciju žrtava trgovine ljudima kao obavezujućih i obuke svih relevantnih profesionalaca o njihovoj upotrebi, uključujući osoblje koje radi u objektima za azilante i zadržane migrante;**
- **uključivanje specijalnog policijskog odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima u zajedničke inspekcije sa inspekcijom rada;**
- **obezbjedivanje toga da službenici za sprovođenje zakona, socijalni radnici, NVO i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju doseg svog rada u identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije kao i radne eksploatacije;**
- **obezbjedivanje toga da kad god postoji opravdani osnovi da je stranac žrtva trgovine ljudima, lice u pitanju ima pristup periodu oporavka i refleksije;**
- **jačanje koordinacije između postupka azila i sistema za podršku žrtvama trgovine ljudima, kako bi se obezbijedilo da lica identifikovana tokom postupka azil kao ranjiva i pod rizikom od trgovine ljudima imaju pristup kako statusu izbjeglice tako i pomoći/zaštiti za žrtve trgovine ljudima;**
- **omogućavanje specijalizovanim NVO sa iskustvom u identifikovanju i pružanju podrške žrtvama trgovine ljudima da imaju redovan pristup objektima za tražioce azila i zadržane migrante kako bi podržali identifikaciju lica za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima;**
- **sistematično informisanje svih tražilaca azila, na jeziku koji mogu razumjeti, u vezi sa njihovim pravima u okviru postupka azila, i zakonskim pravima i uslugama koji su dostupni žrtvama trgovine ljudima;**

⁶⁰ U 2019., ukupno 1.982 lica bilo je smješteno u centru za strance.

- **osiguravanje toga da prije svih prinudnih udaljenja da procjene rizika prije udaljenja iz Crne Gore u potpunosti procijene rizike od trgovine ljudima ili ponovne trgovine ljudima po povratku, u skladu sa obavezom zabrane protjerivanja. U tom kontekstu, poziva se na GRETA-ine Smjernice o pravima međunarodne zaštite za žrtve trgovine ljudima i osobe kojima prijete opasnost od trgovine ljudima.⁶¹**

4. Podrška žrtvama

176. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti⁶² predviđa da zaštitu žrtava trgovine ljudima, kao i žrtava drugih oblika nasilja, mogu da vrše samo pružaoci usluga koji imaju dozvolu za obavljanje djelatnosti u oblasti socijalne i dječje zaštite i vođenje skloništa. Zbog toga su organizacije koje nude pomoć žrtvama trgovine ljudima morale da dobiju licencu na osnovu ovog zakona u 2018. i 2019. godini. Počev od kraja 2018. godine, Ministarstvo rada i socijalnog staranja izdalo je takve licence sljedećim pružaocima usluga, koji mogu da primaju žrtve trgovine ljudima zajedno sa ostalim kategorijama ugroženih lica: Dom za djecu Mladost Bijela (smještaj djece), Centar za podršku djeci i porodicama Bijelo Polje (smještaj odraslih i starih, ili odraslih sa djecom); Sigurna ženska kuća Podgorica (odrasli i stari ili odrasli sa djecom); SOS telefonska linija za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić (odrasli i stari ili odrasli sa djecom); i Dom za stare Grabovac Risan (smještaj odraslih i starih koji su beskućnici). Kao što je navedeno u paragrafu 22, nevladina organizacija Crnogorski ženski lobi, koja je nekada vodila jedino specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima, nije dobila potrebnu licencu i sklonište je zatvoreno u martu 2019. godine.

177. GRETA je obaviještena da podzakonski akt za sprovođenje Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti definiše kvalifikacije koje osoblje treba da ima i koliko lica treba da radi u skloništu. Tako sklonište u kojem je smješteno 20 djece treba da ima bar dva stručnjaka (psihološke, socijalne ili pedagoške stručnjake) i pet drugih članova osoblja, a sklonište koje ima do 20 odraslih, dva stručnjaka i tri druga člana osoblja. Prema nekim organizacijama civilnog društva tehnički i organizacioni zahtjevi za vođenje skloništa su veoma zahtjevni i bez prethodnog finansiranja teško je ispuniti kriterijume.

178. U skladu sa Strategijom za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024., Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da se uključi u finansiranje licenciranog skloništa za žrtve trgovine ljudima. Nakon objave tendera od strane Ministarstva krajem 2019., otvoreno je novo specijalizovano sklonište za žrtve trgovine ljudima 16. decembra 2019., koje vodi NVO Institut za socijalnu i obrazovnu politiku. Ugovor sa Ministarstvom je godišnji i treba da se svake godine organizuje novi tender.

179. Tokom posjete, GRETA je posjetila novo sklonište za žrtve trgovine ljudima, koje se nalazi u gradu na nekih 20km od Podgorice. Sklonište pruža dobre životne uslove u nedavno renoviranom stanu (oko 150m² sa dvorištem od oko 300m²). Adresa skloništa je tajna i sklonište je opremljeno bezbjednosnim uređajima (kamerama i sistemom alarma). Sklonište je licencirano za smještaj do 6 lica žrtava trgovine ljudima (žena, muškaraca i djece) u tri spavaće sobe. Osoblje se sastoji od sedam članova (direktora, psihologa, pravnika i četiri specijalista za socijalni rad i zaštitu djece), od čega četiri na ugovornoj osnovi i tri volontera.

⁶¹ <https://rm.coe.int/guidance-note-on-the-entitlement-of-victims-of-trafficking-and-persons/16809ebf44>

⁶² Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, (SL RCG, br. 027/13 od 11.06.2013, 001/15 od 05.01.2015, 042/15 od 29.07.2015, 047/15 od 18.08.2015, 056/16 od 23.08.2016, 066/16 od 20.10.2016)

180. Lokalni centar za socijalni rad žrtve upućuje u sklonište. Oni mogu ostati najviše devet mjeseci; međutim, mogući su i duži boravci. Sklonište organizuje ograničene aktivnosti, poput radionica kuvanja, i nastoji da otvori malu teretanu. Žrtve mogu napustiti sklonište tokom dana, ali ih obično prati socijalni radnik. U vreme posjete, šest žena iz grupe identifikovanih žrtava sa Tajvana bilo je smješteno u sklonište. GRETA je obaviještena da je sklonište prvenstveno namijenjeno ženama, ali izuzetno muškarci mogu biti smješteni istovremeno, na primjer kada postoje parovi. Zbog velike grupe žrtava sa Tajvana koje su identifikovane, sklonište je istovremeno primilo više od šest osoba. Tokom 2020. godine u prihvatilištu su bile smještene ukupno 54 žrtve trgovine ljudima (34 muškarca i 20 žena). Nakon odlaska grupe žrtava sa Tajvana, u skloništu se nalazi majka sa djetetom (starosti 18 mjeseci) i šestoro djece.

181. Godišnji budžet koji država daje za upravljanje skloništem iznosi 40.000€, a pored toga NVO obezbjeđuje 11.000 €. Budžet se izračunava na osnovu 250 € mjesečno po žrtvi za pokrivanje troškova smeštaja, hrane i drugih usluga. Prema ažuriranim informacijama koje je pružio direktor skloništa, državno finansiranje skloništa nije dovoljno za pokrivanje stvarnih troškova i osiguranje rada skloništa (stvarni troškovi su iznosili oko 70.000 eura u 2020. godini), i prenos novca je odložen, obavezujući prihvatilište da koristi sopstvena sredstva. Kao rezultat toga, NVO Institut za socijalnu i obrazovnu politiku odlučio je da se ne prijavi na ovogodišnji tender za vođenje skloništa za žrtve trgovine ljudima.

182. GRETA je obaviještena da su muškarci žrtve sa Tajvana smješteni u hotelima van Podgorice. U Centru za podršku djeci i porodicama u Bijelom Polju takođe mogu biti smješteni muškarci žrtve trgovine ljudima i dvije žrtve muškarci iz Pakistana su navodno inicijalno tamo smješteni.

183. Revidirani Memorandum o saradnji pojašnjava da troškove liječenja žrtava trgovine ljudima snosi Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore. Ako je potencijalna žrtva državljanin države sa kojom je Crna Gora potpisala bilateralni sporazum o socijalnom osiguranju, troškovi se pokrivaju u skladu sa tim sporazumom. U svim ostalim slučajevima troškove zdravstvene zaštite snosi Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima. Ministarstvo zdravlja je 2015. godine, uz podršku OEBS-a, izdalo brošuru za zdravstvene radnike sa indikatorima za identifikovanje žrtava trgovine ljudima.

184. Pozdravljajući povećano finansiranje za pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima, GRETA naglašava važnost osiguranja dugoročnijeg finansiranja i održivosti, kao i posvećivanje veće pažnje socijalnoj inkluziji žrtava. GRETA primjećuje da je novo sklonište namijenjeno smještaju žena, muškaraca i djece, ali da prostorije ne dozvoljavaju razdvajanje polova, niti dovoljno poštovanje privatnosti. Potrebe ženskih i muških žrtava često se razlikuju, a mjere pomoći koje im se nude treba da uzmu u obzir njihove specifične potrebe, imajući takođe na umu vrstu eksploatacije kojoj su bile izložene. Ranjive žene ne bi trebalo da budu smještene sa muškarcima koje ne poznaju ili sa slučajnim poznanicima. Najbolja međunarodna praksa predlaže da osobe koje su doživjele trgovinu ljudima radi seksualnog iskorišćavanja treba da budu smještene u specijalizovana skloništa, uz poštovanje rodno senzitivnog pristupa.

185. **GRETA smatra da bi crnogorski organi trebalo da preduzmu dodatne korake kako bi obezbijedili da se sve mjere podrške obezbijedene Konvencijom garantuju u praksi, naročito kroz:**

- **uspostavljanje održivijeg finansiranja za skloništa kako bi se obezbijedio opseg i kvalitet pruženih usluga i dovoljan broj mjesta za sve žrtve kojima je potreban bezbjedan smještaj, uključujući muškarce;**
- **pružanje dugoročne podrške žrtvama trgovine ljudima i olakšavanje njihove reintegracije u društvo.**

5. Identifikacija i podrška za djecu žrtve trgovine ljudima

186. Zakonodavni okvir za pružanje podrške djeci kojima je potrebna pomoć definisan je u Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti koji je usvojen u junu 2013. Postupak identifikacije djece žrtava trgovine ljudima je generalno isti kao za odrasle koji su žrtve.

187. Kad su u pitanju djeca kao ranjiva kategorija, ulično prosjačenje je najrasprostranjeniji oblik eksploatacije u Crnoj Gori. U tom cilju, sprovedene su planirane aktivnosti u okviru operacije Prosjak od strane policije u cilju otkrivanja i zaštite djece koja su uhvaćena u prosjačenju. Prema informacijama dostavljenim od strane crnogorskih vlasti, u 2018.g. policija je sprovedla 59 kontrola na terenu, 107 lica je provjereno i podnešeno je 25 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. U 2019.g. podnešeno je 16 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv lica zbog organizovanja dječijeg prosjačenja. Međutim, GRETA je obaviještena da je u svega nekoliko slučajeva djece koja su bila eksploatisana u svrhu prosjačenja došlo je do pokretanja istraga vezano za trgovinu ljudima (vidjeti stav 87). Protokol koji se odnosi na djecu koja su uključena u život i rad na ulici (uključujući prosjačenje) usvojen je u septembru 2019. između Kancelarije ombudsmana i relevantnih organa, i organizovan je niz aktivnosti i radionica za podizanje svijesti. Protokolom se definišu postupanja relevantnih stručnjaka koji obavljaju poslove u vezi sa zaštitom djece u uličnim situacijama (policija, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove itd.). Ministarstvo unutrašnjih poslova formiralo je koordinaciono tijelo za sprovođenje ovog protokola u februaru 2020. godine.

188. Kao što je navedeno u paragrafu 13, praksa ugovaranja ranih brakova koji se graniče sa prinudnim brakovima je česta među romskom i egipćanskom zajednicom. GRETA je takođe obaviještena da bi u nekim od ovih slučajeva organima trebalo puno vremena kako bi djelovali i ne bi adekvatno odgovorili. U jednom slučaju na primjer, navodno je crnogorskim vlastima trebalo više od dva mjeseca da obavijeste Koordinatora Kosova za borbu protiv trgovine ljudima u vezi sa tim slučajem. Djevojka koja je imala manje od 16 godina vraćena je počinocu a kada je djevojka napunila 16 godina, brak je legalizovan. Prema NVO, vlasti potvrđuju da treba da dođe do stvarne eksploatacije kako bi bili u mogućnosti da identifikuju lice kao žrtvu trgovine ljudima. Osim toga, samo kada postoje dokazi o razmjeni novca, slučaj može da se tretira kao trgovina ljudima u svrhu ulaska u nezakonit brak. GRETA ističe da u cilju ispunjavanja definicije trgovine ljudima koja je data u članu 4 Konvencije, ne mora da dođe do stvarne eksploatacije. Nadalje, trgovinom djecom na osnovu člana 4 (c) Konvencije ne traži se novčana razmjena.

189. Crnogorske vlasti su se pozvale na niz aktivnosti koje su organizovane za djecu koja idu u školu i za djecu koja žive u institucijama, koje su se fokusirale na sprječavanje seksualne i ekonomske eksploatacije⁶³. Zavod za socijalnu i dječju zaštitu je akreditovao dva programa obuka koji se odnose na oblast sprječavanja trgovine djecom i suzbijanja ugovorenih brakova između djece. Kako bi se povećala zaštita djece romske i egipćanske populacije, kontinuirano se sprovodi vršnjačka edukacija uz fokus na problem najgorih oblika dječijih i nezakonitih brakova.

190. Standardne operativne procedure za postupanje sa djecom odvojenom od roditelja i sa djecom bez pratnje su izrađene, u saradnji sa UNICEF-om i Crvenim krstom Crne Gore. Međutim, prema dobijenim informacijama, ovi SOP-ovi su tražili dodatnu implementaciju u praksi. Kao što je navedeno u paragrafu 12, u 2019. bilo je samo 4 djece bez pratnje koja su tražili azila.

191. Delegacija GRETA-e posjetila je Dječji dom Mladost u Bijeloj, koji pruža rezidencijalnu brigu za djecu bez roditeljskog staranja koja su pretrpjela zlostavljanje i nasilje u svojim porodicama (uključujući i djecu koja su živjela ili prosila na ulici). Maksimalni kapacitet doma je 95 djece, od 3 do 18 godina. Dječji dom vodi nekoliko projekata u cilju dalje podrške deinstitutionalizaciji. Centar za socijalni rad djecu upućuje u tu ustanovu, ali ustanova ne biva upoznata sa tim da li bi djeca mogla biti žrtve trgovine ljudima. Centar za socijalni rad imenuje zakonskog staratelja koji je obično predstavnik centra za socijalni rad. Izviješteno je da posebno među djecom iz romske i egipćanske populacije postoji problem djece koja beže iz ustanove. GRETA sa zahvalnošću primjećuje profesionalnost i predanost osoblja koje radi u Dječijem

domu u Bijeloj i naglašava da bi oni trebalo da budu uključeni u primjenu relevantnih SOP-ova i obučeni za otkrivanje indikatora ili trgovine ljudima.

192. GRETA je obaviještena da se djeca koja prose ili koja čine krivična djela ili prekršaje takođe smještaju u jedinicu za prihvatanje Centra za djecu i omladinu Ljubović u Podgorici. Poslije boravka od najviše 30 dana djeca se vraćaju roditeljima. Ako dijete nema roditelje, dijete biva premješteno u Dječji dom Mladost Bijela ili u hraniteljsku porodicu. Vlasti su istakle da na osnovu porodične situacije i procjene najboljih interesa djeteta, ono biva smješteno u Dječji dom u Bijeloj ili u Ljubović. Međutim, prema različitim sagovornicima, bilo bi poželjno da se Centar u Ljuboviću koristi samo kao hitno rješenje na nekoliko dana.

193. GRETA smatra da bi crnogorski organi trebalo da ojačaju svoje napore u identifikovanju djece žrtava, i da im obezbijede adekvatnu podršku, a naročito da:

- obezbijede to da djeca žrtve trgovine ljudima koriste specijalizovani smještaj i usluge širom zemlje;**
- obezbijede to da se sprovede odgovarajuća procjena rizika prije vraćanja djece roditeljima, uzimajući u obzir najbolje interese djeteta;**
- pruže dugoročno praćenje socijalne inkluzije djece žrtava trgovine ljudima;**
- obezbijede to da se efikasno sprovode Operativne procedure za postupanje sa djecom odvojenom od roditelja i djecom bez pratnje, kao i Standardne operativne procedure za identifikovanje žrtava trgovine ljudima;**
- obezbijede dalje obuke i instrumente za učesnike (policiju, tužioce, organe za azil i migracije, pružaoce usluga, NVO, organe za zaštitu djece, socijalne radnike) u vezi sa identifikacijom djece žrtava trgovine ljudima za različite oblike eksploatacije.**

Prilog 1- Spisak zaključaka i preporuka GRETA-e za djelovanje

Mjesto preporuka za djelovanje u tekstu izvještaja je naznačen u zagradi.

Teme vezano za treći krug evaluacija Konvencije

Pravo na informisanje (članovi 12 i 15)

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale da ojačaju sistematsko pružanje usmenih i pisanih informacija licima za koja se pretpostavlja da su žrtve i formalno identifikovanim žrtvama trgovine ljudima, na jeziku koji mogu razumjeti, u vezi sa njihovim pravima, dostupnim uslugama i načinom pristupa njima, kao i implikacije identifikovanja lica kao žrtve trgovine ljudima. Službenici za sprovođenje zakona i članovi tima za identifikaciju treba da budu obučeni i upućeni kako da žrtvama trgovine ljudima pravilno objasne njihova prava, uzimajući u obzir kognitivne sposobnosti i psihološko stanje žrtava. Slično tome, osoblje koje radi u prihvatnim centrima za azil i centrima za zadržavanje treba da bude obučeno i upućeno kako da proaktivno pružaju informacije licima i grupama u riziku od trgovine ljudima (stav 44).
- GRETA takođe smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dodatne korake kako bi osigurale dostupnost prevodilaca za različite jezike kojima govore tražioci azila, kao i njihovu nezavisnost i senzibilizaciju vezano za pitanje trgovine ljudima (stav 45).

Pravna podrška i besplatna pravna pomoć (član 15)

- GRETA apeluje na crnogorske vlasti da preduzmu dalje korake za olakšavanje i garantovanje pristupa pravdi žrtvama trgovine ljudima, naročito kroz obezbjeđivanje sljedećeg:
 - advokat se dodjeljuje čim postoji opravdani osnov da je neko lice žrtva trgovine ljudima, prije nego što dotična lica odluče da li žele ili ne žele saradivati sa vlastima i/ili dati zvaničnu izjavu;
 - vlasti i Advokatska komora podstiču obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, a žrtvama trgovine ljudima se sistematski dodjeljuje specijalizovani advokat sa iskustvom u krivičnim predmetima (stav 54).

Psihološka pomoć (član 12)

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dalje korake kako bi osigurale da se žrtvama trgovine ljudima pruži psihološka pomoć koja će im pomoći da prevaziđu traumu kroz koju su prošle, i da postignu održivi oporavak i socijalno uključivanje (stav 59).

Pristup poslu, stručno osposobljavanje i obrazovanje (član 12)

- GRETA pozdravlja to što dozvola za privremeni boravak iz humanitarnih razloga omogućava pristup tržištu rada i smatra da bi crnogorske vlasti trebalo dalje da jačaju efikasan pristup i/ili reintegraciju, vezano za tržište rada za žrtve trgovine ljudima i njihovo ekonomsko i socijalno uključivanje kroz pružanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanja, podizanje svijesti kod poslodavaca i promociju mikro preduzeća, socijalnih preduzeća i javno-privatnih partnerstava, uključujući putem državnih programa zapošljavanja, sa ciljem stvaranja odgovarajućih radnih mogućnosti za žrtve trgovine ljudima (stav 62).

Naknada (član 15)

- GRETA apeluje na crnogorske vlasti da ulože napore kako bi garantovali efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, naročito kroz:
 - osiguravanje da je prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku dobit od eksploatacije žrtve ili gubitak koji je žrtva pretrpjela, dio krivične istrage u cilju podržavanja zahtjeva za naknadu štete na sudu;
 - potpuno korišćenje zakonodavstva o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete žrtvama trgovine ljudima i obezbedilo da se imovina koja se može povratiti koja je oduzeta u krivičnom postupku vrati žrtvi što je prije moguće;
 - uvođenje postupka kroz koji žrtve imaju pravo da dobiju odluku o naknadi štete od počinioca kao dio krivičnog postupka i zahtijevaće od sudova da, gdje je to moguće, navedu zašto naknada štete nije uzeta u obzir;
 - uključivanje teme nadoknade u programe obuke za advokate, tužioce i sudije i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon nudi da bi se uvažili zahtjevi za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima;
 - osiguravanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na nacionalnost i status prebivališta, ispunjavaju uslove za državnu naknadu štete, donošenjem Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja; u tom kontekstu, uspostavljanje fonda za naknadu štete žrtava koji koristi oduzetu imovinu počinitelja trgovine ljudima za finansiranje naknade štete treba tretirati kao prioritet (stav 76).

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale preduzeti dalje korake kako bi omogućile efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima tako što će dosuđivati naknadu u krivičnom postupku koju država može platiti unaprijed i država preuzima odgovornost za povraćaj iznosa od prestupnika (stav 77).

Istrage, gonjenja, sankcije i mjere (članovi 22, 23 i 27)

- GRETA apeluje na crnogorske vlasti da preduzmu mjere u cilju jačanja odgovora krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući kroz:
 - osiguravanje proaktivne i brze istrage krivičnih djela trgovine ljudima, bez obzira da li je podnijeta žalba na prijavljeno krivično djelo, korišćenje svih mogućih dokaza, kao što su dokazi prikupljeni posebnim tehnikama istrage, finansijski dokazi, dokumenti i digitalni dokazi, tako da se manje oslanja na svjedočenje žrtava ili svjedoka;
 - traženje da se razmotri angažovanje specijalizovanih finansijskih istražitelja za svaki slučaj trgovine ljudima;
 - jačanje napora da se istraži, goni i obezbijede osuđujuće presude u slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uz uključenost inspektora rada i poreskih inspektora (stav 96).

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dalje korake u cilju:
 - unaprjeđenja procesuiranja slučajeva trgovine ljudima u svrhu dječijeg, ranog ili prinudnog braka;
 - senzibilizacije tužilaca i sudija vezano za prava žrtava trgovine ljudima i podsticanje razvoja specijalizacije među tužiocima i sudijama za bavljenje slučajevima trgovine ljudima (stav 97).

Odredba o nekažnjavanju (član 26)

- GRETA pozdravlja usvajanje smjernica o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima i smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu mjere kako bi osigurale efikasno poštovanje ovih smjernica, obračujući posebnu pažnju na djecu koja su potencijalne žrtve trgovine ljudima, uključujući pružanje obuke na njihovoj osnovi policijskim službenicima, tužiocima, sudijama, advokatima i drugim relevantnim profesionalcima (stav 102).

Zaštita žrtava i svjedoka (Članovi 28 i 30)

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo u potpunosti da iskoriste sve raspoložive mjere za zaštitu žrtava i svjedoka trgovine ljudima i spriječe zastrašivanja tokom istrage, kao i tokom i nakon sudskog postupka (stav 111).

Specijalizovane institucije i koordinaciona tijela (Član 29)

- GRETA pozdravlja postojanje policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za trgovinu ljudima i smatra da bi crnogorske vlasti trebale promovisati specijalizaciju i obuku sudija za bavljenje slučajevima trgovine ljudima. Dalja obuka o trgovini ljudima treba da bude integrisana u redovne programe obuke relevantnih profesionalnih grupa, uključujući službenike za sprovođenje zakona, tužioce, sudije, forenzičke eksperte, inspektore rada, socijalne radnike, osoblje za zaštitu djece, zdravstveno osoblje i diplomatsko i konzularno osoblje (stav 120).
- GRETA smatra da bi pozitivne rezultate dobijene od Operativnog tima trebalo ojačati osiguravanjem da se rad tima adekvatno i održivo finansira i formalizuje (stav 121).

Međunarodna saradnja (Član 32)

- GRETA pozdravlja učesće crnogorskih vlasti u međunarodnoj saradnji i poziva ih da nastave sa svojim naporima u tom pogledu. Pozitivna upotreba i benefiti korišćenja Eurojusta trebaju se uključiti u obuku policijskih službenika, tužilaca i sudija (stav 127).

Postupci prilagođeni djeci za dobijanje pristupa pravdi i pravnim lijekovima

- GRETA pozdravlja sprovođenje gore pomenutih projekata i inicijativa i smatra da bi crnogorske vlasti trebale preduzeti korake da osiguraju postupke prilagođene djeci tokom istrage, krivičnog gonjenja i donošenja presuda u slučajevima trgovine ljudima, u skladu sa Smjernicama Komiteta ministara Savjeta Evrope o pravdi prilagođenoj djeci, koji bi trebalo da sadrže mjere koje će obezbijediti postojanje dovoljnog broja soba za saslušanje prilagođene djeci u cijeloj zemlji (stav 138).

Uloga preduzeća

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale da ojačaju angažovanje sa privatnim sektorom, u skladu sa Vodećim principima UN-a o poslovanju i ljudskim pravima i Preporukom Komiteta ministara Savjeta Evrope CM/Rec (2016) 3 o ljudskim pravima i poslovanju, sa ciljem podizanja svijesti o važnoj
-

➤ ulozi i odgovornosti preduzeća u pružanju podrške rehabilitaciji i oporavku žrtava i pružanju pristupa efikasnim lijekovima (stav 142).

➤ Dalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale da usvoje zakone koji integrišu sprječavanje trgovine ljudima i eksploatacije radne snage u politike javnih nabavki i promovišu transparentnost u lancima snabdijevanja, kako bi se omogućio nadzor učinka kompanija u sprječavanju trgovine ljudima i eksploatacije radne snage (stav 143).

Mjere za sprečavanje i prepoznavanje korupcije

➤ GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebale uključiti i efikasno sprovesti mjere borbe protiv korupcije u kontekstu trgovine ljudima u opšte politike borbe protiv korupcije (stav 147).

Dodatne teme koje se tiču Crne Gore

Dešavanja u institucionalnom i političkom okviru za aktivnosti borbe protiv trgovine ljudima

➤ GRETA ponavlja svoju preporuku iz svog drugog izvještaja na osnovu koje bi crnogorske vlasti trebale ispitati mogućnost uspostavljanja nezavisnog Nacionalnog izvjestioca ili određivanja drugog već postojećeg mehanizma kao nezavisnog organizacionog tijela s ciljem osiguranja efikasnog praćenja aktivnosti državnih institucija za borbu protiv trgovine ljudima i davanje preporuka zainteresovanim osobama i institucijama (vidjeti član 29 stav 4 Konvencije i stav 298 izvještaja obrazloženja) (stav 24).

Mjere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

➤ GRETA apeluje na crnogorske vlasti da:

- osiguraju da Inspekcija rada ima odgovarajuće ljudske i finansijske resurse za obavljanje inspekcija u cilju sprečavanja i otkrivanja slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
- ojačaju saradnju između inspektora rada, službenika za sprovođenje zakona, poreskih organa, sindikata i aktera civilnog društva, u cilju prikupljanja dokaza neophodnih za uspješnu istragu i procesuiranje slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
- odvojiti funkcije sprovođenja imigracije od uloga inspekcije rada i osigurati da inspektori rada daju prioritet otkrivanju osoba koje rade u neregularnim situacijama i koje su podložne trgovini ljudima;
- razviti bezbjedne mehanizme izvještavanja i žalbi za slučajeve radne eksploatacije (stav 154).

➤ GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da uvedu mehanizme za praćenje usklađenosti preduzeća sa radnim standardima i ljudskim pravima u svim njihovim lancima snabdijevanja (stav 155).

Društvene, ekonomske i druge inicijative za grupe podložne trgovini ljudima (Član 5)

➤ GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da nastave da ulažu u socijalne, ekonomske i druge mjere za grupe podložne trgovini ljudima, uključujući i rad na dopiranju do zajednica Roma i Egipćana. Dalje napore treba uložiti u promovisanje rodne ravnopravnosti, borbu protiv nasilja nad ženama i dečjim/ranim/prisilnim brakovima, kao i podržavanje specifičnih politika za osnaživanje žena i djevojčica kao sredstva za borbu protiv osnovnih uzroka trgovine ljudima (stav 162).

➤ GRETA poziva crnogorske vlasti da nastave sa naporima da osiguraju efikasan pristup procedurama građanske registracije i izdavanja ličnih dokumenata izbjeglicama iz bivše Jugoslavije i licima u riziku od apatridije (stav 163).

Identifikacija žrtava trgovine ljudima

- GRETA poziva crnogorske vlasti da dalje ojačaju identifikaciju žrtava trgovine ljudima, uključujući kroz:
- definisanje SOP-ova za identifikaciju žrtava trgovine ljudima kao obavezujućih i obuke svih relevantnih profesionalaca o njihovoj upotrebi, uključujući osoblje koje radi u objektima za azilante i zadržane migrante;
 - uključivanje specijalnog policijskog odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima u zajedničke inspekcije sa inspekcijom rada;
 - obezbjeđivanje toga da službenici za sprovođenje zakona, socijalni radnici, NVO i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju doseg svog rada u identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije kao i radne eksploatacije;
 - obezbjeđivanje toga da kad god postoji opravdani osnovi da je stranac žrtva trgovine ljudima, lice u pitanju ima pristup periodu oporavka i refleksije;
 - jačanje koordinacije između postupka azila i sistema za podršku žrtvama trgovine ljudima, kako bi se obezbijedilo da lica identifikovana tokom postupka azil kao ranjiva i pod rizikom od trgovine ljudima imaju pristup kako statusu izbjeglice tako i pomoći/zaštiti za žrtve trgovine ljudima;
 - omogućavanje specijalizovanim NVO sa iskustvom u identifikovanju i pružanju podrške žrtvama trgovine ljudima da imaju redovan pristup objektima za tražioce azila i zadržane migrante kako bi podržali identifikaciju lica za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima;
 - sistematično informisanje svih tražilaca azila, na jeziku koji mogu razumjeti, u vezi sa njihovim pravima u okviru postupka azila, i zakonskim pravima i uslugama koji su dostupni žrtvama trgovine ljudima;
 - osiguravanje toga da prije svih prinudnih udaljenja procjene rizika prije udaljenja iz Crne Gore u potpunosti procijene rizike od trgovine ljudima ili ponovne trgovine ljudima po povratku, u skladu sa obavezom zabrane protjerivanja. U tom kontekstu, poziva se na GRETA-ine Smjernice o pravima međunarodne zaštite za žrtve trgovine ljudima i osobe kojima prijete opasnost od trgovine ljudima (stav 175)

Podrška žrtvama

- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dodatne korake kako bi osigurale da sve mjere pomoći predviđene Konvencijom budu zagarantovane u praksi, posebno kroz:
- uspostavljanje održivijeg finansiranja skloništa, kako bi se osigurao opseg i kvalitet pruženih usluga i dovoljan broj mjesta za sve žrtve kojima je potreban siguran smještaj, uključujući muškarce;
 - pružanje dugoročne pomoći žrtvama trgovine ljudima i omogućavanje njihove reintegracije u društvo (stav 186).

Identifikacija i podrška djeci koja su žrtve trgovine ljudima

- GRETA smatra da bi crnogorski organi trebalo da ojačaju svoje napore u identifikovanju djece žrtava, i da im obezbijede adekvatnu podršku, a naročito da:
- obezbijede to da djeca žrtve trgovine ljudima koriste specijalizovani smještaj i usluge širom zemlje;
 - obezbijede to da se sprovede odgovarajuća procjena rizika prije vraćanja djece roditeljima, uzimajući u obzir najbolje interese djeteta;

-
- pruže dugoročno praćenje socijalne inkluzije djece žrtava trgovine ljudima;
 - obezbijede to da se efikasno sprovode Operativne procedure za postupanje sa djecom odvojenom od roditelja i djecom bez pratnje, kao i Standardne operativne procedure za identifikovanje žrtava trgovine ljudima;
 - obezbijede dalje obuke i instrumente za učesnike (policiju, tužioce, organe za azil i migracije, pružaoce usluga, NVO, organe za zaštitu djece, socijalne radnike) u vezi sa identifikacijom djece žrtava trgovine ljudima za različite oblike eksploatacije. (stav 193)

Prilog 2- Spisak javnih tijela, međuvladinih organizacija i aktera civilnog društva sa kojima je GRETA održala konsultacije

Javna tijela

- Ministarstvo unutrašnjih poslova
 - o Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima
- Uprava policije
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
- Ministarstvo zdravlja
- Ministarstvo prosvjete
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- Uprava za inspekcijske poslove
 - o Inspekcija rada
- Zavod za zapošljavanje
- Vrhovno državno tužilaštvo
- Vrhovni sud
- Viši sud Podgorica
- Policijska akademija
- Centar za obuku u sudstvu i tužilaštvu
- Skupština Crne Gore
- Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda (Ombudsman)

Međuvladine agencije

- Međunarodna organizacija za migracije (IOM)
- Organizacija za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE)
- UNICEF
- UNHCR

NVO i druge organizacije civilnog društva

- Advokatska komora
- Centar za romske inicijative
- Crnogorski ženski lobi
- Unija poslodavaca
- Centar za ženska prava

KOMENTARI VLADE

Sljedeći komentari nijesu dio GRETA analize vezano za situaciju u Crnoj Gori

GRETA je započela dijalog sa crnogorskim vlastima o prvom nacrtu izvještaja. Brojni komentari vlasti su uzeti u obzir i integrisani u konačnu verziju izvještaja.

Konvencija zahtijeva da se „izvještaj i zaključci GRETA-e objave nakon njihovog usvajanja, zajedno sa eventualnim komentarima dotične strane“. GRETA je svoj konačni izvještaj prosljedila crnogorskim vlastima 23. aprila 2021. godine i pozvala ih da podnesu konačne komentare. Komentari vlasti, dostavljeni 24. maja 2021. godine, dati su u nastavku.

U skladu sa zahtjevom GRETA, crnogorske vlasti su dostavile dodatne komentare i informacije na izvještaj:

STAV 12

„Sve je veći broj osoba koje su u tranzitu kroz Crnu Goru kao dio mješovitog migracionog toka. Prema UNHCR, rekordan broj tražioca azila koji izražavaju namjeru da se prijave za azil, zabilježen je 2019. godine (7,975). Od njih, većina (75.9%) je prešla kroz Crnu Goru bez podnošenja zahtjeva za azil, a samo 1,921 njih se prijavilo za azil (većinom muškarci iz Maroka, Alžira, Iraka i Sirije). Bilo je 198 djece koja su zatražila azil (121 dječaka i 77 djevojčica), od kojih je 2% bilo bez pratnje (sve dječaci). UNHCR napominje da od uspostavljanja crnogorskog sistema azila 2007. nijedna žrtva trgovine ljudima nije identifikovana u kontekstu procedure za azil, što upućuje na to da postupci za otkrivanje indikatora ranjivosti i identifikovanje žrtava trgovine ljudima među tražiocima azila nisu dovoljni (vidjeti stav 171). Prema ažuriranim informacijama dobijenim od crnogorskih vlasti, u decembru 2020. godine, nakon intervjua sa avganistanskim tražiocima azila u centru za azil u Spužu, protiv jednog lica je pokrenut krivični postupak za trgovinu ljudima i ropstvo. GRETA bi željela da bude obaviještena o ishodu ovog postupka, uključujući i to da li su avganistanski tražioci azila formalno identifikovani kao žrtve trgovine ljudima i da li su dobili pomoć i zaštitu.“

Komentar Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima:

Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima i Više državno tužilaštvo Podgorica nisu formirali slučaj „trgovine ljudima i ropstva“, u kojem su, prema ovom izvještaju, službeno identifikovani avganistanski tražioci azila kao žrtve trgovine ljudima.

STAV 37

„Žrtve trgovine ljudima koje su pretrpjele štetu su takođe informisane od strane nadležnog javnog tužioca o njenim/njegovim pravima kao povrijeđene strane, u skladu sa odredbama ZKP-a. Žrtve koje imaju status svjedoka u krivičnim postupcima su takođe informisane o njihovim pravima i obavezama u ulozi svjedoka, u skladu sa ZKP. Dalje, prema Članu 52 ZKP-a, žrtve trgovine ljudima mogu podnijeti privatnu tužbu nadležnom sudu (npr. da se predstavljaju kao privatni tužioci), što im omogućava pojedina prava navedena u Članu 58 ZKP-a. Naročito, oštećena strana koja je žrtva „krivičnog djela protiv polne slobode“ (Poglavlje 18 KZ-a) ima pravo da bude saslušana i da njen postupak sprovodi sudija istog pola, ukoliko sastav suda to dozvoljava (Član 58, stav 4 ZKP-a). Osim toga, prema Članu 59 ZKP-a, ukoliko nadležni tužilac odluči da odbaci krivičnu prijavu i prekine istragu/krivični postupak, oštećena strana može da preuzme gonjenje kao pomoćni tužilac (ostali uslovi su navedeni u Članovima 60-65 ZKP-a).“

Komentar Vrhovnog suda:

Ukazujemo da u skladu sa članom 52 Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, kad je oštećeni podnio krivičnu prijavu, a u toku postupka se utvrdi da se radi o krivičnom djelu za koje se goni po privatnoj tužbi, prijava će se smatrati blagovremenom privatnom tužbom ako je podnesena u roku predviđenom za privatnu tužbu. Krivično djelo trgovine ljudima iz člana 444 KZ CG nije krivično djelo za koje se gonjenje može preduzeti po privatnoj tužbi.

STAV 87:

“Poslije posjete GRETA-e, za slučaj trgovine ljudima izrečena je još jedna presuda za trgovinu ljudima. K.br 4/19, od 17. jula 2020. godine, u kojem je Viši sud u Podgorici osudio okrivljenog na 10 godina zatvora (presuda još nije pravosnažna). Istraga je pokrenuta u oktobru 2018. godine, optužnica je podignuta 24. januara 2019. godine, a potvrđena 11. februara 2019. godine. Prema izjavi za javnost Višeg državnog tužilaštva u Podgorici⁴³ okrivljeni je prisilio svoje četvoro djece (tri dječaka i devojčicu) da prose i eksploatisao je njihov rad, istovremeno prijeteći da će ih ubiti i vršeci fizičko nasilje nad njima i njihovom majkom kad god odbiju da se povinuju, u periodu od 1. januara 2010. do 15. oktobra 2018. Porodica je živjela u siromašnom naselju u Podgorici, naseljenom uglavnom Romima. Prema dostupnim podacima, u martu 2006. godine okrivljeni je optužen za pokušaj trgovine novorođenom ćerkom, ali su umesto toga podignute optužnice za krivično djelo „promjena porodičnog stanja“ (član 218. KZ), jer su okrivljeni i bebina majka je tvrdila da su je dali drugom paru da se brine o njoj, bez naplate, jer nisu imali novca za odgovarajuću njegu, a okrivljeni je osuđen na 10 mjeseci zatvora.”

Komentar Vrhovnog suda:

U ovom predmetu, odlučujući po podnijetim žalbama, Apelacioni sud Crne Gore je odlukom Kž.br. 74/20 od 06.11.2020. godine, preinačio presudu Višeg suda u Podgorici K. br. 4/19 u dijelu odluke o kazni, i osudio optuženog na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina.

Takođe, tokom 2019. i 2020. godine, pred Višim sudom u Podgorici bilo je u radu još predmeta zbog krivičnog djela trgovine ljudima, i njihov prikaz slijedi u nastavku teksta:

U predmetu K.br.190/19 u kojem je krivični postupak bio pokrenut protiv 2 lica (Pakistanci rođeni 1981. i 1990. god.), a oštećeni su dva muška punoljetna lica, sud je dana 30.12.2020. godine, donio presudu kojom se okrivljeni oslobađaju optužbe. U toku je postupak odlučivanja pred drugostepenim sudom po podnijetim žalbama.

U predmetu K.br. 82/20 krivični postupak je bio pokrenut protiv 1 lica (državljanin Kosova, rođen na Kosovu 1979. god., nezaposlen, oženjen, otac desetoro djece), Dana 28.12. 2020. godine sud je donio presudu kojom je okrivljeni osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 2(dvije) godine i ova presuda je potvrđena.

Kada je riječ o krivičnim postupcima koji su u toku pred Višim sudom u Podgorici, to su sljedeći predmeti:

1. K.br. 86/20 – Krivični postupak je pokrenut protiv jednog lica muškog pola (bez državljanstva rođen 1976. god. na Kosovu, protiv kojeg nije određen pritvor), a oštećeno je jedno punoljetno žensko lice. Prvi glavni pretres je održan 23.10.2020. godine, a sljedeći je zakazan za 04.06.2021. godine.

2. K.br. 161/20 – Krivični postupak je pokrenut protiv jednog lica muškog pola (državljanin Crne Gore, rođen u Podgorici 1977. god., nezaposlen, oženjen, otac devetoro djece, nije određen pritvor), a oštećeno je jedno maloljetno žensko lice. Prvi glavni pretres je održan 11.03.2021. godine, a sljedeći je zakazan za 08.07.2021. godine.

3. K.br. 11/21 – Krivični postupak je pokrenut protiv dva punoljetna lica muškog pola (bez državljanstva, rođeni na Kosovu 1973. i 1976. godine, sa prebivalištem u Crnoj Gori, nezaposleni, oženjeni), a oštećeno je jedno maloljetno lice ženskog pola. Prvi glavni pretres je zakazan za 25.05.2021. godine.

4. K.br. 21/21 – Krivični postupak je pokrenut protiv jedne ženske osobe (državljanke Crne Gore, rođena 1991. godine u Rožajama sa prebivalištem u Podgorici, neudata, nezaposlena), a oštećeno je više punoljetnih ženskih lica, a od kojih je jedna državljanke Republike Srbije, dok su ostale državljanke Crne Gore. U ovom predmetu je dana 21.04.2021. godine donijeto rješenje o usvajanju sporazuma o priznanju krivice.

Komiteet članica Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima

Preporuka CP/Rec 2021 04

o implementaciji Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane Crne Gore

usvojeno na 28. sastanku Komiteta članica

4. jun 2021.

Komiteet članica Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: Konvencija), postupajući pod uslovima člana 38 (7) Konvencije;

Uzimajući u obzir svrhe Konvencije za sprječavanje i borbu protiv trgovine ljudima, uz istovremeno garantovanje rodne ravnopravnosti, zaštitu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, izraditi sveobuhvatan okvir za zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima, osigurati efikasnu istragu i krivično gonjenje krivičnih djela povezanih sa trgovinom ljudima i promovisanje međunarodne saradnje;

Imajući u vidu odredbe člana 36 (1) Konvencije koje se odnose na nadzornu ulogu Grupe eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) u implementaciji Konvencije;

Uzimajući u obzir Poslovnik o radu Komiteta članica;

Uzimajući u obzir instrument o ratifikaciji koji je Crna Gora deponovala 30. jula 2008. ;

Pozivajući se na Preporuke Komiteta članica potpisnica CP (2016) 10 o sprovođenju Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane Crne Gore i izvještaj crnogorskih vlasti o mjerama preduzetim u skladu sa ovom preporukom, dostavljen 6. novembra 2017;

Razmotrivši treći izveštaj o sprovođenju Konvencije od strane Crne Gore, koji je usvojila GRETA na 40. sastanku (22. i 26. marta 2021. godine), kao i komentare crnogorske vlade primljene 24. maja 2021. godine;

Imajući u vidu fokus trećeg kruga evaluacije Konvencije na pristup pravdi i efikasnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima;

Uzimajući u obzir zaključke i predloge sadržane u Dodatku I trećeg izvještaja GRETA-e o temama u vezi sa trećim krugom evaluacije i pratećim temama specifičnim za Crnu Goru;

Pozdravljajući preduzete mjere i napredak postignut od crnogorskih vlasti u sprovođenju Konvencije, a posebno:

- usvajanje nove Strategije za borbu protiv trgovine ljudima (THB) koja pokriva period 2019-2024;
- usvajanje Standardnih operativnih procedura (SOP) za identifikaciju žrtava i uspostavljanje multidisciplinarnog tima za identifikaciju;
- uspostavljanje Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima, što je rezultiralo povećanjem broja krivičnih gonjenja i osuđujućih presuda;

-
- izmjene i dopune Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, prema kojima su žrtve trgovine ljudima prepoznate kao privilegovani korisnici besplatne pravne pomoći, bez procjene njihovog finansijskog stanja;
 - usvajanje smjernica o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima;
 - učešće u međunarodnoj saradnji u borbi protiv trgovine ljudima.

A. Preporučuje Vladi Crne Gore da preduzme mjere za rješavanje sljedećih pitanja za neodložno djelovanje¹ utvrđenih u izvještaju GRETA-e:

1. preduzeti dalje korake za olakšavanje i garantovanje pristupa pravdi za žrtve trgovine ljudima, posebno osiguravajući da:

- advokat se dodjeljuje čim postoje opravdani osnov da je neko lice žrtva trgovine ljudima, prije nego što dotične osobe odluče da li žele ili ne žele saradivati sa vlastima i/ili dati zvaničnu izjavu;
- vlasti i Advokatska komora podstiču obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, a žrtvama trgovine ljudima sistematično se dodjeljuju specijalizovani advokati sa iskustvom u krivičnim predmetima (stav 54);

2. uložiti napore u garantovanje efikasnog pristupa naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, posebno:

- osiguravanje da je prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku dobit od eksploatacije žrtve ili gubitak koji je žrtva pretrpjela, dio krivične istrage u cilju podržavanja zahtjeva za naknadu štete na sudu;
- potpuno korišćenje zakona o trajnom i privremenom oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete žrtvama trgovine ljudima i obezbijedilo da se nadoknadi imovina oduzeta u krivičnom postupku vrati žrtvi što je prije moguće;
- uvođenje postupka kroz koji žrtve imaju pravo da o dobiju odluku o naknadi štete od počinioca kao dio krivičnog postupka i zahtijevanje od sudova da, gdje je to moguće, navedu zašto naknada štete nije uzeta u obzir;
- uključivanje teme naknade štete u programe obuke za advokate, tužioce i sudije i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon nudi da bi se uvažili zahtjevi za naknadu štete žrtava trgovine ljudima;
- osiguravanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na nacionalnost i status prebivališta, ispunjavaju uslove za državnu naknadu štete, stupanjem na snagu Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja; u tom kontekstu, uspostavljanje fonda za obeštećenje žrtava koji koristi oduzetu imovinu počinioca trgovine ljudima za finansiranje naknade štete treba tretirati kao prioritet (stav 76);

3. preduzeti mjere za dalje jačanje odgovora krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući kroz:

- osiguravanje proaktivne i brze istrage krivičnih djela trgovine ljudima, bez obzira da li je podnijeta žalba na prijavljeno krivično djelo, korišćenje svih mogućih dokaza, kao što su dokazi prikupljeni posebnim tehnikama istrage, finansijski dokazi, dokumenti i digitalni dokazi, tako da se manje oslanja na svjedočenje žrtava ili svjedoka;
 - traženje da se razmotri angažovanje specijalizovanih finansijskih istražitelja za svaki slučaj trgovine ljudima;
 - jačanje napora za istragu, krivično gonjenje i osiguravanje osuđujućih presuda u slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uz učešće inspektora rada i poreskih inspektora (stav 96);
4. ojačati prevenciju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uključujući:
- osiguravanje da Inspekcija rada ima odgovarajuće ljudske i finansijske resurse za obavljanje inspekcija u cilju sprječavanja i otkrivanja slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;

¹ Broj stava u kojem se definišu preporuke GRETA-e u izvještaju naveden je u zagradi.

-
- jačanje saradnje između inspektora rada, službenika za sprovođenje zakona, poreskih organa, sindikata i aktera civilnog društva, u cilju prikupljanja dokaza neophodnih za uspješnu istragu i procesuiranje slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
 - razdvajanje funkcija sprovođenja imigracije od uloga inspekcije rada i osigurati da inspektori rada daju prioritet otkrivanju osoba koje rade u neregularnim situacijama i koje su podložne trgovini ljudima;
 - razvijanje bezbjednih mehanizama za izvještavanje i žalbe za slučajeve radne eksploatacije (stav 154);
5. dalje jačati identifikaciju žrtava trgovine ljudima, uključujući kroz:
- definisanje SOP-ova za identifikaciju žrtava trgovine ljudima kao obavezujućih i obuke svih relevantnih profesionalaca o njihovoj upotrebi, uključujući osoblje koje radi u objektima za azilante i zadržane migrante;
 - uključivanje specijalizovanog policijskog odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima u zajedničke inspekcije sa inspekcijom rada;
 - osiguravanje da službenici za sprovođenje zakona, socijalni radnici, nevladine organizacije i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju svoj terenski rad na identifikovanju žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, kao i radne eksploatacije;
 - obezbjeđivanje toga da kad god postoji opravdani osnovi da je članicac žrtva trgovine ljudima, lice u pitanju ima pristup periodu oporavka i refleksije;
 - jačanje koordinacije između postupka azila i sistema za podršku žrtvama trgovine ljudima, kako bi se obezbijedilo da lica identifikovana tokom postupka azil kao ranjiva i pod rizikom od trgovine ljudima imaju pristup kako statusu izbjeglice tako i pomoći/zaštiti za žrtve trgovine ljudima;
 - omogućavanje specijalizovanim NVO sa iskustvom u identifikovanju i pružanju podrške žrtvama trgovine ljudima da imaju redovan pristup objektima za tražioce azila i zadržane migrante kako bi podržali identifikaciju lica za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima;
 - sistematično informisanje svih tražilaca azila, na jeziku koji mogu razumjeti, u vezi sa njihovim pravima u okviru postupka azila, i zakonskim pravima i uslugama koji su dostupni žrtvama trgovine ljudima;
 - osiguravanje toga da prije svih prinudnih udaljenja procjene rizika prije udaljenja iz Crne Gore u potpunosti procijene rizike od trgovine ljudima ili ponovne trgovine ljudima po povratku, u skladu sa obavezom zabrane protjerivanja. (stav 175)

B. preporučuje crnogorskim vlastima da preduzmu mjere za sprovođenje ostalih predloga za djelovanje nabrojanih u Aneksu 1 trećeg GRETA Izvještaja o evaluaciji.

C. Zahtijeva od Vlade Crne Gore da do 4. juna 2023. godine izvijesti Komitet članica o mjerama preduzetim u skladu sa ovom preporukom.

D. poziva Vladu Crne Gore da nastavi dijalog koji je u toku sa GRETOM i da redovno informiše GRETU o mjerama preduzetim kao odgovor na zaključke GRETA-e.